

Politička i vojna neutralnost europskih država u Drugom svjetskom ratu

Jašić, Marin

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:452505>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-06**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest

Marin Jašić

POLITIČKA I VOJNA NEUTRALNOST EUROPSKIH DRŽAVA U
DRUGOM SVJETSKOM RATU

DIPLOMSKI RAD

Mentor: Dr. sc. Tvrтко Jakovina, redoviti profesor

Zagreb, 2020.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest
Diplomski studij

Diplomski rad

POLITIČKA I VOJNA NEUTRALNOST EUROPSKIH DRŽAVA U DRUGOM SVJETSKOM RATU

Political and military neutrality of European countries in World War II

Marin Jašić

SAŽETAK

S ciljem da ne budu uvučene u ratne sukobe za vrijeme Drugog svjetskog rata neke su europske države proglasile neutralnost. Da bi ostvarile ulogu promatrača, a ne i aktivnog sudionika rata, većina je samoproglašanih neutralnih država vidjela šansu u vlastitim resursima te plasiranjem robe i sirovina na "gladno" tržište. Neke od njih, poput Irske, uspjele su potpuno sačuvati svoj integritet i teritorijalnu neovisnost, a da gotovo nisu sudjelovale u ratu ili bile uvučene u interesne odnose (unatoč nekim provokacijama), dok, recimo, Švedska nije prezala od pregovaranja s nacistima s kojima je, štoviše, razvila izrazito plodan trgovinski odnos, što je bila njihova cijena neutralnosti. Španjolci su nakon građanskog rata zazirali od svakog novog sukoba, tako da su po hitnim postupkom proglasili neutralnost, dok je poslovična Švicarska svoju neutralnost branila zaštitom svog bogatstva, te se pokazala velikim zalogajem za bilo kojeg okupatora. S druge strane Portugal je, poput Švedske, za vrijeme krvavog rata zadržao status neutralne zemlje uz pomoć trgovine, i to volframom, važnom sirovinom koja je trebala svim zaraćenim stranama. No, činjenica je da ni jedna neutralna zemlja nije bila potpuno lišena ratnih zbivanja, a da nije bila nekin dijelom sudionikom rata. Evidentno je da su zajedničke karakteristike većine europskih neutralnih zemalja poput Portugala, Španjolske, Švicarske i Švedske za vrijeme Drugog svjetskog rata bili trgovinski odnosi s obje zaraćene strane koje su održavali za vrijeme trajanja cijelog rata, te spremnost vojske u slučaju eventualnog napada.

Ključne riječi: neutralnost, teritorijalna neovisnost, trgovina, trgovinski odnosi, uloga promatrača

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Rad sadrži: broj stranica, broj reprodukcija itd. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: navedene abecednim redom.

Mentor: dr.sc. Tvrtko Jakovina, redoviti profesor, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Ocjenjivači: dr.sc Damir Agičić, redoviti profesor, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu;

dr.sc. Hrvoje Klasić, izvanredni profesor, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Datum prijave rada: _____

Datum predaje rada: _____

Datum obrane rada: 23. rujna 2020.

Ocjena: _____

Ja, Marin Jašić, diplomant na Istrazivačkom smjeru – Moderna i suvremena povijest diplomskoga studija povijesti na Odsjeku za povijest, Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom Politička i vojna neutralnost europskih država u Drugom svjetskom ratu, rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije izravno preuzet iz nenavedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, za poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, 23. rujna 2020.

Vlastoručni potpis

SADRŽAJ

	Str.
1. UVOD.....	1
2. CILJ I HIPOTEZE RADA.....	3
3. ŠVICARSKA KONFEDERACIJA.....	4
3.1. Razdoblje od 1939. do 1945. godine.....	8
4. KRALJEVINA ŠVEDSKA.....	17
4.1. Razdoblje od 1939. do 1945. godine.....	19
5. ŠPANJOLSKA	31
5.1. Razdoblje od 1939. do 1945. godine.....	33
6. PORTUGAL.....	47
6.1. Razdoblje od 1939. do 1945. godine.....	49
7. IRSKA.....	56
7.1. Početak rata.....	58
7.2. Diplomatska predstavništva u Dublinu.....	61
7.3. IRA.....	62
7.4. Nastavak rata.....	64
8. ZAKLJUČAK.....	70
POPIS IZVORA I LITERATURE.....	72
SUMMARY.....	78

1. UVOD

Predmet ovog istraživanja je analiza političke i vojne neutralnosti pet europskih država, Švicarske, Irske, Portugala, Španjolske i Švedske u Drugom svjetskom ratu, s ciljem utvrđivanja načina na koji su uspjeli izbjeći šestogodišnji rat (1939-1945) i sačuvati neutralnost¹ na području Europe.

Kroz sva su poglavlja kronološki obrađena razdoblja njihove nacionalne povijesti kao neutralnih država u Drugom svjetskom ratu, naglašavajući bilateralne odnose sa zaraćenim stranama (Njemačke, Italije i Japana s jedne, te Sjedinjenih Američkih Država, Ujedinjenog Kraljestva i Sovjetskog Saveza s druge strane), te naglaskom poštivanja odredbi međunarodnog prava o pravima i obvezama neutralnih država u oružanom sukobu. Uz diplomatske aktivnosti analizirane su i njihove gospodarsko-ekonomske prilike (povećanje proračuna za obranu, trgovinski odnosi, eksploatacija rudnih bogatstava,...), problem kršenja teritorijalne cjelovitosti i suverenosti od strane zaraćenih, regrutiranje građana u zaraćene vojne redove, te organizacije špijunskih mreža (savezničkih i njemačkih) na njihovom teritoriju.

Švicarska je bila izuzetno geostrateški važna zbog specifičnog teritorijalnog položaja koji je dijelio njemačke i talijanske saveznike. Da bi sačuvala status neutralnosti dozvolila je da se preko njenog teritorija, iz Njemačke u Italiju, dopremaju sirovine poput ugljena, te tehnička oprema. No, potencijalnim agresorima je predstavljala veliki izazov i zbog činjenice kako je imala veliki mobilizacijski potencijal stanovništva (10 %), te ne manje važnu prednost pretežito alpske zemlje. Uz sve to, iz predostrožnosti, kako bi onemogućila i što više otežala eventualni prodor okupatora, minirala je vlastite ceste i gotovo cijelu infrastrukturu.

Kako bi zadržala status neutralne države, Švedska se, poput Švicarske, također služila vještim diplomatskim oružjem pa je tako zahvaljujući trgovini deficitarnom robom (željezna ruda), te dozvolom prolaska njemačkih vojnih trupa preko svog teritorija u najvećoj mjeri bila izvan ratnih zbivanja. I unatoč učestalih napada zaraćenih strana na njene trgovačke brodove, nije uzvraćala paljbom što joj je dugoročno osiguralo priželjkivani status.

¹ Neutralnost je odnos između neutralnih i zaraćenih država, u kojoj se neutralna država suzdržava od uključivanja u oružani sukob.

Španjolska je unatoč bliskoj ideologiji fašističkog režima koji su njegovali Njemačka i Italija, pod svaku cijenu nastojala ostati promatrač, a ne i aktivni sudionik ratnih zbivanja. Jedan od najvažnijih razloga bile su još svježije ratne rane iz ne tako daleke prošlosti (građanski rat, 1936-1939), koje su za posljedicu ostavile mnogobrojne žrtve njenih građana, te očajnu gospodarsku situaciju. Loša vojna opremljenost i demotiviranost vojske za nove ratne sukobe odvratile su Njemačku i Italiju od ideje o savezništvu, pa je Španjolska na taj način izbjegla još veća stradanja.

Portugalska preokupacija tijekom Drugog svjetskog rata bila je sačuvati kolonijalno carstvo (u Africi i Aziji) ne priklanjajući se ni jednoj zaraćenoj strani. Ipak, tijekom vremena bila je prisiljena na ustupak kada je Ujedinjenom Kraljestvu i Sjedinjenim Američkim Državama prepustila Azorsko otočje u Atlantskom oceanu za vrijeme trajanja ratnih sukoba (pozivajući se na Anglo-portugalski sporazum iz 1373. godine o trajnom prijateljstvu i pomoći). Otok koji nije imao status kolonije već integralnog dijela republike, postao je želja zaraćenih strana s ciljem da otok prenamijene u vlastite pomorske baze. Nadalje, sa španjolskim je vođom Franciscom Francom potpisan sporazum o nenapadanju (Pacto Iberico). Bogat volframovom rudom, Portugal je na čelu s oportunističkom vladom trgovinski izuzetno profitirao na način da ju je prodavao svim zaraćenim stranama.

Za razliku od ostalih neutralnih država, Irska je imala jedinstvenu prednost zbog svog geografskog položaja (otočna država), što bi joj u slučaju napada zaštitu pružala Kraljevska ratna mornarica (britanska). Svjesna da zbog svoje ekonomske i vojne slabosti ne bi mogla parirati napadima zaraćenih strana, tijekom ratnog sukoba održavala je korektne odnose sa svim zaraćenim stranama, te se time nastojala približiti provođenju politike neutralnih država. Međutim, takvu miroljubivu politiku učestalo je remetila paravojna organizacija *Irske Republikanske Armije* (IRA-e) koja je samostalno provodila terorističke napade protiv Ujedinjenog Kraljevstva i time je nastojala uvući u rat. Britanska vlada oštro je reagirala na takve događaje i upozorila irsku vladu da na bilo koji način suzbije samovolju paravojne organizacije.

2. CILJ I HIPOTEZE

Cilj je utvrditi kako su Španjolska, Portugal, Irska, Švedska i Švicarska uspjele sačuvati neutralnost za vrijeme Drugog svjetskog rata.

H1: Državna uređenja i politički sustavi neutralnih europskih država nisu imali nikakvog utjecaja u očuvanju statusa neutralnosti.

H2: Sve su neutralne države kršile odredbe međunarodnog prava kako bi očuvale neutralni status.

3. ŠVICARSKA KONFEDERACIJA

Njemački car Wilhelm II pri službenom posjetu Švicarskoj netom prije izbijanja Prvog svjetskog rata upitao je švicarskog vojnika: “Vas je 500.000 i pucate dobro, ali ako napadnemo s milijun vojnika, što ćete učiniti?” Vojnik je odgovorio: “Pucat ćemo dvaput.” Kaiser je odlučio poslati vojsku kroz Belgiju.²

Švicarska je država u Srednjoj Europi pretežno alpskog teritorija okružena s pet država (Njemačkom, Austrijom, Italijom, Lihtenštajnom i Francuskom), s izrazito multikulturalnim stanovništvom i demokratskom tradicijom vladanja. Švicarska neovisnost seže od 1291. godine kada su tri alpska kantona (Uri, Schwyz i Unterwalden) odlučila osnovati obrambeni savez (Eidgenossen) koji bi ih štiti od vanjskih imperijalnih pretenzija na njezin teritorij. Poznata švicarska neutralnost duga je 500 godina uz iznimku Napoleonove pobjede 1798. godine, u kojoj je francuska vojska pobjedonosno ušla u Bern. Nakon Autrijsko-britanskog sporazuma s Francuskom 1802. godine Napoleon je odlučio povući vojsku sa švicarskog teritorija, a ubrzo nakon njegovog poraza Bečki je kongres 1815. godine potvrdio švicarsku neutralnost s kojom se sjedinila Ženeva.³

Švicarska je po državnom uređenju do 1848. godine bila konfederacija, a čak je i danas zadržala naziv u imenu države. Konfederacije uvijek nastaju međunarodnim ugovorom između njihovih država članica, što znači da savezne države potpisnice zadržavaju međunarodno pravni subjektivitet, što nije slučaj s modernom Švicarskom.⁴ Zbog svoje geostrateške pozicije koju zauzima u središtu Europe bila je primamljiva susjednim državama, posebice Njemačkoj i Francuskoj. Upravo zbog toga ne čudi zabrinutost švicarskih vlasti nakon imenovanja Adolfa Hitlera za kancelara Njemačke 1933. godine. Naime, ubrzo nakon dolaska Hitlera na vlast, u Njemačkoj je započeo obračun s političkim i ideološkim neistomišljenicima (socijaldemokratima, socijalistima i komunistima). Švicarski je tisak u to vrijeme bio prepun provokativnih članaka usmjerenih protiv nacističkog režima, poput *Journal de Geneve* s naslovom “Opasnost Hitlerove

² Jerrold M. Packard, *Neither Friend Nor Foe*, 1992., str. 70.

³ *Ibid.*, str. 14.

⁴ Nikola Visković, *Teorija države i prava*, 2006., str. 61.

diktature.”⁵ Švicarska je imala mnogo razloga za zabrinutost jer su se dvije trećine njenog teritorija pojavile na kartama “Velike Njemačke” (pretežno u predjelima u kojima je njemački jezik dominantan). Nadalje, Njemačka je planirala napasti Francusku, i to preko švicarskog teritorija što se moglo pročitati u švicarskom tisku *Journal de Geneve*, 27. rujna 1933. godine.”⁶ Naime, Francuska je u međuratnom razdoblju izgradila obrambeni sustav utvrda prema njemačkoj granici (Maginotova linija) koja nije prolazila uzduž švicarske granice te bi njemački napad na Francusku kroz švicarski teritorij olakšao invaziju. Sličan članak objavljen je i u časopisu *Petit Parisien*, u rujnu iste godine, pod nazivom “Plan invazije na Švicarsku planiran od njemačkog Glavnog stožera” (*Operacija Tannenbaum*), čiji je tekst potpisao engleski novinar pod pseudonimom “Augur”, inače poznat kao dobro informirani politički analitičar. Njemački ministar obrane Werner von Blomberg negirao je tvrdnje dotičnog novinara nazivajući ih “besmislenim plodom mašte”.⁷ Njemačke obavještajne službe primijetile su veliki utjecaj Francuske na švicarsko javno miješanje te je s tim u vezi i njemački vojni ataše u Austriji u razgovoru s talijanskim vojnim atašekom napomenuo kako je u druženju s visokim švicarskim vojnim časnicima primijetio izrazitu anti njemačku propagandu, posebice prema časnicima s njemačkog govornog područja unutar švicarske vojske.⁸ Dok je većina europskih država sa zaprepaštenjem i svojevršnom distancom pratila događanja u Njemačkoj, Švicarska je odlučila snažno odgovoriti na njemačko svojatanje dijelova svog teritorija, pa je tako u svibnju 1933. godine, njihovo Savezno vijeće (vlada) odlučilo zabraniti javno isticanje nacističkih simbola, te nošenje uniformi koje bi podsjećale na SA odrede (smeđe košulje), i to pod prijetnjom kazne zatvora ili deportacije.⁹ Naime, Nacionalna fronta (osnovana 1923. godine) bila je najveća pronacistička organizacija u Švicarskoj čije je članstvo u značajnoj mjeri prihvaćalo rasnu doktrinu i antisemitizam Nationalsocijalističke partije Njemačke (NSDAP). Veći broj simpatizera s njemačkog govornog područja nisu mogli privući, a u taj prilog ide činjenica da su samo jednom za vrijeme trajanja Trećeg Reicha uspjeli osvojiti jedno mjesto u parlamentu (1935. godine je izabran zastupnik Robert Tobler iz Zuricha). Švicarski građani, iako izrazito heterogeni (tri etničke skupine), nisu pristajali uz ekstremističke političke stranke ili pokrete

⁵ Stephen Halbrook, op. cit., str. 23.

⁶ Stephen Halbrook, *The Swiss and the Nazis: How the Alpine Republic Survived in the Shadow of the Third Reich*, 2010., str. 13.

⁷ Stephen Halbrook, *Target Switzerland: Swiss Armed Neutrality in World War II*, 1998., str. 28.

⁸ Stephen Halbrook, *The Swiss and the Nazis: How the Alpine Republic Survived in the Shadow of the Third Reich*, 2010., str. 14.

⁹ Stephen Halbrook, *Target Switzerland: Swiss Armed Neutrality in World War II*, 1998., str. 25.

(po statistici oko 40.000 građana je bilo pripadalo nekoj radikalnijoj stranci ili pokretu, uključujući i Komunističku partiju). Zaoštavanje odnosa između dviju država dogodilo se u veljači 1936. godine nakon što je mladi jugoslavenski Židov, David Frankfurter, ubio “švicarskog Führera” Wilhelma Gustloffa. Motiv za Gustloffovo ubojstvo bio je znak protesta protiv progona Židova pod nacističkim režimom. Švicarski sud Frankfurtera je osudio na 18 godina zatvora, od kojih je odslužio gotovo polovinu nakon čega je protjeran iz Švicarske. Netom nakon Gustloffova ubojstva Njemačka je okrivila Švicarsku zbog toleriranja antinjemačke retorike u dnevnom tisku, a što je po njemačkim zaključcima ohrabrilo Frankfurtera da počini ubojstvo.¹⁰

Nakon odluke Njemačke o izlasku iz Lige naroda švicarski ministar obrane Rudolf Minger predložio je Saveznom vijeću povećanje izdataka za vojsku u strahu od ponovnog njemačkog naoružavanja koje bi Europu mogla suočiti s novim velikim sukobom. Međutim, prve provokacije su se dogodile u vrijeme kada je nakon ubojstva profašističkog austrijskog kancelara Engelberta Dolfussa 25. srpnja 1934., talijanska vojska koncentrirala svoje trupe blizu švicarske granice. Tada je uslijedio odgovor Švicarske kako neće tolerirati kršenje suverenosti svog teritorija.¹¹ Nadalje, Savezno vijeće Švicarske je 18. veljače 1936. godine donijelo odluku o zabrani djelovanja svih pronacističkih organizacija na njenom teritoriju.¹² No, provokacije su se nastavile, a bilježi se 28. travnja 1937. godine kada su njemački vojni piloti cepelinom preletjeli preko švicarskih vojnih postrojbi za vrijeme održavanja vježbi, blizu Schaffhausena na Rajni. Također, postojale su procjene kako je Gestapo (njemačka tajna policija) ubacio oko 500 agenata sa ciljem sakupljanja podataka o švicarskoj vojnoj industriji, te njemačkih izbjeglica. Švicarska je vlada takav čin okarakterizirala kao tešku provokaciju i grubo kršenje suverenosti.¹³

Jedna od najvećih Hitlerovih prijeratnih pobjeda bila je pripajanje njegove rodne Austrije s Njemačkom (Anschluss), 13. ožujka 1938. godine. Taj je događaj ponovno zabrinuo Švicarsku jer se zbog teritorijalnih promjena na nenoj granici činilo da Hitlerove ambicije za stvaranjem Velike Njemačke (Grossdeutschland) ne smanjuju. Unatoč činjenici što je 1936. godine sklopljen sporazum između Njemačke i Austrije, kojom je zajamčena austrijska neovisnost, referendumom

¹⁰ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 10.

¹¹ Ibid., str. 34.

¹² Ibid., str. 38.

¹³ Ibid., str. 41.

je ipak odlučeno (99 % građana “za”) pripajanje dviju država.¹⁴ U američkim dnevnim novinama *The New York Times* 13. ožujka 1938. godine komentirala se situacija u Europi u kojoj je Hitlerov cilj bio ujedinjenje svih područja s većinskim njemačkim stanovništvom, nagovještavajući moguću aneksiju dijelova Švicarske, te Čehoslovačke.

Idućeg dana, Adolf Hitler je trijumfalno umarširao u Beč. Time se dodatno povećala zabrinutost švicarske vlade, pa i unatoč uvjeravanju njemačkog veleposlanika u Bernu kako Njemačka nema teritorijanih pretenzija prema njihovoj državi. No, ohrabrena uspjehom te ravnodušnosti francuske i britanske vlade, Njemačka je objavila kartu budućeg “Velikog Reicha” u kojoj je bilo evidentno da su joj pripojene ¾ švicarskog teritorija, a koju je odobrilo čak i njemačko Ministarstvo znanosti, obrazovanja i kulture. Švicarci su prosvjedovali, ali bezuspješno.¹⁵

Idući izazov predstavljao je problem Sudeta u Čehoslovačkoj, područja s većinskim njemačkim stanovništvom. Naime, Njemačka je dugo zahtijevala autonomiju te oblasti, ali Čehoslovačka je odbijala svaku pomisao o ugrožavanju svoje suverenosti. Hitler je uspio uvjeriti tadašnjeg britanskog premijera Nevilla Chamberlaina da je ovo njihova zadnja teritorijalna pretenzija, ističući zabrinutost za njemački narod na čehoslovačkom teritoriju. Britanska i francuska vlada popustile su vjerujući da će tim činom postići mir, te je potpisan “Münchenski sporazum” u kojoj su dijelovi neovisne Čehoslovačke pripali “Trećem Reichu”.¹⁶ Ubrzo nakon tog događaja u pojedinim njemačkim tiskovinama pojavljivali su se članci u kojima se moglo pročitati kako se švicarski teritorij smatra zapravo njemačkim. Na švicarski odgovor nije dugo trebalo čekati. Slijedom događaja, dana 4. studenog 1938. godine, švicarski predsjednik Baumann održao je sastanak sa šefovima policijskih postaja u većim švicarskim gradovima. Cilj je bio suzbijanje nacističke agitacije u njihovoj državi, što je za posljedicu imalo pretres prostorija Švicarske socijalističke radničke partije i Lige koje su okarakterizirane kao male fašističke grupe, te je tim povodom uhićeno oko 100 nacističkih agitatora. Policija je prilikom ispitivanja ustanovila povezanost pojedinih osumnjičenika s nacističkom Njemačkom.¹⁷

¹⁴ Marc Ferro, *Sedmorica zaraćenih*, 2007., str. 21.

¹⁵ Stephen Halbrook, *Target Switzerland: Swiss Armed Neutrality in World War II*, 1998., str. 47.

¹⁶ Marc Ferro, *op. cit.*, str. 31.

¹⁷ Stephen Halbrook, *op. cit.*, str. 55.

3.1. Razdoblje od 1939. do 1945. godine

Drugi svjetski rat započeo je 1. rujna 1939. godine njemačkim napadom na Poljsku. Time je Hitler pogazio obećanje koje je dao britanskoj i francuskoj vladi o teritorijalnim pretenzijama, nakon slučaja sa Čehoslovačkom, te je postavio ultimatum Poljskoj oko pitanja grada Gdanjska, te koridora koji je povezivao Istočnu Prusku, a koja je bila teritorijalno odvojena od zapadnog dijela njemačkog teritorija. Naime, on je postao poljskim teritorijem nakon primirja 1919. godine u Versaillesu. Velika Britanija i Francuska u ovom slučaju nisu željele popustiti, te su održale obećanje dane poljskoj vladi da će u slučaju njemačkog napada na njen teritorij, vojno intervenirati, i to Velika Britanija u ožujku, a Francuska u travnju 1939. godine.¹⁸

Kada je švicarska vlada 10. rujna 1939. godine objavila nemiješanje u postojeći sukob, čime je potvrdila višestoljetni status neutralne države, britanska ju je vlada podržala, uz napomenu kako mora poduzeti sve mjere da u budućnosti održi taj status.¹⁹ Nedugo nakon Münchenskog sporazuma, Švicarska je postavila eksploziv duž važnih infrastrukturnih objekata, uključujući ceste, tunele i mostove, što bi u slučaju invazije usporilo agresora. Time je pokazala spremnost na bezuvjetnu obranu svog teritorija. Dobna ljestvica obveznog vojnog roka podignuta je s 48 na 60 godina, a Savezno je vijeće dobilo odobrenje o odlučivanju o trenutnoj mobilizaciji rezervnih snaga, i to bez odluke parlamenta. Kada je šest mjeseci poslije Njemačka zaprijetila aneksijom Lihtenštajna, Savezno je vijeće odredilo punu mobilizaciju na granici s Austrijom (Trećim Reichom).²⁰ Predviđajući mogući sukob, švicarski su se predstavnici sastali s američkim državnim tajnikom Hullom kako bi dogovorili kupovinu većeg broja sirovina i hrane.²¹ Paralelno s nabavkom sirovina i obrambene su se utvrde počele graditi prema granici s Njemačkom i Francuskom. Švicarska je imala veliki mobilizacijski potencijal s obzirom na činjenicu da je svaki građanin zadužio oružje kako bi se u slučaju invazije u najkraćem roku bio spreman odazvati na obranu domovine.²²

¹⁸ Magdalena N. Agičić, *Druga Republika (Poljska u međuraću (1918.-1939.))*, 2018., str. 113.

¹⁹ *New York Times*, To Respect Swiss Neutrality, 11. rujna 1939.

²⁰ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 71.

²¹ Stephen Halbrook, *Target Switzerland: Swiss Armed Neutrality in World War II*, 1998., str. 71.

²² Ibid.

Tablica br. 1. Mobilizacija stanovništva po državama (od 1937. do 1939.)²³.

Država	Stanovništvo	Redovna vojska	Ratna vojska	% stanovništva
Belgija	8.276.000	100.000	650.000	8
Danska	3.764.000	4.000 – 10.000	150.000	4
Nizozemska	8.640.000	39.000	400.000	5
Norveška	2.884.000	18.000 – 30.000	110.000	4
Švicarska	4.183.000	25.000 – 36.000	400.000	10
Finska	3.762.000	30.000- 100.000	300.000	8

Iz tablice br. 1 je vidljivo da je Švicarska u odnosu na druge europske države mogla mobilizirati ukupno 10 % vojno sposobnog stanovništva, uključujući i žene, a da se 400.000 građana, koje je posjedovalo oružje, u bilo kojem trenutku moglo odazvati mobilizaciji. Za usporedbu, Francuskoj su bili potrebni tjedni priprema za punu mobilizaciju.

Do prvog incidenta nije trebalo dugo čekati, pa su tako 22. rujna 1939. godine, dva francuska zrakoplova letjela švicarskim zračnim prostorom, ali su nakon odgovora njihove protuzračne obrane napustili područje iznad Basela. Istog dana viđeno je nekoliko zrakoplova njemačke vojske kako u niskom letu preljeću teritorij u blizini Züricha.²⁴ To je švicarskoj vladi bio dovoljno jasan znak kako je invazija vrlo izvjesna (bilo s njemačke ili s francuske strane), te da je nužna hitna mobilizacija oružanih snaga. Stoga je parlament 30. kolovoza 1939. godine za glavnog zapovjednika vojske izabrao pukovnika Henria Guisana. Guisan je prije ove odluke bio zapovjednik 3. korpusa i dolazio je iz francuskog govornog područja zapadne Švicarske, dok je tada za načelnika Glavnog stožera izabran Jakob Labhart iz njemačkog govornog područja. U slučaju izbijanja sukoba na njihovom teritoriju, policijske snage uključivale bi osobe starosti između 20 i 60 godina, uključujući volonterke za specijalne zadatke, elitne postrojbe (20-36 godina), te Domovinsku vojsku (48-60 godina) sa zrakoplovstvom (50Me-109) većinom

²³ Stephen Halbrook, *Target Switzerland: Swiss Armed Neutrality in World War II*, 1998., str. 75.

²⁴ *New York Times*, *Swiss Fire on Planes*, 23. rujna 1939.

kupljenim od njemačke vojske. Uz moderne njemačke vojne zrakoplove, Švicarska je posjedovala i 150 zastarjelih modela zrakoplova.²⁵

Brzi prodor njemačke vojske kroz Poljsku naveo je Henria Guisana na razmatranje detaljnog plana obrane u slučaju njemačko – francuskog napada. Pribojavao se preventivnog napada Francuske na švicarski teritorij kako bi s juga napala Njemačku ili se sukobila na njenom teritoriju, dok se njemački napad očekivao uzduž Maginotove linije na samoj granici s Francuskom. Već 1. rujna 1939. godine švicarski parlament je zapovijedio mobilizaciju vojske.²⁶ U dva dana odazvalo se 435.000 ljudi podijeljenih u tri armijske grupe. Međutim, Hitler je nakon kapitulacije Poljske odlučio zaustaviti svoj ratni stroj te se više posvetiti planiranju budućih vojnih intervencija. Takav scenarij je švicarskoj vladi odgovarao, a realno, postojala je i mala vjerojatnost za invaziju s obzirom na nadolazeću zimu i konfiguraciju svog terena.²⁷ No, s druge strane, zabrinjavalo ju je što su Njemačka, Francuska i Italija bile povezane s četiri željezničke rute, od kojih su dvije prolazile kroz njen teritorij (tuneli St. Gotthard i Simplon). Naime, Njemačka i Italija su sudjelovale u izgradnji tunela St. Gotthard, što je pravno obvezivalo Švicarsku na garanciju protoka tereta i ljudi kroz njezin teritorij, pa je 1909. godine potpisan ugovor o proširenju upotrebe željezničkih linija kroz Švicarsku. Time su se Njemačkoj i Italiji produžile privilegije kojom su se nastavile koristiti kroz nesmetani protok ljudi i materijala, osim prijevoza vojnih sirovina. Njemačko Glavno zapovjedništvo odlučilo je iskoristiti blagodati potpisanih ugovora, pa je u dogovoru s Mussolinijem odlučeno da će se protok vojnika i ratne opreme iz Njemačke u Italiju dopremiti kroz druga dva tunela, Mont Cenis i Brenner, dok će spomenuti švicarski tuneli biti iskorišteni za dopremu ugljena, te tehničku opremu koja se ne koristi u vojne svrhe a potrebna je talijanskoj vojnoj industriji.²⁸

Da bi osigurala izvor informacija Njemačka je organizirala špijunsku mrežu na švicarskom teritoriju, dok je dobrovoljce pronalazila u bivšim pronacističkim strankama. Glavna zadaća njemačke obavještajne službe zadužene za švicarski teritorij bila je prikupljanje relevantnih informacija o njihovoj vojnoj industriji i vojnim kapacitetima, te praćenje komunikacije sa Saveznicima. Švicarska je izgrađivala vlastitu špijunsku mrežu, pa je pukovnik Roger Mason

²⁵ Stephen Halbrook, *Target Switzerland: Swiss Armed Neutrality in World War II*, 1998., str. 76.

²⁶ *New York Times*, Full Mobilization Ordered by Swiss, 2. rujna 1939.

²⁷ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 74.

²⁸ *Ibid.*, str. 15.

postavljen na čelnu poziciju njene obavještajne službe. Cilj je bio pronalaženje stranih i domaćih neprijateljskih agenata na njenom teritoriju, te špijuniranje njemačkih vojnih kapaciteta u Europi.²⁹ Tijekom rata je zbog špijunaže izrečeno ukupno 33 smrtne presude, od toga je pogubljeno 17 Švicaraca, dok ih je 245 osuđeno na zatvorske kazne. To je Njemačkoj bio jasan pokazatelj kako se neće tolerirati špijunske djelatnosti na švicarskom teritoriju.³⁰

Podatak o tome da je Švicarska primala veliki broj ratnih izbjeglica s okupiranih teritorija i iz Njemačke, nije mogao proći nezapaženo, pa se 30. siječnja 1939. godine u jednom novinskom članku u njemačkom časopisu *National sozialistische Monats hefte* moglo pročitati da se takva praksa ne smije nastavljati, jer da će se, ukoliko ne prestane primati njemačke izbjeglice koji su okarakterizirani kao neprijatelji i kriminalci, morati razmotriti pitanje njene neutralnosti. Naime, od početka rata, oko 7.000 izbjeglica iz Njemačke je pronašlo utočište u Švicarskoj, od kojih su 5.000 bili Židovi. Savezno vijeće je 6. rujna 1939. godine donijelo odluku o utvrđivanju kriterija imigracijske politike. Odlučeno je kako samo osobe s vizom mogu ući na švicarski teritorij bez obzira na životnu ugroženost, te je njena granična policija već sredinom listopada iste godine dobila naputak o provođenju viznog režima na granici.³¹ S tim u vezi je povjesničar Michael Maruus, u osvrtu na švicarsku imigracijsku politiku, istaknuo prisutnu ksenofobiju prema izbjeglicama u razdoblju šestogodišnjeg rata u Europi. Slijedom događaja, pod pritiskom tiska, političkih stranaka i Crkve, Švicarska je ublažila strogu imigracijsku odluku o viznom režimu, te je u kolovozu 1944. godine primila oko 14.000 mađarskih Židova. Time je preuzela ogroman teret primanja izbjeglica na svoj teritorij iako je postojao značajan otpor stanovništva.³²

Rat u Europi nastavio se tijekom 1940. godine, međutim, prije njemačke ofenzive među Saveznicima se postavilo pitanje o smjeru budućeg njemačkog napada. Dnevni londonski list *The Times* je u članku 3. siječnja 1940. godine najavio Hitlerov prodor kroz Švicarsku: ” Suprotstaviti se Nijemcima može samo jaka švicarska vojska od 600.000 vojnika”.³³ “Zimski rat” između Sovjetskog Saveza i Finske (od 30. studenog 1939. do 13. ožujka 1940.) pokazao je Europi kako je manja vojska sposobna pružiti žestok otpor višestruko broječanim neprijatelju, te mu nanijeti teške gubitke. Tijekom zime 1940. godine većina je švicarskih vojnika raspuštena, dok je 3. ožujka

²⁹ Ibid., str. 81.

³⁰ Stephen Halbrook, *Target Switzerland: Swiss Armed Neutrality in World War II*, 1998., str. 174.

³¹ *New York Times*, *Swiss Order Visas for All Foreigners*, 8. rujna 1939.

³² Jerrold M. Packard, op. cit., str. 82.

³³ Stephen Halbrook, *Target Switzerland: Swiss Armed Neutrality in World War II*, 1998., str. 88.

iste godine ponovno mobilizirana. U članku *The New York Timesa* 6. ožujka 1940. godine moglo se pročitati kako je razlog švicarske mobilizacije njemačka koncentracija vojske u blizini njihove granice.³⁴ Međutim, smjer njemačkog napada bio je na sjeveru Europe. Ubrzo su kapitulirale Danska, Norveška, zemlje Beneluksa (Belgija, Nizozemska i Luksemburg), te naposljetku i Francuska. Švicarska je ostala pošteđena njemačko-francuskog sukoba na svom teritoriju jer se glavni smjer njemačkog napada na Francusku odvio kroz neutralnu Belgiju (Ardensku šumu). No, prijetnja invazije nije bila otklonjena. Britanski politički analitičar “Augur” napisao je članak u *The New York Timesu* (14. svibnja 1940.) pod nazivom “Switzerland Held Objective of Italy” u kojem je nagovijestio pripremu Mussolinijevog napada na Ticino kanton (talijansko govorno područje) u južnom dijelu Alpa.³⁵ To bi tada, po mišljenju Švicaraca povećalo opasnost i za mogući njemački istovremeni udar na Baselsko područje uzduž južnog završetka Maginotove linije. Međutim, napad se nije dogodio. Ali, dva dana kasnije, dogodio se prelet njemačkih zrakoplova preko švicarskog teritorija, što je okarakterizirano kao grubo kršenje njene suverenosti. Tada je protuzračna obrana oborila jedan njemački bombarder, te su još dva protjerana u francuski zračni prostor. Do kraja rata, njemačke i savezničke snage mnogo puta će povrijediti švicarski zračni prostor, dok će Švicarci gotovo uvijek odgovoriti silom.³⁶

Krajem 1941. godine cijela je Europa (osim Ujedinjenog Kraljevstva) bila pod njemačkom kontrolom, međutim, istodobno vođenje rata na nekoliko frontova iscrpljivalo je njemačku prehrambenu industriju, a dodatani je problem predstavljalo često bombardiranje industrijskih pogona, što je dodatno ugrožavalo privredu. Stoga je Njemačka tijekom 1942. godine zatražila od švicarske vlade velike količine mlijeka u zamjenu za ugljen. Oklijevanje Švicaraca bio je dovoljan znak da im Njemačka zaprijeti uskraćivanjem ugljena i željeza, sirovina prijeko potrebnih njihovom energetskom sektoru, te obustavom trgovine kroz okupirani teritorij. Švicarska je popustila.

Istovremeno, njemački napad na Sovjetski Savez u lipnju 1941. godine za Švicarce je značio kratki predah, s obzirom na to da je za Hitlera u tom trenutku bio važniji obračun s “velikom boljševičkom zvijeri,” u odnosu na “malu” Švicarsku. Iste godine, u časopisu *American Jewish Committee (AJC)* je izašao članak u kojem je pisalo kako Švicarska ne poznaje praksu

³⁴ Ibid., str. 89.

³⁵ Ibid., str. 101.

³⁶ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 80.

antisemitizma. “Njemačka je pokušavala financirati pronacističke stranke u Švicarskoj i pokušaj širenja antisemitskog otrova je propao.”³⁷ Zbog takvih švicarskih postupaka Hitler je bjesnio. U razgovoru s Mussolinijem i grofom Ciano (talijanskim ministrom vanjskih poslova) u lipnju 1941. godine je izjavio: “Švicarska posjeduje najgore i najbiježnije ljude, te politički sustav. Švicarci su smrtni neprijatelji nove Njemačke”.³⁸

Osim vojnih priprema Švicarska je sudjelovala i u diplomatskim aktivnostima. Nakon što je Japan napao američku bazu “Pearl Harbor” (7. prosinca 1941.), američki je predsjednik Franklin Delano Roosevelt, objavio rat Japanu, te time formalno izašao iz neutralnosti. Tada se u *The New York Timesu* iz 11. prosinca 1941. godine mogla pročitati najava, da dok traje ratni sukob na Pacifiku, o mogućnosti švicarskog preuzimanja zastupanja američkih interesa u Tokiju, dok bi japanske interese u SAD-u zastupala španjolska vlada.³⁹ Time je sljedećeg mjeseca Švicarska preuzela obvezu zastupanja 20 zaraćenih država uz dobrovoljno posredovanje u razmjeni zarobljenika. Zanimljivo je kako je Njemačka nakon objave rata Sjedinjenim Američkim Državama (prosinac 1941.) odredila Švicarsku za zastupanje njemačkih interesa u Washingtonu, dok je istodobno Švicarska zastupala američke interese u svim okupiranim državama.⁴⁰

Američki “OSS (Office of Strategic Services)” u studenom je 1942. godine uspostavio ured u Švicarskoj koji je ubrzo postao američki logistički centar za podršku pokretu otpora u okupiranoj Francuskoj i Italiji, te za komunikaciju s njemačkim pokretom otpora u Trećem Reichu. Allen Dulles koji je bio šef OSS-a za Europu i brat budućeg američkog državnog tajnika Johna Fostera Dullesa, predložio je 21. studenog 1942. godine švicarskoj vladi uspostavu direktnog leta za Lisabon, drugog velikog centra američke špijunaže u Europi. U konačnici je bio zadovoljan postignutim rezultatima u regrutiranju njemačkih špijuna u Švicarskoj. A jedan od najpouzdanijih njemačkih dvostrukih agenta bio je Hans Bernd Gisevius, časnik Abwehra (njemačke vojne obavještajne službe) te vicekonzul njemačkog konzulata u Zürichu. Pojedini visoki dužnosnici Abwehra, uključujući načelnika admirala Canarisa, sudjelovali su u pokušaju neuspjelog atentata na Hitlera u srpnju 1944. godine, zbog čega ne čudi da su pojedini časnici pristajali biti dvostruki

³⁷ Stephen Halbrook, *Target Switzerland: Swiss Armed Neutrality in World War II*, 1998., str. 153.

³⁸ Christian Leitz, *Nazi Germany and Neutral Europe During the Second World War*, 2000., str. 14.

³⁹ *Ibid.*, str. 158.

⁴⁰ *Ibid.*

agenti.⁴¹ Drugi vrijedan izvor informacija bio je četrdesetogodišnji Fritz Kolbe (kodnog imena “George Wood”), Ribbentropov pomoćnik za vezu u Glavnom zapovjedništvu Njemačke. Tijekom 1943. godine postao je diplomatski glasnik s mogućnošću slobodnog kretanja po okupiranoj Europi. Prilikom jednog dolaska u Bern dao je Gerald Mayeru (Dullesovom pomoćniku) mikro film prokrijumčaren iz berlinskog ministarstva s približno 200 povjerljivih stranica vrijednih dokumenata. Impresionirani dobivenim informacijama, Dulles i Mayer zaključili su kako bi Kolbe mogao biti izuzetno poguban po naciste.⁴²

Tijekom 1943. godine ponovno se pojavila opasnost njemačkog napada. Henri Guisan je 6. siječnja 1943. godine dostavio povjerljiv dokument federalnoj vladi u kojem je obrazložio kako raste strateška važnost švicarske kontrole alpskog teritorija koji povezuje njemačko–talijanskog saveznika. Uz to, smatrao je da će se u budućnosti Hitler pribojavati savezničkog napada sa švicarskog teritorija, te kako bi ubrzo zahtijevao kontrolu nad Švicarskom. Nadalje, od švicarskih je špijuna u Italiji saznao da postoji mogućnost savezničkog iskrcavanja u Italiji, (koje će se dogoditi nekoliko mjeseci kasnije), te da bi u tom slučaju Hitler Švicarsku pretvorio u prvu crtu obrane. Joseph Goebbles (njemački ministar propagande) je 8. svibnja 1943. godine zapisao u svom dnevniku Hitlerovu izjavu kako “sve male glupe države u Europi moraju biti što prije uništene”.⁴³ Italija će kapitulirati 3. rujna 1943. godine, ali do njemačke invazije na Švicarsku neće doći.

Dana 3. siječnja 1944. godine *The New York Times* je objavio vijest o ulasku njemačkog vojnog zrakoplova u švicarski zračni prostor. Ignorirani zahtjev o hitnom slijetanju je završio borbom u kojem je njemački *Messerschmitt* srušen.⁴⁴ No, nisu samo njemački zrakoplovi ugrožavali švicarsku sigurnost. Naime, američki su zrakoplovi 1. travnja 1944. godine zabunom bombardirali švicarski grad Schaffhausen koji se nalazi sjeverno od Rajne, u blizini njemačke granice. Tada je bačeno ukupno 313 bombi u kojem je ubijeno pedeset civila, dok je 150 teško ranjeno. Učinjena je znatna materijalna šteta (šest tvornica je potpuno uništeno fosfornim bombama), a zanimljivo je da nijedan švicarski zrakoplov nije presreo američki.⁴⁵ U dnevnim novinama *Journal de Geneve*

⁴¹ Stephen Halbrook, *The Swiss and the Nazis: How the Alpine Republic Survived in the Shadow of the Third Reich*, 2010., str. 287.

⁴² Jerrold M. Packard, op. cit., str. 259.

⁴³ Ibid., str. 316.

⁴⁴ Stephen Halbrook, *Target Switzerland: Swiss Armed Neutrality in World War II*, 1998., str. 201.

⁴⁵ *New York Times*, U.S. Bombers Kill 50 Swiss As Fliers Mistake Target, 2. travnja 1944.

(3. travnja 1944.) objavljen je članak o tragičnom događaju u kojem je pisalo kako stanovnici Schaffhausena nisu okrivili američke pilote jer su vjerovali kako je sve bio “tragičan splet nesretnih okolnosti”.⁴⁶ Tada je američka vlada za prouzročenu štetu Švicarcima isplatila oko milijun dolara.⁴⁷

Nakon savezničkog iskrcavanja u Normandiji, (6. lipnja 1944.), Njemačka se našla u teškom položaju. Naime, oslobađanjem Pariza Amerikanci su se našli u blizini švicarske granice, pa je Švicarska ponovno mobilizirala vojsku. Oko 9.000 američkih zarobljenika pobjeglo je iz francuskih i talijanskih zatvora, te su utočište pronašli u Švicarskoj. Švicarska vlada im je omogućila da se pridruže savezničkoj vojsci pa su udruženi pripremali napad na Njemačku.

Dana 1. listopada 1944. godine švicarsko Savezno vijeće zabranilo je daljnji izvoz oružja, zrakoplovnih dijelova i drugih vojnih zaliha svim zaraćenim stranama. Ubrzo je tunel “Simplon” zatvoren za njemačku trgovinu.⁴⁸ Bez obzira na jasnu direktivu Švicarska je zbog gospodarske situacije morala s Njemačkom održavati trgovinske veze, no izvozom svoje mehanike je zapravo potpomogla njemačku vojnu industriju i njene imperijalističke težnje. Također, u švicarskim bankama nalazio se veliki udio njemačkog zlata, velikim dijelom opljačkan s okupiranih područja.⁴⁹ Kada se analizira njena prijeratna ekonomija, vidljivo je kako su joj Njemačka i Francuska bili najveći predratni trgovinski partneri s prometom od 19,8% i 12,0% ukupne trgovine. Međutim, kapitulacijom Francuske 25. lipnja 1940. godine, promijenila se njena geostrateška pozicija koja je od tog trenutka bila okružena državama pod njemačkom kontrolom, blokirajući joj izvoz u druge države.⁵⁰

Tijekom 1945. godine Švicarska je pokrenula “Operaciju Sunrise” s ciljem diplomatskog posredovanja i pregovaranja o predaji njemačke vojske u sjevernoj Italiji. U zadnjim tjednima rata Grupa armija C”, pod zapovjedništvom feldmaršala Alberta Kesselringa, predstavljala je tada najjaču silu raspadnute Hitlerove vojske.⁵¹ General pukovnik Karl Wolff sastao se 8. travnja 1945. godine s Dullesom u Asconi, kraj jezera Maggiore u švicarskom kantonu, u vezi pregovora o predaji njemačke vojske Saveznicima. Kako bi pokazao dobru volju, Wolff je obećao prekid vojnih

⁴⁶ Stephen Halbrook, *Target Switzerland: Swiss Armed Neutrality in World War II*, 1998., str. 203.

⁴⁷ *New York Times*, *We Pay Swiss \$ 1,000,000 In Repareition Installment*, 12. travnja 1944.

⁴⁸ Stephen Halbrook, *Target Switzerland: Swiss Armed Neutrality in World War II*, 1998., str. 214.

⁴⁹ Ian Kershaw, *Do pakla i natrag (Europa 1914.-1949.)*, 2017., str. 404.

⁵⁰ Eric Bernard Golson, *The Economics of Neutrality: Spain, Sweden and Switzerland in the Second World War*, 2011., str. 249.

⁵¹ Jerrold M. Packard, *op. cit.*, str. 321.

djelovanja protiv talijanskih partizana u sjevernoj Italiji, oslobađanje nekoliko stotina Židova iz Bolzana u Švicarsku, i jamčenje sigurnosti britanskim i američkim ratnim zarobljenicima, na što je Dulles pristao. General Wolff ubrzo je sazvao sastanak njemačkih zapovjednika na kojem je odlučeno da će se “ predati Amerikancima. Bilo je prijedloga, poput onog zapovjednika vojnog područja na tirolskim planinama Gauleitera Hoffera, da se razmotri njemačko povlačenje u Švicarsku, no zbog mišljenja Wollfa da bi Švicarska vojno uzvratila, prijedlog je odbijen.⁵² Rat se približavao kraju. Benito Mussolini uhvaćen je prilikom bijega u Švicarsku, te su ga talijanski partizani 28. travnja 1945. godine pogubili, dok je Adolf Hitler 30. travnja iste godine počinio samoubojstvo u berlinskom bunkeru. Njemačka se bezuvjetno predala 8. svibnja 1945. godine, a sva su neprijateljstva službeno završila u ponoć. Na dan njemačke predaje švicarsko Savezno vijeće službeno je priopćilo kako više ne priznaje trenutnu vladu Trećeg Reicha pod predsjedanjem admirala Karla Donitza, te je počela protjerivati sve strane državljane povezane s Trećim Reichom.⁵³

⁵³ Ibid., str. 230.

4. KRALJEVINA ŠVEDSKA

Kraljevina Švedska skandinavski je država koja graniči s Noveškom, Finskom i Danskom. Po državnom uređenju je parlamentarna monarhija s kraljevskom dinastijom Bernardotte. U parlamentarnoj monarhiji kralj (monarh) dolazi na funkciju nasljednim putem, u pravilu doživotno, a prema načelima ustava ne može biti pravno ni politički suđen, a ni osuđen. Ne posjeduje ustavno – zakonodavnu moć, poput prava suspenzivnog veta i većim dijelom svoje ranije izvršno-političke ovlasti.⁵⁴ Švedska je od 1814. do 1905. godine bila u uniji s Norveškom nakon koje se švedski kralj Oskar II odlučio odreći norveške krune. U razdoblju Prvog svjetskog rata bila je neutralna, te se 1920. godine pridružila novosnovanoj Ligi naroda. Među prvima je u Europi omogućila ženama pravo glasa (1921.).⁵⁵

Švedska neutralnost naći se se na kušnji 23. kolovoza 1939. godine prilikom potpisivanja njemačko-sovjetskog sporazuma, (pakt “Ribbentrop-Molotov”). Njen prioritet tijekom 1930.-ih godina bio je održavanje skandinavske neutralnosti pod svaku cijenu. Zbog toga je šokantno djelovala vijest o spomenutom sporazumu, jer je smatrano kako Sovjetski Savez ima slobodne ruke u širenju svog utjecaja. Međutim, nakon njemačke aneksije Austrije 1938. godine, Švedska je postala svjesna da mora ulagati u svoje oružane snage, te je s tim u vezi jednom prilikom predsjednik vlade Hansen poručio europskoj javnosti: “Nikoga ne gledamo kao neprijatelje, već naoružavanjem želimo zadržati našu zemlju izvan mogućih sukoba, osiguravajući sigurnost naših državljana.”⁵⁶ Oprez švedske vlade najbolje odražava slučaj Thura Nermana, parlamentarnog zastupnika, koji je u svom časopisu *Trots Allt* napisao članak o tome kako je Hitler planirao postaviti eksploziv u Munchenu tijekom studenog 1939. godine. Tim je povodom Nerman osuđen na tri mjeseca zatvora.⁵⁷

U vrijeme izbijanja rata na vlasti je *Socijaldemokratska partija* Švedske na čelu s premijerom Per Albinom Hanssonom. Naime, od 1925. godine Hansson je bio na čelu stranke, a kada su pobijedili na parlamentarnim izborima, postali su prva socijaldemokratska vlada u švedskoj povijesti. Za vrijeme mandata prvog socijaldemokratskog predsjednika vlade, Hjalmara Brantinga, Hansson je

⁵⁴ Nikola Visković, op. cit., str. 58.

⁵⁵ <https://nordicpoint.net/svedska/povijest-svedske/> (pregledano 21. travnja 2020.)

⁵⁶ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 27.

⁵⁷ *New York Times*, Sweden Jails Hitler's Accuser, 31. prosinca 1939.

postao član kabineta s funkcijom ministra obrane, a 1932. godine postaje premijerom, nasljeđujući popularnog liberala Carla Gustafa Ekmana. Ubrzo nakon početka rata, vladajuća *Socijaldemokratska partija* okupila je sve političke stranke (osim *Komunističke partije*) te je uspostavila “Nacionalnu vladu” sličnu britanskoj Winstona Churhilla (Konzervativci, Liberali, Laburisti).⁵⁸ S druge strane *Nacionalsocijalistička Slobodna Liga* bila je prva pronacistička stranka u Švedskoj, osnovana 1924. godine. Za predsjednika stranke izabran je Birger Furugand. Stranka je ubrzo privukla pažnju javnosti obračunavajući se s političkim neistomišljenicima. Ubrzo je osnovana i druga ekstremistička stranka pod nazivom *Nacionalni koalicijski pokret*. Nakon neuspjeha na izborima (1932) odlučeno je osnivanje nove stranke, *Nacionalsocijalistički blok* s predsjednikom Martinom Ekstromom. Njegov plan je bio novačenje Šveđana u SS postojbe, ali to se nije ostvarilo. Od 1933. do 1938. godine održavale su brojne propagandne turneje, osnovano je službeno glasilo stranke *Den Svenske Folksocialisten* (švedski narodni socijalist) i postavljani plakati. Stranka je sudjelovala na lokalnim izborima, (1933-1934), na kojima su dobili nekoliko zastupničkih mjesta. A na parlamentarnim izborima održanima 1936. godine dobili su otprilike 20.000 glasova.⁵⁹ Švedska nije imala problema s antisemitizmom (osim spomenutih članova stranaka), no zanimljiva je odluka vlade donesena 10. veljače 1939. godine oko pitanja imigracijske politike. Naime, tada je svim stranim državljanima na njenom teritoriju naloženo je da se između 10. i 17. veljače 1939. godine jave u najbližu policijsku postaju kako bi odgovorili na nekoliko pitanja, među kojima su neka bila i vjerskog sadržaja, poput: „Da li ste politički emigrant?“ te „Da li Vam je itko od roditelja Židov?“. Iznimke su bili diplomatski predstavnici stranih država. Odgovor vlade na upućene kritike, koje su ubrzo uslijedile, bio je da se vode statistički podaci o primljenim migrantima.⁶⁰

⁵⁸ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 87.

⁵⁹ Lars T. Larsson, A History of the Swedish Volunteers of the Waffen SS, 2014., str. 30.

⁶⁰ *New York Times*, To Question Foreigners, 11. siječnja 1939.

4.1. Razdoblje od 1939. do 1945. godine

Nakon izbijanja rata, u rujnu 1939. godine, nordijske zemlje su se našle u teškom položaju. Dok se s jedne strane Danska pribojavala njemačkog susjeda, švedska vlada joj je savjetovala da ne donosi odluke koje bi mogle isprovocirati Berlin, s druge strane, u Švedskoj i Finskoj je prevladavao strah od Sovjetskog Saveza. Ono što je bilo zajedničko skandinavskim državama bile su socijaldemokratske vlade koje su bile oprečnog ideološkog usmjerenja, kako nacista tako i boljševika.⁶¹ Prva posljedica rata u Europi (za Švedsku) bila je njemački i saveznički pritisak na švedsku vladu kako bi zadovoljili industrijske potrebe njihovih država. Tijekom šestogodišnjeg rata obje strane prisiljavat će švedsku vladu na dopremanje neophodnih minerala potrebnih ratnoj industriji, pa je prije napada na Poljsku, njemačkoj industriji tijekom 1938. godine prodala oko 10 milijuna tona željezne rude, dok je ostatak odlazio u zapadne države (najviše Ujedinjeno Kraljevstvo). No, dopremanje tereta nakon 1939. godine postalo je iznimno zahtjevno. Naime, njemačke podmornice su od početka rata potopile četrdeset švedskih teretnih brodova, dok su Britanci potopili manje od deset. Po službenim njemačkim izvješćima brodovi nisu potopljeni s namjerom (podmorničari bi zamijenili švedski teretnjak s brodom zaraćene države), dok se za Britance pretpostavljalo da namjerno potapaju teretnjake sa ciljem onemogućavanja dopreme željezne rude u njemačke luke. Po međunarodnom pravu, ovakvi postupci (njemački i britanski) su evidentno kršenje propisa o „zaštiti neutralne imovine u pomorskom ratu“, s obzirom da „su neutralna trgovina i promet slobodni i u vrijeme rata.“⁶² Tome u prilog ide i činjenica kako je britanski ministar vanjskih poslova, lord Halifax, zatražio od švedske vlade obustavu dopremanja rude u Njemačku pod prijetnjom blokade norveške luke Narvik. Kada je njemačka vlada upozorila na činjenicu kako takav postupak ne bi bio u u ničijem interesu, Švedska je odlučila ignorirati britanski zahtjev.⁶³

Na velikom skupu u Savonlinni održanom 30. srpnja 1939. godine, finski je predsjednik vlade Aimo Cajander govorio o opasnostima sovjetsko-njemačkog utjecaja na skandinavsko područje. Premijer je dodao kako mu je teško povjerovati da Zapadne sile s kojima Finska njeguje izvrsne odnose mogu popustiti sovjetskim teritorijalnim potraživanjima prema Finskoj. Na Cajanderovo

⁶¹ *New York Times*, Scandinavian Bloc Firm in Neutrality, 8. listopada 1939.

⁶² Juraj Andrassy, Božidar Bakotić, Maja Seršić, Budislav Vukas, *Međunarodno pravo* 3, 2007., str. 192

⁶³ Jerrold M. Packard op. cit., str. 88.

izlaganje odgovorio je švedski ministar vanjskih poslova Rickard Sandler. „Nema sumnje da je Finska postala predmet razmatranja među velikim silama. Švedska ne može vjerovati da bi kao rezultat pregovora Finska razmatrala svoju neutralnost.“⁶⁴ Dana 29. studenog 1939. godine prekinuti su diplomatski odnosi između Finske i Sovjetskog Saveza, te je 30. studenog iste godine nastupila međusobna objava rata. Tada je zbog „Zimskog rata“ SSSR izbačen iz Lige naroda. Zapadne sile pomagale su Fincima u naoružanju te su postojali francusko-britanski planovi da vojno interveniraju u Finskoj. Međutim, do pomoći nije došlo zbog mogućnosti da Sovjetski Savez postane saveznik Sila Osovina ukoliko bi došlo do britanko-francuske vojne intervencije u Finskoj. Finci su Crvenoj armiji pružili žestok otpor nanijevši joj teške gubitke, ali je sovjetska premoć u ljudstvu i vojnoj tehnici prevagnula. Dana 12. travnja 1940. godine sklopljen je mir te je Finska prema sporazumu morala predati desetinu svog teritorija, i obvezati se da u budućnosti neće vojno djelovati protiv SSSR-a (Finska će sporazum prekršiti u lipnju 1941. kada će zajedno s Njemačkom sudjelovati u invaziji na Sovjetski Savez). Kolike je gubitke doživjela Crvena armija najbolje oslikavaju riječi sovjetskog generala Vorosilova: „Zauzeli smo zemlje tek toliko da možemo pokopati svoje poginule.“⁶⁵ Tijekom „Zimskog rata“ dogodio se incident u kojem su sovjetski zrakoplovi bombardirali švedski grad Pajala (23. veljače 1940.) koji se nalazi na finskoj granici. Ruska strana takve je navode isprva oštro demantirala, ali je 5. ožujka iste godine izrazila žaljenje za navedeni incident.⁶⁶

Švedska je dala doprinos finskoj obrani s 12.705 dobrovoljaca, a zanimljiv je podatak kako se samo 5. prosinca 1939. godine u Stockholmu prijavilo 1.750 dobrovoljaca. General Ernst Lindner imenovan je zapovjednikom Švedskog dobrovoljačkog korpusa koji je aktivno sudjelovao u borbama s Crvenom armijom. Također je dopustila da se preko njenog teritorija opskrbljuje finska vojska, te je donirala 80.000 pušaka, 50 milijuna metaka, 112 bojnih pušaka i haubica, 300.000 granata, 25 zrakoplova, i veliku količinu nafte. Količina doniranog švedskog materijala bila je toliko impozantna da je Velika Britanija bila zabrinuta za švedsku obranu ukoliko bi došlo do njemačke invazije.⁶⁷

⁶⁴ *New York Times*, Finns Place Faith in Britain on Pact, 31. srpnja 1939.

⁶⁵ <https://historija.info/2019/12/01/zimski-rat-sovjetsko-finski-rat-1939-40/> (pregledano 21. travnja 2020.

⁶⁶ *New York Times*, Moscow Regrets Bombing Sweden, 3. ožujka 1940.

⁶⁷ Lars Gyllenhaal, Westberg Lennart, *Swedes at War (Willing Warriors of a Neutral Nation, 1914.-1945.)*, 2004., str. 219

Dana 9. travnja 1940. godine. Wehrmacht prodire u Dansku i Norvešku, a 10. svibnja 1940. godine i u zemlje Beneluksa (Belgiju, Nizozemsku i Luksemburg). Također, postojala je ideja da se germansko stanovništvo skandinavskih država, te Nizozemke i Danske, priključi Trećem Reichu (što nije bio slučaj s okupiranom Poljskom ili Sovjetskim Savezom). U svakoj od nabrojanih zemalja postojala je skupina kolaboracionista koji su njemačku okupaciju dočekali s oduševljenjem (pronacistički norveški premijer Vidkun Quisling postao je sinonim za kolaboranta - „kvisling“). Uspostavljeni su uredi za novačenja u kojima su se zainteresirani građani mogli prijaviti. U postrojbama Waffen SS-a služilo je oko 50.000 Nizozemaca, 40.000 Belgijanaca, 6.000 Danaca i 4.000 Norvežana.⁶⁸ Dana 29. lipnja 1944. godine švedska je vlada provela ispitivanje javnog mijenja vezano za rat u Europi. Pitanje je glasilo: „Smatrate li da je Švedska trebala ući u rat ukoliko je mogla pomoći Danskoj i Norveškoj?“ Ukupno 16 % ispitanih izjasnilo se pozitivno, dok se 61 % glasača opredijelilo za švedsku neutralnost.⁶⁹ Švedska nije dopuštala novačenje za obranu navedenih država na svom teritoriju kao i protok ratnog materijala koji bi pomogao norveškoj obrani, a koji bi prolazio švedskim opskrbnim putevima (što nije bilo u finskom slučaju). Norveški vojnici koji bi pobjegli na švedski teritorij bili bi internirani (razoružani i zadržani u logorima za internaciju, a sve po pravilima „Pete haške konvencije o pravima i dužnostima neutralnih država i osoba u slučaju rata na kopnu“ iz 1907.).⁷⁰

Nakon kapitulacije Danske i Norveške, njemačka vojska je došla do granice s neutralnom Švedskom. Francuzi su predviđali da bi Švedska mogla postati idućom Hitlerovom žrtvom. *New York Times* je u članku 25. travnja 1940. objavio: „Gledano s vojnog stajališta, invazija Švedske mogla bi Nijemcima pružiti ogromnu prednost jer bi se otvorila mogućnost za nove komunikacijske linije. Ukratko, ukoliko Nijemci uđu u Švedsku, rat bi se mogao odlučiti u Skandinaviji.“⁷¹

Švedska je tijekom 1938. i 1939. godine na naoružanje potrošila oko 60 milijuna dolara više nego na razdoblja prije 1936. godine. Može se pretpostaviti da je razlog povećanja izdataka za vojsku ležao u sveopćoj nesigurnosti koju je Europa proživljavala. U švedskim oružanim snagama muškarci su postajali vojni obveznici s 16 godina. Prilikom izbivanja rata profesionalna vojska sastojala se od 130.000 vojnika s vrlo kvalitetnim časničkim sastavom. Zrakoplovstvo se sastojalo

⁶⁸ Ian Kershaw, op. cit., str. 414.

⁶⁹ *New York Times*, Poll of Swedes Is 96 % to Continue Neutrality, 30. lipnja 1944.

⁷⁰ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 139.

⁷¹ *New York Times*, Paris Sees Sweden Next Nazi Victim, 25. travnja 1940.

od oko 200 zrakoplova domaće proizvodnje, a mornarica, brojčano najveća u Skandinaviji, s modernom flotom patrolnih brodova i 15 podmornica.⁷² Uslijedio je „ispit“ kada je 12. svibnja 1940. godine pet njemačkih divizija s oko 100.000 vojnika došlo na granicu sa Švedskom. Uz to, njemački teško naoružani brodovi primijećeni su kako prolaze kroz Kielski kanal (98 km dug kanal koji povezuje Sjeverno s Baltičkim morem) što je uzburinilo švedsku vladu. Kao odgovor, Šveđani su postavili minsko polje u kanalu Oresund koji razdvaja Švedsku od okupirane Danske.⁷³ Tri dana ranije, da bi zaštitila prilaze Stockholmu, švedska je vojska postavila mine u duljini 100 milja. Međutim, Norveška je propustila postaviti mine u svojim fjordovima, posebice oko Osla, što je rezultiralo brzim njemačkim uspjehom.⁷⁴ Tada je Njemačka uvjetovala švedskoj vladi da ukoliko želi sačuvati status quo, ne smije odstupiti od najstrože neutralnosti, te da će snositi posljedice ukoliko ne budu poštovali dogovor. Također, naloženo im je da se dotok željezne rude u njemačke luke mora nesmetano odvijati, te trgovina s Britancima prestati. Najteži uvjet Hanssonovoj vladi predstavljao je upravo zahtjev da Wehrmacht nesmetano prolazi kroz švedski teritorij, te da se norveška luka Narvik preko Švedske opskrbljuje iz Njemačke, te je ubrzo izjavio: „Ne podrazumijeva se pod strogom neutralnosti dozvola zaraćenim stranama da prolaze kroz švedski teritorij za takve aktivnosti.“⁷⁵ Švedska je na kraju ipak popustila njemačkim zahtjevima. Međutim, nastojeći da suverenost ne bi u potpunosti nestala, takav su dogovoreni transport pokušavali svesti na minimum. Hanssonova vlada predviđala je protok dva vlaka dnevno, te je odobren prijevoz vojske i vojnog materijala s jednog dijela Norveške na drugi kroz švedski teritorij, kao i vezanje njemačkih podmornica u švedskim teritorijalnim vodama (Oresund). Zanimljivo je kako Švedska nije priznavala legitimnu norvešku izbjegličku vladu u Londonu (iako su uspostavljeni neformalni kontakti) pravdajući odluku zadržavanjem generalnog konzulata u Oslu.⁷⁶ Dr. Alfred Rosenberg (ideolog nacističke stranke, kasnije osuđeni ratni zločinac) pozvao je skandinavske države da se kao „pripadnici germanske rase pridruže Velikoj Njemačkoj, te Uniji Sjevernog mora i baltičkog područja, a koji bi predstavljao zajednički politički i ekonomski pojas prema vani.“⁷⁷ Iz takvog se poziva moglo zaključiti kako je Njemačka na sve načine pokušavala uvući Švedsku pod svoj politički utjecaj ne riskirajući invaziju. Pribojavala se da bi, ukoliko bi

⁷² Jerrold M. Packard, op. cit., str. 90.

⁷³ *New York Times*, Sweden Nervous over Hitler Plans, 13. svibnja 1940.

⁷⁴ *New York Times*, 100 Miles of Mine Guard Stockholm, 9. svibnja 1940.

⁷⁵ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 137.-138.

⁷⁶ *Ibid.*, str. 168.

⁷⁷ *New York Times*, Sweden's Neutrality a Test, 28. srpnja 1940.

došlo do napada, rudnici željezne rude bili vjerojatno uništeni, što bi za njemačku ratnu industriju bilo pogubno.

Njemačka je 22. lipnja 1941. godine napala Sovjetski Savez i time prekinula savezništvo koje je trajalo skoro dvije godine. Preko tri milijuna njemačkih vojnika presjeklo je obranu nepripremljene Crvene armije prodirući u unutrašnjost sovjetskog teritorija. Ubrzo su osvojena bogata ukrajinska poljoprivredna područja, te je put prema Moskvi naizgled bio otvoren. Međutim, cijena je bila visoka. Zarobljeno je oko tri milijuna sovjetskih vojnika, a Njemačka je izgubila oko 750.000 boraca (gotovo četvrtina).⁷⁸ Dana 29. lipnja 1941. godine švedska je vlada dozvolila prolazak njemačkoj diviziji iz Norveške u Finsku preko njenog teritorija.⁷⁹ Šef britanske diplomatske misije u Stockholmu, Victor Vallet, prosvjedovao je švedskoj vladi zbog takve odluke, ali je njihova vlada izrazila i razumijevanje s obzirom na to da su Finska i Švedska pod velikim njemačkim pritiskom, no, napomenuli su da Švedska ovakvim potezom ugrožava status neutralne države. Transport njemačkih vojnika iz Norveške kroz švedski teritorij Britanci su komentirali „kako je to bila druga stvar.“⁸⁰ Švedska je ovakvim potezom prekršila odredbe međunarodnog prava („Prava i dužnosti neutralaca u oružanom sukobu“); „Kopnenim područjem neutralne države ne smiju prolaziti postrojbe zaraćenih država niti se smije prevoziti oružje ili opskrba za vojsku zaraćenih.“⁸¹

Prije invazije, Treći Reich je unovačio mnogo stranih dobrovoljaca koji su prisegli borbi protiv boljševizma, poput Španjolaca i Portugalaca („Plava divizija“), Hrvata, Talijana, Mađara, bivših pripadnika francuske Legije stranaca, Skandinavaca (uključujući Šveđane). Njemačka vojska planirala je unovačiti Ukrajince koji su prezirali Staljinov režim, ali Heinrich Himmler (zapovjednik policije i šef SS-a) je odbacio takvu mogućnost rekavši kako Slaven nikad neće obući njemačku uniformu. Oko 200 Šveđana borilo se u njemačkim uniformama za vrijeme Drugog svjetskog rata, ali je Berlin doživio neuspjeh u regrutiranju većeg broja vojnika. Hitler i Herman Goring (zapovjednik njemačkog ratnog zrakoplovstva) bili su razočarani borbom Šveđana na Istočnom frontu, nazvavši ih dekadentima (za razliku od Finaca za koje su imali samo pohvale). Većina Šveđana u SS-u su bili fanatici, te su u većoj mjeri bili članovi pronacističkih stranaka u Skandinaviji, o čemu svjedoče i riječi SS dobrovoljca, Hanska Lindena iz Stockholma: „Ako

⁷⁸ Ian Kershaw, op. cit., str. 370.-371.

⁷⁹ *New York Times*, Swedish Permission to Nazis Defended, 30. lipnja 1944.

⁸⁰ *New York Times*, Britain Protests Sweden's Nazi Aid, 28. lipnja 1941.

⁸¹ Juraj Andrassy, Božidar Bakotić, Maja Seršić, Budislav Vukas, *Međunarodno pravo* 3, 2007., str. 189

umrem, moja krv bit će prolivena za arijsko bratstvo i umrijet ću za svoje ideale.“⁸² Tijekom borbi na Istočnom frontu mnogi Šveđani svjedočit će užasnim zločinima koje su SS postojbe za sobom ostavljale, dok će pojedinci postati ratni zločinci. Trinaest dana nakon njemačkog napada na SSSR, posebni njemački izaslanik u Švedskoj, Karl Schnurre, predložit će švedskom ministru vanjskih poslova, Christianu Guntheru, poziv za priključenje Trojnom paktu. Gunther je zaključio kako se „velikodušni poziv“ protivi statusu švedske neutralnosti, te je prijedlog odbijen. Schnurre je također zatražio dozvolu švedske vlade da svojim časnicima omogući sudjelovanje u „operaciji Barbarossa.“ Zapovjednik vojske, general Olof Thornell i Ministarstvo obrane dozvolit će sudjelovanje zainteresiranih švedskih časnika u borbi protiv Crvene armije (prema odredbama međunarodnog prava, vojnim časnicima neutralnih država zabranjeno je dobrovoljno javljanje u vojnu službu zaraćenih, dok je neutralna država obvezna takve aktivnosti spriječiti)⁸³, a 7. srpnja 1941. godine general Thornell odgovorit će Berlinu: „Švedska vojska izabrat će grupu sposobnih časnika i na temelju njihovih molbi će ih izdvojiti od ostatka švedske vojske da bi omogućili sigurnu aktivnu ulogu švedskih časnika u njemačkim jedinicama u borbi protiv Crvene Armije.“⁸⁴ Hitler je takav prijedlog odbio, ali Heinrich Himmler je izrazio želju za priključenje Šveđana Waffen SS-u. Tako će većina švedskih SS dobrovoljaca služiti u motoriziranoj panzer diviziji „Wiking“, mnogi će završili u američkim i sovjetskim logorima, dok će se ostatak nakon završetka rata vratiti u Švedsku, civilnom životu. Policija će ih ispitivati o aktivnostima koje su provodili na bojištu, a kada su pojedini bivši dobrovoljci počeli govoriti o zločinima počinjenih od strane njemačke vojske, policija nije postavljala dodatna pitanja poput „da li su sudjelovali u zločinima?“ (bili su više zainteresirani po pitanju nestalih švedskih SS-ovaca kojih je na popisu bilo 26).⁸⁵ Iako je Švedska proglasila neutralnost *The Swedish-American News Exchange* je objavio podatak da su Šveđani od početka rata izgubili 109 brodova, dok je 751 mornar izgubio život. Naime, Švedska je vlada dogovorila slobodan prolazak njenih teretnih brodova s Njemačkom i Ujedinjenim Kraljevstvom, ali unatoč sporazumu švedski brodovi će i dalje biti meta zaraćenih strana.⁸⁶

⁸² Lars Gyllenhaal, Westberg Lennart, op. cit., str. 258.

⁸³ Juraj Andrassy, Božidar Bakotić, Maja Seršić, Budislav Vukas, Međunarodno pravo 3, 2007., str. 189

⁸⁴ Ibid., str. 263.

⁸⁵ Lars T. Larsson, op. cit., str. 631.

⁸⁶ *New York Times*, War Costs Sweden 109 Ships, 3. kolovoza 1941.

U 15 mjeseci nakon početka rata u Skandinaviji, Švedska je propustila oko 670.000 njemačkih vojnika (otprilike 400 svakog dana), 70 njemačkih brodova punih ratnih materijala i trupa, slobodno nadlijetanje njemačkih zrakoplova kroz svoj zračni prostor, te je luka Loleu prenamijenjena u njemačko opskrbno skladište. Oko 45.000 tona željezne rude bilo je isporučeno u Njemačku. No, ulazak Sjedinjenih Američkih Država u svjetski sukob pružio joj je nadu da bi u budućnosti mogla lakše odbijati njemačke zahtjeve.⁸⁷ Tako je 19. prosinca 1941. godine potpisan novi trgovački sporazum za 1942. godinu između švedske i njemačke vlade. Željezna ruda, čelik i druge sirovine izuzete su iz ugovora, dok je sporazum sadržavao odredbe dostave švedskih sirovina u njemačke luke.⁸⁸

Početak 1942. godine pojavio se strah od njemačke invazije. Nijemci su smatrali da bi u slučaju britansko–američkog napada na Norvešku Šveđani bili voljni pružiti logističku, a možda i vojnu pomoć. U tom je slučaju Hitler razmatrao preventivnu okupaciju Švedske kao jednu od mogućnosti. Slijedom okolnosti švedska je vlada održala hitnu sjednicu, a kralj Gustav je izabran za vladinog predstavnika u pregovorima s Nijemcima. Kralj Gustav obećao je njemačkom veleposlaniku kako će se Švedska oduprijeti savezničkim pritiscima ukoliko dođe do takvog scenarija, što je Hitler povjerovao, nakon čega je zaključio kako mu Švedska više odgovara kao trgovinski partner nego vazalni teritorij. U međuvremenu, Šveđani su „pritiskali“ London oko poštivanja ratnog trgovačkog sporazuma iz 1939. godine na način da su povećali zalihe robe njihovoj zemlji. No, Britanci su odbili švedski zatjev uz obrazloženje da će, dok god ne prepoznaju Finsku kao neprijatelja i ne prestanu je opkrbljivati industrijskim sirovinama, stav britanske vlade ostati isti (Švedska je hitno trebala naftu, a nije je mogla dobiti zbog britanske pomorske blokade).⁸⁹ Švedska je i dalje imala problema s transportom robe, a Ministarstvo vanjskih poslova je 23. lipnja 1942. godine službeno priopćilo kako je parobrod „Ada Gorthon“ potopljen u teritorijalnim vodama. Kao krivce se sumnjičilo sovjetske podmornice koje su bile aktivne na području u kojem je brod potopljen. Ministarstvo je također naglasilo kako se vjeruje da je ovo drugi sovjetski napad u posljednja 72 sata. Švedska vlada odlučila je povećati pratnju konvoja ističući kako švedsko gospodarstvo najviše trpi zbog neograničenog podmorničkog ratovanja.⁹⁰ Može se zaključiti kako je Sovjetski Savez potapanjem njenih brodova radio pritisak na švedsku vladu s ciljem obustave

⁸⁷ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 242.

⁸⁸ *New York Time*, New Swedish – Reich Deal, 20. prosinca 1941.

⁸⁹ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 243.

⁹⁰ *New York Times*, Swedish Ship Sunk in Territorial Seas, 24. lipnja 1942.

trgovine između Njemačke i Švedske kao i dopuštanje prelaska njemačkih vojnika preko švedskog teritorija.

U travnju 1942. godine na Socijaldemokratskoj kovenciji u Tidaholmu, premijer Per Albin Hansson izjavio je da je švedska vojna spremnost na najvišoj razini od početka sukoba u Europi: „Švedska neutralnost proglašena je od početka rata i nijedna država je ne može promijeniti, ma koja god nova ušla u sukob. Unatoč tome, naša pozicija je predmet vanjskih razmatranja kako bi našu zemlju uvukli u rat.“⁹¹ Nacisti su nastavili provocirati Šveđane tako da su ih u rujnu 1942. godine javno optužili kao pripadnike Kominterne (međunarodna organizacija komunističkih stranaka) u Europi. Hitler je posebno istaknuo činjenicu kako je Švedska jedina država u Europi koja omogućava legalnost Komunističke partije i izdavanje komunističkih novina. „Švedska je centar ideološkog boljševizma u Europi,“ zaključili su Nijemci.⁹² Švedska je protuzračna obrana 17. studenog 1942. godine pogodila njemački zrakoplov, marke Junkers 88, koji je letio iznad Falsterbskog otočja. Nakon što je zrakoplov pogođen, napustio je švedski teritorij,⁹³ a spomenuti je događaj bio među zadnjim incidentima u 1942. godini.

Za Saveznike će 1943. godina postati presudna za obrat ratne situacije. Unatoč sve slabijem položaju u Europi Nijemci su i dalje koristili švedski teritorij za transport vojnika. Za to vrijeme, švedski je tisak poticao antinjemačku propagandu, dok je vlada i dalje bila oprezna, posebno po pitanju vanjske politike i odnosu prema nacistima. U Švedskoj je djelovao pronacistički časopis *Dagsposten*, financiran od njemačke vlade. Sadržaji u časopisu su bili puni netočnih podataka, na primjer, u slučajevima kada bi njemačka vojska gubila na bojištima novinari bi pisali kako pojedine njemačke divizije i dalje drže teritorije unatoč tome što su ih odavno izgubili. Nacistima u Švedskoj je 1943. godina krenulo loše. Tako je u Stockholmu od srčanog udara iznenada preminuo jedan od dvojice priznatih lidera švedskih nacista, Nyls Flyg. Njegova biografija je zanimljiva zbog činjenice što je bio istaknuti član švedske Komunističke partije i njenog Centralnog komiteta, pa je 1940. godine, ohrabren širenjem nacizma u Europi, odlučio promijeniti svjetonazor.⁹⁴ Švedski nacisti pokušali su regrutirati Šveđane da pristupe dobrovoljačkim divizijama (ponajviše SS-a) njemačke vojske, ali nisu bili uspješni (većina pripadnika švedskih dobrovoljaca bili su članovi *Nacionalsocijalističkog bloka*). Kako se rat primicao kraju Šveđani

⁹¹ *New York Time*, *Neutrality Stressed*, 6. travnja 1942.

⁹² *New York Times*, *Nazis Charge Sweden Helps Communists*, 9. rujna 1942.

⁹³ *New York Times*, *Nazi Plane Over Sweden Hit by Defense Battery*, 18. studenog 1942.

⁹⁴ *New York Times*, *Swedish Nazi Chief Dies*, 11. siječnja 1943.

su sve više gajili simpatije prema Saveznicima, pa su u to vrijeme u Stockholmu bili posebno popularni američki filmovi poput „Mrs. Minivier“, „The Moon is Down“, a sponzorirala se i antinacistička publicistika koju su Šveđani masovno kupovali.⁹⁵

Jedan od važnijih podataka iz tog doba je i broj Šveđana koji su služili u Anglo–američkim postrojbama. Naime, oko 200.000 švedskih dobrovoljaca borilo se u savezničkim uniformama tijekom Drugog svjetskog rata. Većinom su to bili švedski migranti čije su se obitelji odselile početkom 20. stoljeća, ponajviše u Sjedinjene Američke Države, a posebno je istaknuto ime američkog generala John E. Dahlquista čiji su se roditelji iz Švedske doselili u SAD.⁹⁶

Incidenti su se nastavili nizati i tijekom 1943. godine, pa je tako 15. travnja švedska podmornica „Ulven“ naletjela na minu u kojoj su smrtno stradali svih 33 članova posade (petero u trenutku eksplozije, dok se ostatak posade utopio). Nakon potonuća podmornice njemački pomorski ataše posjetio je zapovjednika švedske mornarice te izrazio žaljenje u ime Trećeg Reicha. Šveđani su na dan incidenta uputili dvije protestne note njemačkoj vladi zbog napada vojnog broda „Altkirch“ na švedsku podmornicu „Draken“.⁹⁷ Četrnaest dana kasnije, neidentificirani zrakoplov bacio je tri bombe na otok Verkoen, u blizini pomorske baze Karlskrone, no u napadu nije bilo ozlijeđenih niti je prouzročena materijalna šteta.⁹⁸ Zbog stalnih napada na švedske konvoje i teritorij, ekonomija će se naći u krizi zbog otežanog izvoza i uvoza prijeko potrebnih sirovina. Uz navedene probleme, Švedska je trošila ogromne količine sredstava za obranu zemlje (budžet za obranu za 1943. iznosio je 750 milijuna kruna, dok je u istom razdoblju tri godine ranije iznosio trećinu navedenog iznosa). Unatoč ekonomskim poteškoćama Hanssonova vlada pobijedit će na parlamentarnim izborima, te će se održati na vlasti do kraja rata. S obzirom na to da se švedski izvoz najviše oslanjao na Treći Reich (željezna ruda), ali i na Ujedinjeno Kraljevstvo, Njemačka je sve manje imala strpljenja za njihovu vladu koja je unatoč upućenim upozorenjima održavala trgovačke veze sa Saveznicima. Zbog toga je Berlin uputio zadnje upozorenje Stockholmu da će, ukoliko se takve aktivnosti nastave, Gothenburška luka biti blokirana. Inače, Gothenburg je bio izuzetno važan švedskoj ekonomiji zbog slobodnog isplavljanja prema demokratskim državama na Zapadu, a što je zaključeno švedsko–njemačkim sporazumom. Budući da je Stockholm ignorirao prijetnje, njemačka mornarica je 15. siječnja 1943. godine zatvorila švedsku luku za sav

⁹⁵ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 301.

⁹⁶ Lars Gyllenhaal, Westberg Lennart, op. cit., str. 201.

⁹⁷ *New York Times*, Reich Regrets Loss of Swedish Submarine, 4. svibnja 1943.

⁹⁸ *New York Times*, Bomb Drop on Sweden, 30. travnja 1943.

promet. Takvo stanje potrajalo je sve do svibnja, kada je Njemačka zaključila da joj pogoršanje odnosa sa Švedskom ne treba, posebice zbog sirovina koje su joj prijeko potrebne za održavanje ratnog stroja na „životu“.⁹⁹ No, Njemačka je imala još jedan razlog za zabrinutost. Naime, njemački vojnici počeli su masovno dezertirati, te su spas tražili u neutralnim državama, pa je tako, na primjer, *New York Times* 25. ožujka 1943. objavio kako je dvanaestero njemačkih vojnika iskočilo iz vlaka između Oestersunda i norveške granice. Švedska vlada odlučila im je dati politički azil, te je tjedan dana ranije zabilježeno da je jedan njemački vojnik pokušao počiniti samoubojstvo u švedskom vlaku po povratku u Norvešku, no bio je zbrinut u švedskoj bolnici.¹⁰⁰

Tijekom proljeća 1943. godine pojavila se njemačka opasnost invazije. Kako je napomenuto ranije, Hitler je postao zabrinut za skandinavsko područje kao potencijalnu zonu savezničkog napada na Europu. Wehrmacht je povećao broj vojnika na 400.000 (25 divizija) u trenutku kad je svaki njemački vojnik postao potreban na Istočnom bojištu. Da bi osigurao sjevernoeuropsko zaleđe, Hitler je i tijekom 1943. godine razmatrao brzi prodor njemačke vojske iz Norveške kroz središnju Švedsku. Naime, Nijemci su smatrali da bi Kraljevska vojska stala uz njih, posebice zapovjednik vojske general Olof Thornell za kojeg se smatralo da je pronjemački orijentiran. Šveđani su postali svjesni prijetnje, te su dodatno razmatrali mobiliziranje 500.000 rezervista, uz 185.000 pripadnika redovne vojske. Međutim, takav scenarij neće se ispuniti. Suočen sa savezničkim iskrcavanjem na Siciliji, te padom Mussolinija, Hitler će biti prisiljen rasporediti najveći broj vojnika norveškog garnizona u Italiju. Nakon 1943. godine, Švedska se više neće naći u neposrednoj opasnosti njemačke invazije.¹⁰¹

U kolovozu iste godine, Švedska je odlučila suspendirati njemačko-švedski sporazum (vrijedio od 20. srpnja 1940.) o slobodnom korištenju teritorija njemačkoj vojsci za prebacivanje trupa. Transpost vojnog materijala za Finsku i Norvešku bit će obustavljen 15. kolovoza 1943. godine, kao i promet između Trondheima i Narvika 20. kolovoza iste godine. Njemačka će se složiti s tim prijedlogom sporazuma, a za prebacivanje vojske i ratnog materijala će nakon toga biti prisiljena koristiti nesigurnu pomorsku rutu između Danske i Norveške.¹⁰² Deset dana kasnije, švedska vlada zabranit će prodaju klora Njemačkoj zbog opasnosti korištenja u vojne svrhe. Naime, Njemačka više nije bila u stanju proizvoditi dovoljne količine klora zbog učestalog američkog i britanskog

⁹⁹ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 302.

¹⁰⁰ *New York Times*, 12 Reich Soldiers Desert in Sweden After Leave, 25. ožujka 1943.

¹⁰¹ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 304.-305.

¹⁰² *New York Times*, Sweden Suspends Nazi Troop Traffic, 6. kolovoza 1943.

bombardiranja njenih industrijskih pogona, a Švedska je posjedovala ogromne zalihe tog potencijalnog bojnog otrova.¹⁰³ Nakon njemačkih poraza na Istočnom bojištu i Mussolinijevog debakla u Italiji, Švedska se počela solidarizirati s norveškim i danskim susjedima. Tako će Dancima i Norvežanima, koji su izbjegli na švedski teritorij, biti omogućeno vojno i policijsko uvježbavanje na njenom teritoriju. Danski dobrovoljci u Švedskoj brojili su 500 ljudi, dok su Norvežani imali oko 1.500 aktivnih vojnika potpomognuti s 8.000 rezervista koji su čekali povoljan trenutak povratka u svoje zemlje.¹⁰⁴

Savezničko iskrcavanje u Normandiji, 6. lipnja 1944. godine, donijelo je Šveđanima dozu optimizma o brzom završetku rata, pa su Saveznici nastojali utjecati na prekid švedske trgovine s Njemačkom. Kako bi se kompromitirana trgovina potpuno ugasila Britanci su počeli masovno kupovati švedske kuglične i valjkaste ležajeve, uz obećanu kompenzaciju od 200 Spifirea (britanskih vojnih zrakoplova). U trenutku kad su Nijemci saznali savezničku ponudu, zauzvrat su švedskoj vladi ponudili 200 Messerschmitta (njemačkih vojnih zrakoplova) u zamjenu za garanciju poštivanja njemačko-švedskog trgovačkog sporazuma. Iako je švedska vlada bila u dilemi, odluku su joj olakšale novonastale okolnosti u kojima su Sovjeti kontrolirali pomorske baltičke puteve. Procijenjeno je kako je trgovina s Njemačkom pod takvim okolnostima ugrožena, s obzirom da ni jedna strana u ratu ne poštuje nepovredivost tereta i brodova neutralnih država te je saveznički prijedlog prihvaćen. U listopadu 1944. godine, Šveđani su pravdali odluku Berlinu kako su ovakvim postupkom reagirali na njemačke zločine u Danskoj i Norveškoj.¹⁰⁵ Nijemci su imali nekoliko tisuća vojnika u Finskoj te su tražili dozvolu prelaska kroz švedski teritorij. Taj su zahtjev Šveđani odbili te su razmatrali mogućnost obrane od napada s obzirom na takvu odluku.¹⁰⁶ Zbog straha od njemačke, ali i sovjetske prijetnje, švedska je vlada počela uvjeravati Fince da sklope mir s SSSR-om, te da njemačkoj vojsci uskrate boravak na svom teritoriju (oko 170.000 njemačkih vojnika nalazilo se u Finskoj). Finci su započeli su započeli pregovore u sovjetskom veleposlanstvu u Stockholmu, a veleposlanica Alexandra Kolontaya ponudila je uvjete primirja u ime Sovjetskog Saveza. Finci su morali pomaknuti granice na zapad, što je dogovoreno sporazumom iz 1940. godine, na kraju Zimskog rata, demobilizirati vojsku, isplatiti 600 milijuna dolara ratne odštete, te ustupiti niklom bogato područje. Finski predsjednik Carl Gustaf E.

¹⁰³ *New York Times*, Sweden Refuses to Sell Chlorine to the Germans, 16. kolovoza 1943.

¹⁰⁴ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 309.

¹⁰⁵ *Ibid*, str. 308.

¹⁰⁶ *New York Times*, Sweden Said to Fear German Protection, 30. svibnja 1944.

Mannerheim odbio je sovjetske zatjeve što je rezultiralo napadom Crvene armije 9. lipnja 1944. godine. Strah od moguće sovjetske okupacije Finske prisilo je Mannerheima da popusti, pa je 4. rujna iste godine prihvaćen sovjetski zahtjev, te je potpisan mir.¹⁰⁷

Zadnjih mjeseci rata, trgovina Švedske s Njemačkom se prepolovila, te su se međudržavni odnosi pogoršali. Ironično, Njemačka se u svojim zadnjim danima nadala njenoj pomoći, ali se Hanssonova vlada okrenula Saveznicima. Švedski priotitet postat će sudbina Norveške i Danske koje su i dalje bile pod njemačkom okupacijom. U tim je okolnostima razmatrala vojni napad u navedene države, a u slučaju njemačkog otpora sastavila dva plana, *Radda Danmark* (spas Danske) i *Radda Norge* (spas Norveške). Međutim, do napada neće ni doći jer Saveznici nisu bili spremni ni vojno ni logistički pomoći. Istovremeno, norveška je izbjeglička vlada u Londonu molila Šveđane da razmotre napad na njemačke postrojbe ukoliko se Nijemci ne predaju, a Amerikanci i Britanci su ih s druge strane savjetovali da ne poduzimaju nikakve akcije kojima bi mogli kompromitirati svoj neutralni status.¹⁰⁸

Rat u Europi završit će 8. svibnja 1945. godine. Oko 4.000 njemačkih vojnika predat će se švedskoj vojsci ranije postignutim dogovorom,¹⁰⁹ a Švedska će održavati korektne diplomatske odnose s Njemačkom sve do 7. svibnja 1945. godine. Istog dana, švedsko Ministarstvo vanjskih poslova objavit će raskid diplomatskih odnosa dviju država, te će vlada preuzeti službene prostore njemačkog veleposlanstva, konzulata i druge nepokretne imovine. Oko 60 pripadnika diplomatskog osoblja, koji su okarakterizirani kao nacistički fanatici, bit će internirani, dok će ostatak, oko 200 njih, moći slobodno napustiti švedski teritorij. Kada je službeno objavljena njemačka kapitulacija, Šveđani su radosno izašli na ulice mašući zastavama savezničkih država, sretni što je njihova zemlja ostala pošteđena najgoreg sukoba u povijesti čovječanstva.¹¹⁰

¹⁰⁷ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 310.-311.

¹⁰⁸ Ibid., str. 313.-314.

¹⁰⁹ *New York Times*, Germans to Cross into Sweden Today, 8. svibnja 1945.

¹¹⁰ *New York Times*, Sweden Breaks Ties with Reich, 8. svibnja 1945.

5. ŠPANJOLSKA

Francova Španjolska (službeni naziv „Estado Espanol“) proizvod je krvavog građanskog rata u kojoj su pobjedu odnijeli nacionalisti pod vodstvom generala Francisca Franca. U travnju 1931. godine *ljevica* je odnijela pobjedu na izborima za parlament kada je formirana Druga Španjolska Republika, ali desne političke opcije, Katolička crkva i industrijalci postali su nezadovoljni novoizabranim vlastima. U studenom 1933. godine na ponovljenim parlamentarnim izborima *desnica* će odnijeti pobjedu na čelu s radikalom Alejadrom Lerrouxom (u koaliciji s CED-om). *Ljevica* će ovo razdoblje nazvati *bienio negro* (dvije crne godine). Tim povodom je u listopadu 1934. godine izbio štrajk rudara u kojem je napadnuta policija, a u dvotjednim je nemirima poginulo oko 2.000 civila, oko 4.000 ih je bilo ranjeno, dok je 30.000 završilo po zatvorima. Štrajk će ugušiti vojne postrojbe poslone iz Maroka pod zapovjednišvom generala Francisca Franca.¹¹¹

Narodna fronta koja je formirala koaliciju republikanaca i socijalista uz podršku komunista, katalonskih separatista, socijalističkih i anarhističkih sindikalista, pobijedila je blok desnih stranaka, (*ljevica*), i zabilježila još jedan trijumf nad *desnicom*, ovog puta na izborima u veljači 1936. godine. Međutim, ispostavilo se da su lijeve političke opcije izrazito heterogene u formiranju i pružanju podrške novoizabranoj vlasti. Vladu su formirali republikanci, ali socijalisti koji su bili izrazito razjedinjeni odbit će sudjelovanje u radu nove vlade. Na kraju će se socijalisti podijeliti u dvije frakcije, *Opću radničku uniju* Francisca Caballera i reformističko krilo Indalecia Priete. Nova vlada je Kataloniji vratila autonomiju, te je isto obećala Baskiji, a oslobodivši političke zatvorenike pokrenula je val gospodarskih i socijalinih reformi započetih tijekom mandata prve lijeve vlade (od 1931. do 1933. godine). Međutim, ubrzo su se nemiri proširili cijelom zemljom. U južnoj Španjolskoj nezadovoljni su siromašni seljaci zauzimali velike posjede, palili crkve, a štrajkove organizirali učestalo. U takvim okolnostima *desnica* je iskoristila slabosti *Narodne fronte*, te je počela okupljati sve više nezadovoljnih građanana smišljajući planove za državni udar.¹¹²

Pobuna je započela 17. srpnja 1936. godine u Španjolskom Maroku i Kanarskim otocima, na čelu s generalom Franciscom Francom. Španjolska vlada odmah je poslala zrakoplovstvo u španjolski Maroko pri kojem su bombardirani gradovi Ceuta i Mellila. Unatoč tome, pobunjenici su ovladali cijelim teritorijem. General Queipo de Liano slični je poduhvat pokušao u Sevilli, ali je ubrzo

¹¹¹ Ian Kershaw, op. cit., str. 322.

¹¹² Ibid., str. 323.

uhićen.¹¹³ Tijekom dva dana pobuna se proširila i na Pirinejski poluotok. Pobunjenici su predviđali brzu kapitulaciju službenog Madrida, no takav scenarij u bliskoj budućnosti neće biti izgledan. Vlada se ubrzo homogenizirala okupljajući lijeve političke pokrete (osim anarhističkih sindikalista) pod presjedanjem socijalista Larga Caballera. Nova vlada nadala se pomoći Ujedinjenog Kraljevstva i Francuske, no do većeg angažiranja navedenih država neće doći (Konzervativna vlada u Velikoj Britaniji odbila je pomoći, dok je francuski premijer Leon Blum razmatrao mogućnost slanja vojne opreme republikancima, ali je otpor u koaliciji i parlamentu nadglasao takav scenarij). Francuska je ubrzo počela lobirati za sporazum između europskih država kako se ne bi umiješale u španjolski sukob. Cilj takvog dogovora bio bi demoralizirati njemačku i talijansku vladu u pružanju vojne i logističke pomoći pobunjenicima, te osigurati sigurnu pobjedu legalne vlade u Madridu.¹¹⁴ Španjolska je ubrzo postala duboko podijeljena, pa su se radnici u većim gradovima organizirali i stavili na raspolaganju vladi u Madridu, dok su pobunjenici svoje pristalice najviše nalazili u zapadnim i dijelovima središnje Španjolske. Ratni zločini postali su svakodnevnica pa su se tako spaljivale crkve, osnivali improvizirani sudovi, osvetnički su pohodi bili uobičajeni, a ubrzo su se u rat uključili i Njemačka i Italija šaljući dobrovoljce i vojnu opremu pobunjenicima. Razlog njihovog intervencionizma može se iščitati u strahu od uspostavljanja komunističke vlasti poslije sukoba.¹¹⁵ Tako će se oko 16.500 njemačkih i oko 75.000 talijanskih dobrovoljaca boriti na strani generala Franca. Međutim, i vlada je dobivala stranu pomoć u vidu dobrovoljaca. Naime, u internacionalnim brigadama služilo je 42.000 ljudi različitih nacionalisti.¹¹⁶

Ubrzo se i Sovjetski Savez uključio u sukob šaljući vojne instruktore i osoblje, ali i posebne odrede za likvidaciju neprijatelja unutar internacionalnih brigada i legalne vojske, ponajviše trockista. To će uvelike pogurati falangiste prema konačnoj pobjedi. Francove postrojbe ući će u Madrid 26. ožujka 1938. godine, a rat će službeno završiti 1. travnja iste godine. Cijena pobjede bila je visoka. Oko 200.000 ljudi poginut će u borbama, dok će oko milijun biti (ili će postati) žrtve mučenja, pogubljenja ili uhićenja.¹¹⁷

¹¹³ *New York Times*, Spain Checks Army Rising As Morocco Forces Rebel; 2 Cities in Africa Bombed, 19. Srpnja 1936.

¹¹⁴ Stanley G. Pain, *Franco and Hitler (Spain, Germany and World War II)*, 2008., str. 6.

¹¹⁵ Ian Kershaw, op. cit., str. 324. – 325.

¹¹⁶ Stanley G. Pain, op. cit., str. 32.

¹¹⁷ Ian Kershaw, op. cit., str. 330.

Franco je ubrzo formirao novu vladu koja je započela obračun s ostacima republikanske vojske (oko 20.000 republikanaca biti će ubijeno dan nakon završetka rata), a na netom uspostavljenim sudovima koji su odlučivali o „životu i smrti“, mnogobrojni su vojnici po kratkom postupku postali žrtvom odmazde pobjedničke vojske.

Izvjesno je da je Španjolski građanski rat služio kao svojevrsni poligon Njemačkoj i Italiji za buduće vojne pohode i širenje vlastitih političkih ideja izvan matičnog teritorija. Europska javnost pribojavala se širenju sukoba izvan španjolskih granica, ali Njemačka, poput Italije i SSSR-a, nije bila spremna podnijeti rizik globalnog rata zbog Pirinejskog polutokoka. Zapadne države bile su zadovoljne ishodom jer nije uspostavljena komunistička vlast koja bi mogla proširi svoj utjecaj izvan španjolskih granica, dok su Njemačka i Italija dobile ideološkog saveznika koji bi im u budućnosti mogao biti od pomoći ukoliko dođe do sukoba u Europi.¹¹⁸

5.1. Razdoblje od 1939. do 1945. godine

Po obliku vladavine (položaju šefa države) “Francova” Španjolska bila je diktatura. Šef države nije bio politički, a ni pravno odgovoran za svoje postupke, mandat mu je bio neograničen, te se služio represijom kako bi održao vlast. Pripadao je autokratskom političkom sustavu po kojem državni poglavar ne vlada voljom naroda nego isključivo na temelju vlastitog ugleda (karizmatička legitimnost).¹¹⁹

Španjolska vanjska politika (nakon građanskog rata) uvelike je bila povezana s ideološkim bliskim državama, Njemačkom i Italijom, koje su bile uzori u izgradnji španjolskog državnog aparata. Španjolska je potpisala pristup *Antikominternu paktu*, te je 8. svibnja 1939. godine službeno napustila članstvo u Ligi naroda.¹²⁰ Međutim, postojao je ogroman dug prema dvjema državama koje su Francu obilato pomagale u zbacivanju legalne vlade u Madridu. Italija je potraživala oko sedam milijardi lira, koju je Mussolini reducirao na pet milijardi (oko 250 milijuna dolara), dok je Hitler potraživao oko 41 % španjolskog izvoza u 1938. godini. Tako je Njemačka u lipnju 1939. godine osnovala tvrtku koja je prisiljavala španjolsku vladu za naplatu njemačkih potraživanja -

¹¹⁸ Ibid., str. 333.

¹¹⁹ Nikola Visković, op. cit., str. 58.

¹²⁰ Stanley G. Pain, op. cit., str. 44.–45.

SOFINDUS (Sociedad Financiera e Industrial, S.A.). Španjolska vlada pokušavala je odgoditi naplatu njemačkih potraživanja potpisujući vremenski ograničene ugovore, pa se jednom prilikom Franco požalio španjolskom novinaru kako “Njemačka tretira Španjolsku kao svoju koloniju.”¹²¹

Nakon izbijanja rata početkom rujna 1939. godine, svjetska javnost je procijenila kako će španjolska vlada ostati neutralna, iako su uznemiravali prizori na madridskim ulicama poput demonstracija vojnog naoružanja, protuzračnih topova i ostalih teških naoružanja. Službeni Madrid je smirivao javnost priopćenjima kako se ništa posebno ne događa, izuzev postavljanja obrane prema francuskoj granici koja će trajati nekoliko mjeseci. Istog dana, njemački veleposlanik u Španjolskoj, dr. Eberhard von Storhrer, podsjetio je španjolsku vladu kako njemačko-sovjetski sporazum (potpisan 23. kolovoza 1939.) ne mijenja službena načela *Antikominternog pakta*.¹²² Želeći pod svaku cijenu Španjolskoj zadržati status neutralnosti i biti što dalje od europskih sukoba, Francisco Franco je apelirao na zaračene strane (Poljsku i Njemačku) kako bi se lokalizirao sukob.¹²³ Takav stav nije čudio s obzirom na činjenicu da je Španjolska bila teško stradala u građanskom ratu, pa nije bila spremna na nove sukobe. A sigurno je i da je Franco bio razočaran njemačkim napadom na katoličku Poljsku. U takvim je okolnostima Španjolska ubrzo proglasila strogu neutralnost, pa je četiri dana nakon početka sukoba vlada objavila: “S obzirom na činjenicu kako je službeno izbio nesretni rat između Velike Britanije, Francuske i Poljske s jedne strane i Njemačke s druge strane, Španjolska će proglasiti neutralnost u skladu s postojećim zakonima i odredbama međunarodnog prava.”¹²⁴

U vojnom naoružanju, pri završetku Španjolskog građanskog rata, oko milijun je ljudi služilo u falangističkoj vojsci, a od toga 850.000 redovnog pješništva. Statistički gledano, to je bila najjača vojna sila u povijesti Španjolske. Zbog ekonomskih poteškoća nakon završetka sukoba, Franco je smanjio broj vojnika na 230.000 uz 20.000 vojnika stacioniranih u Španjolskom Maroku (koja je predstavljala jedinu dobro opremljenu vojsku).¹²⁵

Gibraltar kao mala pomorska baza nije predstavljala vojnu opasnost po španjolsku vladu, no bila je izuzetno strateški važna za nadgledanje pomorskog prometa pri ulasku u Sredozemno more.

¹²¹ Ibid., str. 46.

¹²² *New York Times*, Spain is Expected to Remain Neutral, 2. rujna 1939.

¹²³ *New York Times*, Franco Asks Foes to Localize War, 3. rujna 1939.

¹²⁴ *New York Times*, Franco Proclaims Strict Neutrality, 5. rujna 1939.

¹²⁵ Stanley G. Pain, op. cit., str. 50.

Zato se tijekom 1939. godine razmatrala ideja o zauzimanju tog malog britanskog teritorija na jugu Pirinejskog poluotoka. U to doba je oko 21.000 stanovnika živjelo u Gibraltaru, ponajviše civila (španjolskih i talijanskih doseljenika). Administraciju je vodio britanski general Sir Clive Liddell koji je zapovijedao manjom vojskom od 3.500 vojnika i pomorskog osoblja. Tijekom Drugog svjetskog rata, upravo je Gibraltar držao podalje njemačku i talijansku vojsku u prebacivanju vojnih trupa preko španjolskog teritorija u sjeverozapadnu Afriku.¹²⁶ Kao što je ranije spomenuto, Franco će 31. listopada 1939. godine sazvati sastanak španjolskog Glavnog zapovjedništva na kojem će se razmotrati strategija proširenja španjolskog teritorija na jug. Na sastanku je dogovoreno povećanje proračuna za vojsku, stacioniranje španjolskih trupa blizu Gibraltara kako bi u prikladnom trenutku anektirali mali dio britanskog teritorija. Tu se Francove ambicije nisu zaustavljale pa je razmatrana mogućnost okupacije i Francuskog Maroka, čime bi uspostavio kvalitetniju kontrolu pomorskih puteva oko Pirinejskog poluotoka. Za takvu složenu vojnu akciju bilo bi mobilizirano oko 450.000 vojnika. U tu svrhu španjolska vlada je 8. rujna 1939. godine naručila izgradnju 4 bojna broda, 2 teške i 12 lakih krstarica, 54 razarača, 36 torpednih čamaca, te 50 podmornica koji bi se trebali izgraditi u idućih 11 godina. Godišnji troškovi iznosili bi oko 500 milijuna dolara. Kako su troškovi takvog poduhvata trebali biti pozamašni, Franco se nadao talijanskoj i njemačkoj investicijskoj pomoći, te tehnološkoj podršci.¹²⁷

Belgijski je tisak 18. studenog 1939. godine objavio vijest kako španjolska i talijanska diplomacija poduzimaju napore u očuvanju belgijske i nizozemske neutralnosti. Desetak dana prije, obje države uputile su apel njemačkoj vladi da ne razmatra kršenje belgijske i nizozemske suverenosti. Ova vijest u novinama označena je kao neslužbena, ali nije opovrgnuta od strane nijedne vlade. Belgijski kralj Leopold dobio je neslužbenu informaciju kako bi njemački napad na Belgiju trebao započeti oko 12. studenog iste godine.¹²⁸ U listopadu 1939. godine general Franco izjavio je novinaru Manuleu Aznaru kako je rat besmislen i kako brze pobjede ne postoje. Apelirao je na zaraćene strane na potpisivanje mira, te je izrazio nadu kako će "Hitlerova" Njemačka predstavljati obranu za uvoz boljševičkih ideja u Europu: "U pogledu svega što se dosada dogodilo, potrebno je spriječiti veću katastrofu u dolasku zla iz Istočne Europe."¹²⁹

¹²⁶ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 125.

¹²⁷ Stanley G. Pain, op. cit., str. 51.

¹²⁸ *New York Times*, Italy And Spain Seen Staying Reich's Hand, 19. studenog 1939.

¹²⁹ *New York Times*, Franco Offers Aid To Restore Peace, 4. listopada 1939.

Međutim, Franco je licemjerno diplomatski manevrirao, jer je Španjolska već 22. prosinca 1939. godine potpisala trgovački sporazum s Trećim Reichom s ciljem izvoza raznih dobara potrebnih njemačkoj industriji. Nadalje, dopustio je monopol nacističke propagande u španjolskom tisku, te sa savezničkog stajališta najopasnije – koncesiju njemačkim pilotima u korištenju “Iberia Airlienesa.”¹³⁰ Također, omogućio je njemačkim podmornicama slobodno korištenje španjolskih luka (tajno, zbog straha da bi Ujedinjeno Kraljevstvo ekonomski izoliralo Španjolsku). Nacisti su odluke španjolske vlade smatrali logičnim s obzirom na pomoć u građanskom ratu. Franco je i dalje smatrao SSSR najvećom opasnosti za mir u Europi, a kada je u studenom 1939. godine započeo sovjetsko – finski sukob, bez razmišljanja je poslao vojnu pomoć finskoj vladi.¹³¹ Navedenim postupcima, Španjolska je prekršila temeljne odredbe međunarodnog prava o neutralnosti, a koju je Franco nebrojeno puta spominjao u svojim izjavama poput: “Neutralna država mora svim raspoloživim sredstvima sprječavati da se na njezinu području oprema ili naoružava brod za koji postoji opravdana sumnja da će biti upotrijebljen za sudjelovanje u ratnim operacijama. Ako je takav brod opremljen ili naoružan na njezinu području, neutralna država dužna je spriječiti da on isplovi. Kopnenim područjem neutralne države ne smiju prolaziti postrojbe zaraćenih država, niti se smije prevoziti oružje ili opskrba za vojsku zaraćenih.”¹³²

Od početka rata pedeset i četiri njemačka trgovačka broda bit će privezano u španjolskim lukama, dok će pojedini od njih opskrbljivati njemačke podmornice. Britanska obavještajna služba je u siječnju 1940. godine saznala kako su u blizini Cadiza njemački opskrbeni tankeri, uz pomoć Španjolaca svoje ratne brodove opremali potrebnim sirovinama. Zbog toga je britanska i francuska vlada prosvjedovala, te uputila “oštre strelice” generalu Francu, nakon čega su privremeno obustavljene daljnje operacije. Unatoč upozorenju, nakon 18. lipnja iste godine, njemačka je mornarica nastavila koristiti španjolske luke, međutim 18. prosinca 1941. godine Kraljevska ratna mornarica (britanska) zarobila je njemačku podmornicu *U-434*. Članovi zarobljene posade su obznanili kako njemačka mornarica i dalje koristi španjolske luke za opskrbu, pa je britanski veleposlanik u Madridu zaprijetio španjolskoj vladi kako će im Ujedinjeno Kraljevstvo uskratiti opskrbu naftom i drugih sirovina ukoliko se takve aktivnosti nastave. Franco je nakon britanskog protesta obustavio Njemcima opskrbu, ali i ostavio mogućnost da se u budućnosti, kada okolnosti

¹³⁰ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 118.

¹³¹ Ibid., str. 119.

¹³² Juraj Andrassy, Božidar Bakotić, Maja Seršić, Budislav Vukas, Međunarodno pravo 3, 2007., str. 189.

budu povoljnije, nastavi sa starom praksom korištenja njihovih luka. Procjenjuje se kako je od početka rata bilo najmanje dvadeset njemačkih podmornica opremljenih iz španjolskih luka (u prosincu i rujnu 1942. godine, njemačke podmornice popravljale su mehanička oštećenja u španjolskoj luci).¹³³

U siječnju 1940. godine dnevne novine *New York Times* je objavio članak u kojem je istaknuto kako bi Španjolska mogla predstavljati opasnost za nastavak rata u Europi ukoliko bi Italija službeno objavila ratno stanje. Britanci su naglašavali kako je Španjolska izmorena građanskim ratom, te da samostalno nema snage započeti sukob, ali je postojao opravdani strah da bi talijanska ratna mornarica i zrakoplovstvo mogli koristiti španjolske luke i zračne baze za vojne operacije po Sredozemnom moru. Da je strah bio opravdan svjedočio je i događaj u Barceloni i drugim španjolskim lukama u kojima su bili primjećeni njemački i talijanski agenti koji su čekali signal iz Rima za početak sukoba na Mediteranu. Da bi opravdali takve navode, španjolskog ministra unutarnjih poslova Serrana Sunera okarakterizirali su kao “krvožednog fašistu koji želi vidjeti pad francuske i britanske demokracije.”¹³⁴

Nakon njemačkog napada na Novešku i Dansku u travnju 1940. godine, španjolski je tisak, uz iskazano iznenađenje u vezi nastavka rata, zauzeo neutralan stav. Sličnu reakciju je proizveo i napad na Poljsku, dok se u *Zimskom ratu* otvoreno priklonio Finskoj.¹³⁵ Ubrzo nakon pada skandinavskih država Njemačka je sa Španjolskom uspostavila civilni zračni promet, između Münchena i Barcelone. Planirani su letovi jednom dnevno ukoliko francusko zrakoplovstvo ne bi presrelo civilne *Junkere* (njemački zrakoplovi).¹³⁶ Međutim, opasnost od francuskih presretanja kratko će trajati, jer će Hitler 10. svibnja 1940. godine pokrenuti vojnu operaciju s ciljem uništenja francuske vojske, pa će Francuska kapitulirati u lipnju iste godine. Nakon njemačkog napada na Francusku španjolski veleposlanik u Parizu, Jose Felix de Lequerica, postati će posrednikom između zaraćenih strana, te zauzeti nacistički stav o krivnji Židova za početak rata i njihovo pokretanje križarskog rata protiv fašizma. U isto vrijeme uspostavljali su se kontakti s novom francuskom *desničarskom* vladom, kada je francuski ministar vanjskih poslova aludirao na

¹³³ Stanley G. Pain, op. cit., str. 57.

¹³⁴ *New York Times*, Spain And The Allies, 2. siječnja 1940.

¹³⁵ *New York Times*, Spain Amazed by Nazis, 10. travnja 1940.

¹³⁶ *New York Times*, Nazi Air Line For Spain, 19. travnja 1940.

britansku vladu da razmotri prepuštanje Gibraltara Španjolskoj, pod uvjetom da zadrži neutralni status.¹³⁷

The New York Times iznio je podatak da su Njemačka i Italija pozvale Španjolsku da sudjeluje u mirovnim pregovorima u Francuskoj. Pretpostavljalo se da bi Španjolska mogla tražiti Gibraltar i dijelove Francuskog Maroka (njemačko veleposlanstvo u Madridu nije željelo iznijeti više podataka).¹³⁸ Nekoliko dana nakon kapitulacije Francuske, 27. lipnja 1940. godine, njemački su se vojnici pojavili na francusko-španjolskoj granici u pratnji jedanaest novinara i sedam uniformiranih službenika njemačkog Ministarstva propagande. Srdačno su se rukovali sa zapovjednikom španjolske granične policije, pukovnikom Luisom Ochotorenom, pri čemu su nazdravili s nekoliko boca najboljih španjolskih vina u čast njemačke pobjede.¹³⁹ Ubrzo su započeti njemačko-španjolski pregovori oko ulaska Španjolske u rat na stranu Sila Osovina. General Juan Vigon (načelnik Vrhovnog Generalnog Zapovjedništva španjolske vojske) bio je ovlašten da u ime španjolske vlade pregovara s Njemačkom, pa ga je Hitler 16. lipnja 1940. godine primio u prostorije njemačkog zapovjedništva u Belgiji. Vigonova je zadaća između ostalog bila zatražiti vojnu pomoć, tj. novo naoružanje, kako bi što efikasnije mogli kontrolirati savezničke zrakoplove koji slijeću u Portugal. Uz to, izrazio je strah i zbog mogućnosti ulaska Sjedinjenih Američkih Država u europski sukob, čime bi zaštitili interese i suverenost Ujedinjenog Kraljevstva, te je na koncu ponovno iznio već poznati plan o Francovom zaposjedanju Gibraltara. Hiler je obećao kako će razmotriti španjolske zahtjeve. Pregovori su na razini veleposlanstava nastavljani 19. lipnja iste godine na kojima je španjolska vlada ponudila Trećem Reichu i fašističkoj Italiji ulazak u rat u zamjenu za Gibraltar, Francuski Maroko, Oransko područje s istoimenim gradom u sjeverozapadnom Alžiru, dio teritorija Španjolske Sahare i Ekvatorijalne Gvineje. No, Hitler će takve zahtjeve smatrati pretjeranim. U razgovoru s talijanskim veleposlanikom 1. srpnja 1940. godine zaključeno je kako bi španjolsko zauzimanje Francuskog Maroka uzbunilo Ujedinjeno Kraljestvo koje bi zasigurno poslalo ekspedicijske snage na to područje, dok se pristalo s anektiranjem Gibraltara, obrazlagajući kako je to u svačijem interesu. Kotradiktorno s prijašnjom izjavom, Hitler je vjerovao kako su Britanci potpuno poraženi s obzirom na to da su nakon evakuacije britanskih ekspedicijskih snaga, (oko 300.000 vojnika) iz

¹³⁷ Stanley G. Pain, op. cit., str. 62.

¹³⁸ *New York Times*, Nazi Invite Spain To Peace Parleys, 18. lipnja 1940.

¹³⁹ *New York Times*, Nazi Units Reach Spanish Frontier, 28. lipnja 1940.

Dunkirka u svibnju i lipnju 1940. godine (na sjeveru Francuske), ostavili veliki broj ratne tehnike, te da se više nikad neće moći oporaviti.¹⁴⁰

Načelnik *Abwehra* (njemačke vojne obavještajne službe), admiral Wilhelm Canaris poslan, je u Madrid da sa španjolskom vladom razmatri plan napada kamufliranih njemačkih jedinica na Gibraltar, te je tim povodom 2. kolovoza 1940. godine njemački minister vanjskih poslova, Joachim von Ribbentrop, uputio poziv službenom Madridu za što raniji ulazak u rat. Njemačka je poslala manju vojnu misiju kako bi procijenila stanje španjolske vojske prije napada na Gibraltar. Zaključci njemačke misije bili su negativni. Naime, procijenjeno je kako su španjolski vojnici loše opremljeni, te da su časnici nepripremljeni i nestručni. Nadalje, zaključeno je kako jedino njemačka vojska može izvesti napad, i to bez španjolskog sudjelovanja. Da bi mogli preživjeti britansku blokadu španjolski je ministar ekonomije iznio zahtjeve za ulazak u rat, a bile su oko 400.000 tona nafte, 500.000 tona ugljena i ostalih energetske sirovina, 200.000 tona pšenice, 100.000 tona pamuka te ostalih potrepština, što je Hitler je odmah odbio.¹⁴¹

Operacija Felix (napad na Gibraltar) trebala je biti izvedena njemačkim napadom 10. siječnja 1941. godine. Plan je bio da Wehrmacht prođe kroz španjolski teritorij sa svom opremom i zalihama. Franco je takav scenario odbio ističući kako su Španjolci previše patili posljednjih godina (bojao se savezničke invazije), pa je admiral Canaris uputio molbu da se operacija odgodi na neodređeno vrijeme. Nijemci su na kraju odustali od Gibraltara.¹⁴²

Zadnji španjolski kralj Alfonso XIII (koji je nakon uspostave Druge Republike napustio Španjolsku) umro je u Rimu 2. ožujka 1941. godine. Kad je vijest stigla do Madrida gotovo su sve kuće izvjesile crne krpe s crvenim i zlatnim obilježjima koje su predstavljale španjolska kraljevska obilježja. U hotelu *Ritz*, u centru Madrida, otvorena je knjiga žalosti u kojoj su se upisali brojni građani. Proglašena je trodnevna žalost, te su posmrtni ostaci preneseni u Španjolsku. No, Franco, bez obzira na simpatije prema monarhiji, još dugo vremena neće dopustiti restauraciju.¹⁴³

Kad je u ožujku i travnju 1941. godine napadnuta Kraljevina Jugoslavija i Kraljevina Grčka, španjolski tisak zauzeo je pronjemački stav. U tjednima prije napada, Španjolska i Grčka zahladile

¹⁴⁰ Stanley G. Pain, op. cit., str. 72.-73.

¹⁴¹ Ibid., str. 78.

¹⁴² Jerrold M. Packard, op. cit., str. 208.

¹⁴³ Ibid., str. 211.-212.

su odnose pri čemu je grčkom veleposlaniku u Madridu povučena akreditacija.¹⁴⁴ Idući njemački napad bio je na Sovjetski Savez 22. lipnja 1941. godine u kojem su bile angažirane i španjolske jedinice. *Plava divizija* službeno je ime dobrovoljačkih španjolskih postrojbi koje su sudjelovale u napadu na SSSR, s oko 45.000 osoba prijavljenih za borbu protiv omraženog boljševizma. Rekrutacija boraca započela je 26. lipnja 1941. godine, dok su 13. srpnja prvi dobrovoljci stigli u Njemačku na vojnu obuku. Nakon kratke obuke u Grafenwohru, *Plava divizija* poslana je u okupiranu Poljsku i Litvu s 250-om pješačkom divizijom njemačke vojske, sastavljene od 262, 263 i 269 pješačke pukovnije. Primarni plan bio je postati dijelom "Grupe Armije Centar" kojoj je bio zadatak zauzeti Moskvu. Sredinom rujna promijenjena joj je borbena zadaća, te je postala dijelom "Grupe Armije Sjever", kojoj je ovog puta bio zadatak zauzeti Lenjingrad na sjeveru zemlje.¹⁴⁵ Crvena Armija je za vrijeme rata zarobila 464 španjolskih borca (zadnje od njih u bitki za Berlin 1945. godine), a oko 70 vojnika koje je dezertiralo izrazilo je želju za promjenu strane. Većina zarobljenih Španjolaca vratila se svojim domovima tijekom 1954., a neki 1956. godine (nakon Staljinove smrti). Važno je napomenuti kako Francova Španjolska nikad službeno nije priznala Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika, a da Sovjeti zarobljene Španjolce nisu tretirali kao ratne zarobljenike (nijedan španjolski vojnik tijekom zatočeništva nije primio pismo od obitelji, jer su službeno bili evidentirani kao umrli).¹⁴⁶ Što se tiče službenog broja stradalih španjolskih dobrovoljaca zabilježeno je: "4.954 poginulih boraca, 8.700 ranjenih, 2.137 slučajeva amputacije i 1.600 slučajeva promrzlih udova."¹⁴⁷

Španjolci su s oduševljenjem primili vijest o njemačkoj invaziji, a sličan stav zauzela je i vlada. Zastupnik *New York Timesa* u Madridu napisao je: "Mogu Vam prenijeti oduševljenje koje vlada između vlade i stanovništva u vezi napada na SSSR, zajedničkog neprijatelja."¹⁴⁸ Val euforije potaknuo je između 300 i 400 uniformiranih mladih falangista da 25. lipnja 1942. godine ciglama napadnu veleposlanstvo Ujedinjenog Kraljestva Velike Britanije i Sjeverne Irske u Madridu. Sir Samuel Hoare, britanski veleposlanik u Španjolskoj, oštro je prosvjedovao španjolskoj vladi zbog navedenog napada, tim više što su se u društvu podivljale gomile nalazili i njemački fotografi koji

¹⁴⁴ *New York Times*, Spanish Press Backs Nazi Move, 8. travnja 1941.

¹⁴⁵ Carlos Caballero Jurado, *Blue Division Soldier 1941.-45. (Spanish Volunteer on the Eastern Front)*, 2009., str. 12.-14.

¹⁴⁶ *Ibid.*, str. 117.

¹⁴⁷ Stanley G. Pain, *op. cit.*, str. 152.

¹⁴⁸ *New York Times*, Spain Is Undecided On Fighting Soviet, 24. lipnja 1941.

su napad snimali u prvim redovima. Pretpostavlja se kako su njemački agenti organizirali napad kako bi pokvarili britansko-španjolske odnose.¹⁴⁹ Nakon što su se strasti smirile, 30.-og je lipnja 1942. godine Ujedinjeno Kraljestvo potpisalo sa Španjolskom sporazum o opskrbi španjolskog energetskeg sektora benzinom čije bi zalihe bile dostatne tri mjeseca.¹⁵⁰ Tijekom 1942. godine zabilježeno je nekoliko pokušaja nasilnog ulaska u savezničke ambasade u Madridu nakon čega su mnogi građani uhićeni. Takvo ponašanje pojedinih Španjolaca dovelo je do diplomatskih protesta njihovoj vladi. Zadnji zabilježeni pokušaj dogodio se sredinom 1944. godine.¹⁵¹

Bez obzira što je Francov režim bio fašistički, te ideološki blizak nacistima, u Španjolskoj nije prevladavao antisemitizam poput onog u Njemačkoj. Franco osobno “židovskom pitanju” nije pridavao previše pozornosti, pa je zabilježeno spašavanje većeg broja Židova od početka rata (oko tisuću) dopuštajući im ulazak na španjolski teritorij bez postavljanja pitanja, pa čak i onih Židova koji nisu imali valjane dokumente. *Konačno rješenje* prvi se put nametnulo njihovoj vladi nakon deportacije Židova iz okupirane Francuske 1943. godine. Španjolci su se zauzeli i za sefardske Židove koji su imali španjolsko državljanstvo, te su izbacili ukupno 365 zarobljenih španjolskih Židova iz nacističkog koncentracijskog logora Bergen-Belsen. Mnogi španjolski diplomati, poput konzula u Parizu i Ateni, hrabro su se zauzimali za spas većeg broja židovskih života.¹⁵²

Nakon što je Hitler u prosincu 1941. godine objavio rat Sjedinjenim Američkim Državama, Franco je shvatio kako pobjeda *Sila Osovina* više nije moguća. Ubrzo su počeli sukobi unutar vojnog vrha. General Alfredo Kindelan uvidio je priliku da skrene pažnju na postojeće represije koje su se vršile nad poraženim republikanskim vojnicima, te korumpiranoj falangističkoj birokraciji. Apelirao je kod Franca restauraciju monarhije kao simbola ujedinjenja svih Španjolaca, no Franco nije bio impresioniran generalovim prijedlogom.¹⁵³

U veljači 1942. Franco se sastao s portugalskim premijerom Antoniom de Oliveirom Salazarom, a jedan od razloga sastanka je bila informacija koju bi Salazar mogao imati, a to je bila mogućnost savezničkog iskrcavanja na Pirinejski poluotok. Uz to, Franca je mučilo i pitanje opstanka fašističkog režima u Španjolskoj, ukoliko bi došlo do invazije. Salazar je negirao mogućnost

¹⁴⁹ *New York Times*, Britain Protests Attack In Madrid, 26. lipnja 1941.

¹⁵⁰ *New York Times*, British Allow Fuel To Spain, 1. srpnja 1941.

¹⁵¹ Stanley G. Pain, op. cit., str. 121.

¹⁵² Ibid., str. 272.

¹⁵³ Gabrielle Ashford Hodges, *Franco: A Concise Biography*, 2002., str. 303.-304.

takvog scenarija, napominjući kako je u razgovoru s britanskim veleposlanikom Hoarom utvrđena namjera Ujedinjenog Kraljestva o zadržavanju španjolskog neutralnog statusa. Na sastanku je potvrđena i podržana odluka sporazuma iz 1939. godine čiji se sadržaj odnosio na “prijateljstvo i nenapadanje” između dviju država.¹⁵⁴

Tijekom 1942. godine španjolska je vlada počela osjećati nelagodu zbog prevelike blizine njemačkih jedinica. Franco se počeo pribojavati njemačke invazije s obzirom da je španjolska vlada zabranjivala učestale upade njemačkih jedinica na španjolski teritorij. Posebno je zabrinjavala činjenica da su se u blizini španjolske granice nalazile između šest i osam njemačkih pješakačkih divizija.¹⁵⁵ Nemoguće je sa sigurnošću utvrditi kada se Franco počeo pribojavati potencijalne njemačke invazije na Španjolsku (pojedini povjesničari tvrde kako je Hitler Franca htio zamijeniti zapovjednikom Plave divizije, generalom Munozom Grandesom), no sigurno je da su političke prilike u Španjolskoj postale nestabilne. Spremala se smjena moćnog ministra vanjskih poslova i vođe *Falange*, Serrana Sunera, kojega je Hitler okarakterizirao “grobarom moderne Španjolske” bez obzira što je bio pronacistički orijentiran političar.¹⁵⁶

Sunera će, na zadovoljstvo britanskog veleposlanika Hoara, 3. rujna 1942. godine zamijeniti general Count Jordana. Prvih dana nakon smjene u Ministarstvu vanjskih poslova, Španjolska je s Argentinom potpisala sporazum o nabavi milijun tona žita. Oko dva sata ujutro, 8. studenog 1942. godine, novoimenovani američki veleposlanik Carleton Hayes, (ugledni sveučilišni profesor povijesti sa Sveučilišta Columbia), kontaktirao je generala Jordana. Razlog poziva bilo je pismo predsjednika Roosevelta koje se hitno moralo uručiti Franciscu Francu. Ministar je posumnjao kako Amerikanci spremaju invaziju na španjolski teritorij, te je postojao strah da bi, ukoliko se Saveznici iskrcaju u Španjolskoj, Wehrmacht zasigurno povrijedio njenu suverenost. Kada je Jordana nazvao predsjedničku rezidenciju, rečeno mu je kako je Franco u lovu, te da mora pričekati do jutra. Međutim, Jordana nije mogao čekati, te je zamolio veleposlanika da mu otkrije sadržaj pisma. Tada mu je Hayes otkrio kako Saveznici planiraju napad na teritorij Francuskog Maroka, a kasnije je veleposlanik ovako opisao ministrovu reakciju: “Nikad nisam vidio čovjeka da tako brzo mijenja izraz lica kao Jordana. Od velikog straha pa do olakšanja. Na kraju je Jordana rekao: “Ah,

¹⁵⁴ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 279.

¹⁵⁵ *New York Times*, Spain Fears Nazis On North Frontier, 13. srpnja 1942.

¹⁵⁶ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 282.

dobro, Španjolska nije umiješana.”¹⁵⁷ U 9 sati ujutro, Franco je primio američkog veleposlanika u ured dekoriran Hitlerovim i Mussolinijevim portretima, a za to vrijeme, dok je Franco čitao sadržaj pisma, saveznički vojnici iskrcavali su se na obalama Sjeverne Afrike, napadajući položaje Vichyevske Francuske, od Casablance do Alžira.¹⁵⁸ Jordana je kasnije razgovarao s njemačkim veleposlanikom u Madridu, Stohnrerom, te je podijelio strah španjolske vlade u vezi moguće njemačke invazije na njihov teritorij. Njemački veleposlanik jasno je dao do znanja kako Njemačka nema takve namjere, te da je Hitlerova želja zadržati Španjolsku izvan sukoba.¹⁵⁹

Nezadovoljstvo vojnih časnika Francovim režimom povećavalo se svakim danom, tako da će šest španjolskih visokih časnika (među njima dva generala) planirati zavjeru protiv njega s ciljem restauracije monarhije. Nakon što su otkriveni, 14. su ožujka 1943. godine zrakoplovom pobjegli u Portugal, te izrazili želju prelaska na teritorij Velike Britanije ili Sjeverne Afrike.¹⁶⁰ Strani izvjestitelj časopisa *The News Chronicle*, Norman Cliff, 28. listopada 1943. godine izvijestio je kako su osam visoko rangiranih španjolskih generala zahtijevali od Franca da se odrekne položaja šefa države, te dopusti obnovu monarhije na čelu s princom Juanom (trećim sinom kralja Alfonsa XIII).¹⁶¹ U to vrijeme, problemi za španjolsku vladu se se povećavali. Prosječni životni standard tijekom posljednjih godina Drugog svjetskog rata drastično im je pao, pa su prosječne plaće tijekom 1944. godine iznosile svega deset pezeta (90 centi) po danu, dok su žene zarađivale prosječno jedan pezeta za svakih četiri sata odrađenog posla. Egzistencijalne poteškoće su se očitovale kroz opću glad koja je harala španjolskim stanovništvom, pa je takvo stanje rezultiralo poraznom brojkom kako prosječni Španjolac unosi tek četvrtinu preporučenih dnevnih kalorija.¹⁶²

No, španjolski je teritorij i dalje Njemcima služio kao poligon za špijunažu, a general Walter Schellenberg, nasljednik admirala Canarisa na mjestu načelnika *Abwehra*, je priznao kako je između 70 i 100 diplomatskog osoblja njemačkog veleposlanstva u Madridu sudjelovalo u špijunažama.

¹⁵⁷ Ibid., str. 285.

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ Ibid., str. 286.

¹⁶⁰ *New York Times*, Spanish Generals Flee As Plot Fails, 26. ožujka 1943.

¹⁶¹ *New York Times*, Franco Is Reported Requested To Resign, 29. listopada 1943.

¹⁶² Jerrold M. Packard, op. cit., str. 337.

U listopadu 1943. godine, Franco je nakon tri godine ponovno proglasio strogu neutralnost svoje države.¹⁶³ No, američki ga je veleposlanik podsjetio na činjenicu kako Španjolska i dalje simpatizira naciste, te još uvijek prisutnost *Plave divizije* na sovjetskom teritoriju. Nakon Hayesa, red je došao i na britanskog veleposlanika koji je iznio pritužbe njegove vlade. Churchill je zahtijevao da Španjolska pod hitno uskrati njemačkoj mornarici korištenje luka za opskrbu brodova, dozvolu za njemačku špijunažu, te zabrani korištenje zračnih luka njihovom zrakoplovstvu. Zauzvrat, Britanci su ponudili jamstvo opstanka Francovog režima nakon rata. Tako se Španjolska ubrzo počela odmicati od Trećeg Reicha, te je počeo rasti Anglo-američki utjecaj. Istovremeno, Franco se zaklinjao kako želi sve najbolje Njemačkoj, te je čak izrazio želju da pobijede u ratu. Bilo je razvidno da ga san o poslijeratnom poretku, u kojoj se nadao savezničkoj podršci u obnavljanju “Velikog Španjolskog Castva” nije napuštao.¹⁶⁴

No, važna industrijska sirovina, volfram, koju je u obilatoj količini posjedovala Španjolska, postala je predmetom ljutnje Zapadnih Saveznika. Naime, obavještajne službe saznale su kako Španjolska i dalje opskrbljuje nacistički energetske sektor spomenutom vrijednom sirovinom. Procijenjeno je kako su samo tijekom lipnja 1943. godine prodali oko 125 tona volframa Trećem Reichu, pa je tijekom siječnja 1944. godine saveznička mornarica blokirala dovoz nafte u španjolske luke. Posljedice po Španjolsku bile su katastrofalne. Najveću štetu pretrpjeli su industrijski sektor, te javni i privatni prijevoz (privatni automobili potpuno su nestali sa španjolskih ulica, dok je jedino prijevozno sredstvo bio ograničeni javni prijevoz). Uz problem nafte, ponovno se pojavila i nestašica hrane.¹⁶⁵ Zbog nastale situacije, Franco je popustio pod Savezničkim pritiscima na način da je prodaja volframa bila obustavljena. Franco je također obećao protjerati njemačke agente iz Španjolske i zatvoriti njemački konzulat u Tangieru (grad u sjevernom Maroku), te je povukao sve španjolske dobrovoljce iz *Plave divizije*. Simboličnom gestom skinuo je portrete Mussolinija i Hitlera iz predsjedničke palače, te ih zamjenio papom Pijom XII-im. Takvi Francovi postupci rezultirali su legitimiranjem njegovog režima u Donjem domu (*House of Commons*) britanskog parlamenta, 24. svibnja 1944. godine. Ubrzo nakon savezničkog iskrcavanja u Normandiji (lipanj 1944. godine), razne opozicijske grupe planirale su zbaciti Franca s čela države tako da je oko 12.000 naoružanih pobunjenika ušlo u Španjolsku (rujan 1944. godine), ali su brzom intervencijom

¹⁶³ *New York Times*, Spain Reaffirms Neutrality Stand, 13. listopada 1943.

¹⁶⁴ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 340.

¹⁶⁵ Ibid., str. 342.

policije i vojske svladani. Drugi, već spomenuti Francov problem bio je princ Juan iz kraljevske dinastije Bourbon. Naime, mnogi španjolski časnici sanjali su restauraciju monarhije koju Franco ni pod nikakvu cijenu nije odobravao. Napokon, u lipnju 1943. godine, Franco je poslao poziv “Don Juanu” za slobodni povratak u Španjolsku, pod uvjetom da prizna falangistički režim i njega kao vrhovnog vođu. Princ Juan je taj prijedlog odbio, s obrazlaženjem kako želi obnovu tradicionalne katoličke monarhije. Šest mjeseci kasnije, Franco mu je odgovorio kako je njegov otac Alfonso XIII samovoljno napustio španjolski tron, te kako nema pravo tražiti obnovu monarhije. Nakon toga, princ je zatražio britansku pomoć te ubrzo dobio odgovor kako je to “unutrašnja stvar Španjolske” u koju se ne žele miješati.¹⁶⁶ Ubrzo su, 8. prosinca 1944. godine, pariške novine *Liberation* objavile vijest kako je španjolska vlada na čelu s Franciscom Francom odstupila. Međutim, ispostavilo se kako je ta vijest bila lažna.¹⁶⁷

Kako se rat približavao svom kraju Franco je jedino vodio računa da španjolski fašistički režim preživi nadolazeće razdoblje. Španjolska je prihvatila brojne savezničke zahtjeve, a jedno od njih je bilo uskraćivanje azila nacističkim zločincima. No, Franco je to obećanje prekršio, pa je Španjolska postala glavno središte odbjeglih nacista u Europi. Prekinula je diplomatske odnose s Japanom te je uspostavila diplomatske odnose s izbjegličkim vladama u Europi. Pri kraju rata, Franco je razmatrao ideju da Španjolska zajedno s drugim neutralnim državama mora sjesti za pregovarački stol sa zaraćenim stranama kako bi se ustanovili uvjeti primirja.¹⁶⁸ Španjolska je vlada 18. travnja 1945. godine zabranila slijetanje svih njemačkih zrakoplova na njen teritorij, ispunjavajući ranije američke zahtjeve.¹⁶⁹ Nakon Hitlerovog samoubojstva 30. travnja 1945. godine, u španjolskom se časopisu *Informaciones* mogao pročitati tekst u kojem ga se opisuje kao “sina katoličke Crkve koji je umro braneći kršćanstvo.”¹⁷⁰ Nakon službene kapitulacije Njemačke u svibnju 1945. godine, španjolska je vlada konfiscirala svu njemačku privatnu i državnu imovinu,¹⁷¹ a nakon njemačkog poraza pružila utočište brojnim nacistima i njihovim kolaboracionistima, poput poznatog diverzanta, Otta Skorzenya (poznatog po oslobađanju Mussolinija), premijera Vichyevske Francuske Pierra Lavalala (koji je bio kasnije izručen

¹⁶⁶ Ibid., str. 343.

¹⁶⁷ *New York Times*, French Paper Says Franco Has Resigned, 9. prosinca 1944.

¹⁶⁸ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 344.

¹⁶⁹ *New York Times*, Spain Forbids Entry Of Nazis By Plane, 19. travnja 1945.

¹⁷⁰ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 347.

¹⁷¹ Stanley G. Pain, op. cit., str. 261.

Francuskoj), Leona Degrella (vođu belgijskih fašista) i mnoge druge. Neutralne države poput Švedske, Turske, Švicarske, Španjolske, Argentine, Irske, Portugala postale su cilj odbjeglih nacistima, jer su u njima tražili svoje spas. Franco je tek djelomično surađivao sa Saveznicima u izručivanju nacista osumljivih za ratne zločine, dok je primjerice turska vlada odbijala svaki zahtjev za njihovim izručenjem. Krajem 1945. godine, saveznička pravosuđa uputila su Francu listu s 255 imena odbjeglih nacista za koje se sumnjali da su spas pronašli upravo u Španjolskoj. Od navedenog broja, 105 ih je bilo izručeno ili su prethodno napustili španjolski teritorij, 77 ih nikada nije locirano, dok je njih 70 španjolska vlada odbila izručiti (među njima i Johannes Bernhardta, njemačkog poduzetnika koji je dobio španjolsko državljanstvo). Krajem ožujka 1946. godine španjolskom pravosuđu dostavljena je još jedna proširena lista bjegunaca. Radilo se o 492 gestapovih agenata, 1.065 njemačkih državnih službenika (332 potencijalnih špijuna), te 500 drugih osoba. Do lipnja 1946. godine samo ih je 192 bilo izručeno.¹⁷²

¹⁷² Ibid., str. 263.

6. PORTUGAL

Povijest Portugala tijekom 20. stoljeća obilježila su brojna politička previranja od pada monarhije do uspostave republike. Kraljevska dinastija Braganza, koja je Portugalom vladala od 1640. godine, nasilno je svrgnuta. Krajem siječnja 1908. godine nepopularnog kralja Charlesa I i njegovog sina Louisa Philipa ubit će dvojica rastrojenih pristaša republike. Kralja će na prijestolje naslijediti njegov drugi sin, osamnaestogodišnji princ Manuel. Međutim, 1910. godina donijet će nemire diljem zemlje i natjerati kraljevsku obitelj da politički azil potraži u Ujedinjenom Kraljestvu. Britanska vlada odbila je vojno intervenirati u cilju spašavanja portugalske monarhije, te je 1911. godine uspostavljena republika na čelu s prvim predsjednikom, Manuelom de Arriagom.¹⁷³ Sljedeće će godine donijeti nesigurnost u portugalskom političkom sustavu. Portugal kao mlada Republika nije imala mnogo iskustva s demokratskim sustavom vlasti, što će za posljedicu imati učestale smjene vlade praćene lošom ekonomijom, a time i sve većim nezadovoljstvom građana. Prve dvije godine Prvog svjetskog rata portugalska vlada uspijevala je zadržati neutralni status, međutim, pod pritiskom Britanaca (s kojima je Portugal dugi niz stoljeća njegovao odlične odnose), te strahom od gubitka kolonija bit će primorana 1916. godine ući u ratni sukob na strani Antante. Posljedica ratnog stanja dovest će Portugal do ruba inflacije, te će 1918. godine takvo stanje iskoristiti Sidonio Bernardino Paes, koji će postati četvrtim predsjednikom Prve Republike. Paes je bio poznat kao prvi moderni europski diktator, međutim, njegov mandat potrajat će samo devet mjeseci jer će 14. prosinca 1918. godine biti ubijen u Lisabonu.¹⁷⁴

U godinama između 1910. i 1926. godine ukupno će se izmijeniti čak četrdeset i pet vlada. Vojska će postati faktor nestabilnosti u svim mandatima portugalskih izvršnih vlasti (vojska je na par mjeseci preuzela vlast tijekom 1915. godine, 1917. i 1918., a to će neuspješno pokušati i 1925. godine), a 1926. godine će uspjeti napraviti državni udar te na čelno mjesto u državi postaviti generala Manuela Gomesa da Costa, i to uz podršku Crkve i konzervativaca.¹⁷⁵ Međutim, i takva vladajuća postava neće uspjeti prevladati problem koji su pratili prethodne vlade. Dodatan problem su predstavljale i mnogobrojne frakcijske borbe koje su slabile izvršnu vlast. U travnju 1928. godine na mjesto ministra financija imenovan je profesor ekonomije sa Sveučilišta u Coimbri, Antonio de

¹⁷³ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 63.

¹⁷⁴ Ibid., str. 64.

¹⁷⁵ Ian Kershaw, op. cit., str. 201.

Oliveira Salazar, međutim nakon svega par tjedana dao je ostavku zbog neslaganja s vladinim politikom. Godinu dana kasnije diljem su zemlje izbili nemiri što je rezultiralo sa stotinjak ubijenih u Lisabonu, te oko osamdeset u Portu. Portugalska je vlada ponovno zatražila Salazarove usluge na što je on pristao, ali uz uvjet poštivanja njegovog načina rada. Vladina garancija Salazaru je bila dovoljna da se vrati započetom poslu ministra financija. Odmah je otpustio višak državnih službenika, te državnu blagajnu napunio povećanjem poreza. Tijekom 1930. godine učvrstit će se državna centralizacija pod kontrolom Ministarstva financija.¹⁷⁶ Kao nagradu za uspješno vođenje državne ekonomije, portugalski predsjednik general Carmona će 5. srpnja 1932. godine Salazara imenovati predsjednikom vlade što je službeno označilo kraj vladavine vojne hunte.¹⁷⁷ S plaćom od 208 dolara mjesečno premijer je naizgled vodio skroman život, što ne priliči modernim diktaturama. Nije želio vlastiti kult ličnosti, iako je službeno bio ispod predsjednika Carmonea.¹⁷⁸ Tijekom 1933. godine promijenit će se ustav pa će Salazar postati neupitni vladar Portugala. Ovakva odluka posljedica je plebiscita u kojem se 700.000 građana izjasnilo za promjenu ustava (Salazarova "Nacionalna Unija" postaje jedina legalna stranka u Portugalu), dok je 6.000 bilo protiv (Portugal je 1933. godine imao 6,8 milijuna stanovnika). "Estado Novo" (Nova Država) egzistirat će do travnja 1974. godine.¹⁷⁹ Tijekom Španjolskog građanskog rata portugalska će vlada stati na stranu falangističkih pobunjenika. Francova vojska i Salazarov režim dijelili su slične ideje i svjetonazor, poput religije i ideologije. Naravno, Salazar je dosta kalkulirao pretpostavljajući da će Nacionalisti izaći kao pobjednici, te preuzeti kormilo države. Drugi razlog je što se bojao uspostave komunističkog režima na Pirinejskom poluotoku, te potencijalne invazije komunističke Španjolske na Portugal (Portugal je do listopada 1936. godine održavao korektne diplomatske odnose s republikanskom vladom u Španjolskoj, a zanimljiva je činjenica kako portugalsko veleposlanstvo u Madridu nije stradalo tijekom građanskog rata).¹⁸⁰ Tijekom sukoba, portugalska je policija vraćala republikanske borce koji bi spas potražili na njihovom teritoriju, te bi mnogi od njih bili brutalno ubijeni od strane Francove vojske. Zanimljivo je kako je Portugal prekinuo odnose s Čehoslovačkom, zbog činjenice što je čehoslovačka vlada zatražila da svo oružje koje se proda portugalskoj vojsci ne završi u rukama španjolskih pobunjenika. Mnogi portugalski

¹⁷⁶ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 64.-65.

¹⁷⁷ *New York Times*, Portuguese Want Freer Government, 10. srpnja 1932.

¹⁷⁸ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 66.

¹⁷⁹ Barry Hatton, *The Portuguese: A Modern History*, 2011., str. 176.

¹⁸⁰ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 67.

dobrovoljci borili su se na strani falangista u “Viriatos legiji” sastavljenoj od profesionalnih vojnika i časnika. Između 18.000 i 20.000 dobrovoljaca sudjelovati će u ratu, dok će smrtno stradati između 6.000 i 8.000 vojnika.¹⁸¹ Portugal će službeno priznati “Francov pobunjeni režim” 12. svibnja 1938. godine.¹⁸² U ožujku 1939. godine, službeno je potpisan “Pacto Iberico”, sporazum o prijateljstvu i nenapadanju između Španjolske i Portugala. Sporazum je sadržavao obvezu međusobnih čuvanja teritorija i granice kao i nemogućnost ulaska u savezništva s državama koje su neprijateljski orijentirane prema bilo kojoj državi potpisnici.¹⁸³

6.1. Razdoblje od 1939. do 1945. godine

Estado Novo tipičan je primjer autokratske totalitarne države. Premda Salazarov režim nije bio brutalan kao nacistički, bio je ideološki blizak talijanskom fašističkom pokretu. Sadržavao je netolerantnu idologiju što je za posljedicu imalo državni nadzor nad svim aspektima života, monopol “Naionalne Unije”, kao jedine dopuštene političke stranke u zemlji, teror tajne policije nad stanovništvom (*PVDE*, kasnije *PIDE*) organizirane prema Gestapou i talijanskom *OVRE-u*, cenzuru u medijima, te državno upravljanje i nadzor nad ekonomijom.¹⁸⁴

Dan nakon njemačkog napada na Poljsku, portugalska je vlada službeno izjavila kako će Portugal u neizvjesnim nadolazećim razdobljima zadržati neutralni status. Građanima je savjetovano da mirno nastave sa životom s većom dozom discipline i zajedništva, nadajući se da će nacija iz europske krize izaći snažnija nego ikad prije. Vlada je također naglasila: “Iako je ratno stanje daleko od naših granica, činjenica je kako su se velike sile europskog kontinenta zaratile, i teško je zamisliti da će posljedice sukoba zaobići život naših ljudi.”¹⁸⁵ Španjolski diktator Francisco Franco savjetovao je Salazara da Portugal ne uvlači u europski sukob (jer se pribojavao da bi portugalska vlada podržala Britance s kojom je saveznik). Salazarova preokupacija bila je sačuvati sigurnost države i kolonija održavajući ravnotežu između zaraćenih strana. Hitler nije obraćao previše pozornosti na Portugal (kao državu na Pirinejskom poluotoku) već na Azorsko otočje u

¹⁸¹ Ibid., str. 68.

¹⁸² *New York Times*, Portugal Recognizes Franco, 12. svibnja 1938.

¹⁸³ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 68.

¹⁸⁴ Nikola Visković, op. cit., str. 63.

¹⁸⁵ *New York Times*, Portugal Will Try To Remain Neutral, 3. rujna 1939.

Atlantskom oceanu. Otok koji nije imao status kolonije već integralnog dijela republike, postati će želja zaraćenih strana s ciljem da otok prenamijene u vlastite pomorske baze.¹⁸⁶

Portugal je dugi niz stoljeća njegovao savezništvo s Ujedinjenim Kraljevstvom, te nisu postojale veće pronacističke grupe u zemlji. Pristaše nacionalsocijalizma moglo se pronaći u višim klasama društva kao i omladinskim grupama koje su podupirale “njemačku socijalnu disciplinu.”¹⁸⁷ Portugalski parlament će 9. listopada 1939. godine potvrditi savezništvo s Ujedinjenim Kraljevstvom bez obveze ulaska u rat. “Njemačka je dala do znanja kako će poštivati teritorijalni integritet Portugala i njenih prekomorskih teritorija u slučaju naše neutralnosti. Velika Britanija nije tražila ništa zauzvrat u ime savezništva i stoljetnog prijateljstva, a koji bi nas obvezao da ulazimo u sukob”, izjavio je Salazar u parlamentu.¹⁸⁸ Bez obzira na dugo britansko-portugalsko prijateljstvo, Salazar je imao razloga za sumnju. Tijekom 1930.-ih godina saznao je od portugalskog veleposlanika u Londonu, Arminda Monteiro, da su pojedini članovi Chamberlainove vlade u pokušaju smirivanja rastućeg njemačkog apetita za europskim teritorijima, ponudili Hitleru ekonomska prava i privilegije u portugalskoj Angoli i Belgijskom Kongu. Bez obzira što prijedlog nije zaživio, Salazar se i dalje pribojavao da bi u slučaju britanskog poraza Hitler zasigurno pokušao anektirati njihove kolonije. Međutim, ukoliko bi Portugal i Španjolska pristupile savezu *Sila Osovina* kako bi sačuvale prekomorske kolonije, postojala je opasnost britanske invazije na Pirenejski poluotok i kraj oba autoritarna režima.¹⁸⁹

Ubrzo su izbjeglice počele masovno stizati na neutralni portugalski teritorij. Mnogi su se nadali vizi za Sjedinjene Američke Države, a čak je u tom cilju u jednom trenutku apliciralo 20.000 osoba. Druge poželjne destinacije bili su Brazil, Argentina, Belgijski Kongo, Nizozemska Istočna Indija (današnja Indonezija), odnosno, sve države koje su se nalaze dalje od nacističkog vojnog stroja. Među izbjeglicama u Portugalu našli su se i Ignace Paderewski (prvi predsjednik Poljske) te rumunjski kralj Karlo II (njemačka kraljevska dinastija Hohenzollern-Sigmaringen), koji je abdicirao u korist sina Mihaela I.¹⁹⁰ Portugalci su srdačno dočekali izbjeglice te su bili šokirani postupcima njemačke vojske na okupiranim teritorijima. Međutim, pojavio se problem pomorskog

¹⁸⁶ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 128.

¹⁸⁷ Ibid., str. 127.

¹⁸⁸ *New York Times*, Portugal Reaffirms Loyalty To Britain, 10. listopada 1939.

¹⁸⁹ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 130.

¹⁹⁰ Ibid., str. 214.

prometa između Portugala i drugih država, posebice s Velikom Britanijom. Postojala je opasnost napada njemačkih podmornica na civilne brodove (bez obzira na portugalsku neutralnost), pa će zbog navedenog razloga mnoge izbjeglice provesti ostatak rata u Portugalu.¹⁹¹ Zbog prevelikog priljeva izbjeglica, posebice nakon njemačkih napada na države Zapadne Europe, portugalska je vlada odlučila privremeno zatvoriti granice. Osim izbjeglica, u problemima se našla i američka zrakoplovna tvrtka Pan American Airways, jer su zračne luke u Portugalu jedine u Europi dopuštale civilni zračni promet iz SAD-a.¹⁹²

Nakon kapitulacije Francuske, u lipnju 1940. godine, Salazar se pribojavao da bi Španjolska mogla pristupiti savezu *Sila Osovina* što je moglo prouzročiti španjolski napad na Portugal s ciljem anektiranja teritorija. Svjestan situacije kako im Ujedinjeno Kraljestvo ne može pomoći jer se i samo bori za svoj opstanak, Salazar je zajedno s portugalskim veleposlanikom u Madridu, Teotoniom Pereirom, dogovorio proširenje *Pacta Iberica* (potpisanog 1939. godine) u cilju otklanjanja opasnosti mogućeg španjolskog napada. Pereira je kao akreditirani predstavnik portugalske vlade potpisao proširenje navedenog sporazuma u srpnju 1940. godine, u kojem je španjolska vlada garantirala Portugalu nepovredivost granica. Portugal je za uzvrat obećao kako savezništvo s Ujedinjenim Kraljestvom neće štetiti španjolskim interesima. Proširenjem sporazuma je pravno osigurao neutralnost svoje zemlje koja će potrajati do kraja rata. Salazar je u znak dobre volje Španjolskoj poslao 16.000 tona pšenice i kukuruza.¹⁹³ Međutim, opasnost se pojavila za portugalsku koloniju u Aziji, Macau. *New York Times* objavio je članak u kojem je japanska vojska zahtijevala od portugalskih vlasti u Macau trenutnu predaju otoka, portugalsko priznanje lokalnog marionetskog režima iz Huengshana (današnja Kina), zatvaranje kineske pomorske carinske službe u Macau (u kojoj bi Japan preuzeo porezne dobiti), te dozvolu pretraživanja kuća lokalnog stanovništva.¹⁹⁴ Portugalski ministar kolonija negirao je takve navode, naglašavajući kako je portugalska vlada u svakodnevnom kontaktu s guvernerima kolonija te kako je s Japanom u izvrsnim odnosima. “U trenutnom sukobu između Japana i Kine, Portugal se drži stroge neutralnosti te nema opasnosti za Macao.”¹⁹⁵ Međutim, krajem 1940.-ih godina pojavilo se pitanje već spomenutih Azorskih otočja (koje bi u slučaju njemačkog napada poslužile

¹⁹¹ Ibid., str. 215.

¹⁹² *New York Times*, Portugal Reported Closing Her Border, 21. svibnja 1940.

¹⁹³ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 218.

¹⁹⁴ *New York Times*, Demands By Japan At Macao Reported, 31. ožujka 1940.

¹⁹⁵ *New York Times*, Macao Incidents Denied, 16. travnja 1940.

portugalskoj vladi kao privremeno uporište), i Zelenortskih Otoka (sjeverni dio Atlantskog oceana), koji su privlačili američku pozornost. Devet je otoka u azorskom arhipelagu Salazaru zadavalo velike muke.¹⁹⁶ Azorsko otočje željeli su i Saveznici i Nijemci (Hitler je imao planove da s tih otočja uspostavi zračnu bazu s koje bi Luftwaffe napadao američki teritorij, ali i da mu posluže kao pristanište za podmornice). Tijekom ljeta 1940. godine, britanska je vlada odlučila kako neće napadati Azorsko otočje i Zelenortske Otoke ukoliko Španjolska i Portugal ne kolaboriraju s Trećim Reichom, što bi bilo na štetu Ujedinjenog Kraljestva. Kraljevska mornarica je u bilo kojem trenutku bila spremna napasti navedena otočja ukoliko bi takav scenarij postao realnost. Međutim, nakon kapitulacije Francuske i njemačkog korištenja francuskih luka, američka je vlada počela razmatrati mogućnost zauzimanja otočja, koji bi joj mogli dobro poslužiti u opskrbi britanske vojske. SAD je službeno bio neutralan te je američki predsjednik Roosevelt 18. travnja 1941. godine službeno pomaknuo granicu koja je bila zacrtana “Monroevom doktrinom” (izolacionistička politika Sjedinjenih Američkih Država koja zabranjuje europsko mješanje u sjevernoameričke poslove) na 26° zapadnog meridijana koja pokriva Azorsko otočje, kao i dio Zelenortskih Otoka. Ukoliko bi Nijemci napali bilo koji od navedenih otoka, SAD bi vojno uzvratilo.¹⁹⁷ Portugalska je vlada zaključila da bi se, ukoliko bi došlo do savezničkog zauzimanja Azorskih otočja, nepovratno narušila portugalska neutralnost, što bi izazvalo njemački i španjolski napad na njen teritorij. Međutim, u ljeto 1941. godine Hitlerova je pozornost premještena na istok (SSSR).¹⁹⁸ Ne znajući njegove namjere, američka je vojska razmatrala mogućnost slanja oko 25.000 marinaca i ekspedicijskih snaga u cilju zaštita Azora i Islanda. Naime, postojale su informacije kako su njemački brodovi probili britansku blokadu, te da bi se u slučaju njemačkog zauzimanja Azora cijela zapadna polutka našla u opasnosti. Stoga je američki imperativ bio zaštititi Azorsko otočje od moguće invazije.¹⁹⁹ Salazar je nastavio odbijati američku i britansku pomoć smatrajući da bi takvi postupci isprovocirali Njemačku. Uvjeravao je savezničke vlade kako su Azori i Zelenortski otoci dobro vojno utvrđeni te da ne razumije zašto Portugal dovode u opasnost. Američki državni tajnik Hull odgovorio je Salazaru kako spomenuti otoci pripadaju američkoj zoni interesa (26° zapadnog meridijana). Osim Azorskog otočja koje bi Nijemcima poslužilo kao pomorska i vojna baza, Hitler je bio zainteresiran i za Zelenortske otoke. Ukoliko bi

¹⁹⁶ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 219.

¹⁹⁷ Ibid., str. 220.

¹⁹⁸ Ibid., str. 221.

¹⁹⁹ *New York Times*, Azores a Danger Spot, 19. prosinca 1941.

Nijemci posjedovali spomenute otoke, njemačka mornarica bi bila u položaju kontrolirati pomorske puteve na Atlantiku, posebice ulaz u Južnu Ameriku. Međutim, zbog novonastalih okolnosti u vezi Kraljevine Jugoslavije i Grčke (njemačka invazija), te priprema za “operaciju Barbarossa”, od takvog plana se odustalo.²⁰⁰ No, u Portugalu se pojavio još jedan ozbiljan problem, a to je bio nedostatak hrane. Portugalski je ministar financija uputio građane da sakupljaju zalihe hrane i racionalno je koriste s obzirom na činjenicu da je ograničeni pomorski prijevoz stupio na snagu zbog opasnosti od napada njemačkih podmornica.²⁰¹ Kako bi portugalska ekonomija ipak preživjela rat, oslanjala se na prodaju volframa i rude, pa je nestašicu volframa u Europi iskoristila da ga prodaje po visokoj cijeni, dok je rudu ravnomijerno prodavala Saveznicima i Nijemcima, ali pritom pazeći da ne diskriminira ni jednu stranu. Doprema rude u Njemačku trajati će do lipnja 1944. godine.²⁰²

U prvim mjesecima 1942. godine njemačke podmornice potopile su oko tri milijuna tona savezničke opreme. Uz navedeni problem, savezničkim zrakoplovima nedostajalo je uzletišta bliže Njemačkoj i Francuskoj s koje bi mogli pokrenuti učinkovitije operacije protiv njemačkih podmornica i brodova. Washington i London odlučili su konačno razmotriti pitanje Azora... Britanci pregovorima, a SAD silom ukoliko bi bilo nužno. Dva susreta između Churchilla i Roosevelta s visokim vojnim časnicima rezultirala su dogovorom o odgađanju vojnog zauzimanja portugalskih i španjolskih otoka s obrazloženjem kako postoji mogućnost kontranapada njemačke mornarice i zrakoplovstva.²⁰³

Salazar će pozornost s Azora skrenuti prema Aziji. Zbog opasnosti blizine japanske vojske, zamolio je britansku vladu u obrani Istočnog Timora (portugalske kolonije). Ali, nekoliko dana nakon ulaska Japana u rat, britanska i nizozemska vojska preventivno su okupirale Istočni Timor. Salazar je oštro prosvjedovao navedenim vladama zbog vojnih akcija, s obzirom na to da nisu dobile dopuštenje portugalskih vlasti za takav poduhvat. London se ispričao za takav potez, te je Salazar poslao tisuću vojnika u Istočni Timor iz portugalske kolonije Mozambique.²⁰⁴ Međutim, japanska vojska okupirat će ga u veljači 1942. godine, a njihov šef diplomatske misije u Lisabonu,

²⁰⁰ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 223.

²⁰¹ *New York Times*, Portugal Faces Food Shortage, 17. studenog 1941.

²⁰² Jerrold M. Packard, op. cit., str. 226.

²⁰³ Ibid., str. 289.

²⁰⁴ Ibid., str. 290.

u razgovoru će sa Salazarom obrazložiti razloge okupacije Istočnog Timora. Izjavit će da su u pitanju strateške važnosti spomenutog otoka, uz dato obećanje da će portugalski suverenitet u Aziji biti prepoznat od strane japanske carske vojske.²⁰⁵

Tijekom 1943. godine, pitanje Azorskih otočja nastavilo je okupirati Njemačku i savezničke vlade. Naime, njemačka obavještajna služba saznala je kako Britanci namjeravaju zauzeti Azore i Kanarsko otočje ukoliko bi došlo do njemačkog napada na Španjolsku, te gubitka Gibraltara. Međutim, Nijemci nisu znali da Saveznici svakako planiraju preuzeti Azore u svrhu izgradnje pomorskih i zrakoplovnih baza kojom bi kontrolirali pomorske puteve na Atlantiku. Postavilo se pitanje pristupa kojom bi otočje došlo pod savezničku kontrolu. U svibnju 1943. godine održala se *Tridentska konferencija* u Washingtonu između britanske i američke vlade, na kojoj su vojni zapovjednici obiju država preporučili vojno zauzimanje otočja s obrazloženjem da bi nagovaranjem Salazara samo izgubili na vremenu. Naime, procijenjeno je kako se Salazar pribojavao njemačke odmazde u slučaju dobrovoljnog davanja koncesije Azora savezničim vladama. Roosevelt se nije složio s vojnim planom te je razmatro uključivanje brazilske vlade u dobrovoljnoj medijaciji između Portugala i Saveznika.²⁰⁶ S diplomatskim pristupom su se složili britanski ministar vanjskih poslova, Anthony Eden, te zamjenik premijera Clement Attle, sugerirajući kako bi nasilno zauzimanje Azora prije pokušaja pregovaranja trajno naštetilo odnosima Portugala i Saveznika. Preporučili su kako bi najbolji pristup dobili s “Anglo-portugalskim sporazumom” iz 1373. godine o trajnom prijateljstvu i pomoći. Eden je držao kako bi se i Amerikanci mogli “provući” kroz sporazum. Na kraju konferencije je odlučeno kako će se pokušati s takvim pristupom.

U Londonu se Anthony Eden sastao s portugalskim veleposlanikom, tražeći dozvolu portugalske vlade za korištenje Azore, te prijem kod predsjednika vlade Salazara. Premijer, čuvši za britanski upit konzultirao je ministra rata, Fernanda Santosa Costu, koji je oštro prosvjedovao protiv takvog prijedloga, pribojavajući se narušenog suvereniteta Portugala u “očima” Nijemaca. Međutim, Salazar je odlučio u korist Britanaca pozivajući se na spomenuti sporazum iz 1373. godine.²⁰⁷ Njegova glavna briga bila je očuvati portugalsko kolonijalno carstvo nakon rata, pretpostavljajući kako će Saveznici u budućnosti kontrolirati svjetske pomorke puteve, te je u skladu s takvim

²⁰⁵ *New York Times*, Lisbon Protests Timor Occupation, 22. veljače 1942.

²⁰⁶ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 351.

²⁰⁷ Ibid., str. 352.

razmišljanjem tražio savezničku garanciju budućeg očuvanja kolonija. Međutim, postavio je još jedan uvjet, a to je bila zabrana prisutnosti američkih vojnika na otočju. To je obrazložio činjenicom kako bi Njemačka zasigurno tretirala Portugal kao člana savezničke koalicije ukoliko bi Amerikanci sudjelovali u izgradnji pomorskih i zračnih baza, te bi se time šestostoljetni sporazum doveo u pitanje. Još jedan uvjet stupanja sporazuma na snagu bio je dopremanje protuzračnih topova u Portugal, u cilju jačanja portugalske obrane od mogućih zračnih napada, te nastavak dopreme volframa Njemačkoj. Churchill se složio, te su navedeni zahtjevi bili ispunjeni. Sporazum je zaključen 18. kolovoza 1943. godine. Britanci su dobili prava na korištenje pomorskih i zračnih baza na Horti, Lajesu i Terceiri, te su se obvezali o napuštanju Azora nakon završetka rata i ponovno priznavanje portugalskog suvereniteta nad kolonijama nakon japanske i njemačke kapitulacije.²⁰⁸ London je obećao Amerikacima pokušaj lobiranja kod Salazara oko mogućnost prisutnosti američke vojske na Azorima, a sve zbog nedostatka materijala i opreme za izgradnju vojnih baza koju bi SAD mogao financirati i izvesti. Geoge Kennan, američki otpravnik poslova u Lisabonu, zaključio je kako se Salazar neće složiti s britanskim prijedlogom zbog prisustnog straha od njemačke odmazde. Stoga je Kennan uvjerio američku vladu da bi morali garantirati poslijeratnu portugalsku suverenost, te da bi se predsjednik Roosevelt morao obvezati na povlačenje njihove vojske s Azora nakon završetka rata. Portugalska je vlada popustila te je legalizirala američku prisutnost na Azorima 2. prosinca 1943. godine. Američka vojska je 9. prosinca iste godine počela koristiti zrakoplovnu pistu na Lajesu kao logističko središte pri opskrbi savezničkih teških bombardera koji su napadali njemačke gradove i industrijska središta, te je 28. studenog 1944. godine dobila dopuštenje od portugalske vlade za izgradnju vojnih baza na otočiću Santa Maria.

Može se zaključiti kako su SAD i Ujedinjeno Kraljestvo izašli kao pobjednici u napetom “diplomatskom ratu” oko Azora, osiguravši važnu stratešku bazu pri kontroliranju atlantskih pomorskih puteva, te uzletišta zrakoplova pri napadu na Njemačku. Na kraju rata, američka je vlada uvjerala Salazara da im dopusti korištenje vojnih baza na Azorima, koja je služila kao vojna i špijunska baza na Zapadu Europe. Republika Portugal uspjela je preživjeti pakao svjetskog sukoba, a Salazarov će se režim održati sve do *Revolucije karanfila*, 25. travnja 1974. godine.²⁰⁹

²⁰⁸ Ibid., str. 353.

²⁰⁹ Ibid., str. 353.

7. IRSKA

“Okupacija Irske mogla bi dovesti do okončanja rata”.

Adolf Hitler, 3. prosinca 1941.²¹⁰

Irska diplomacija početkom 20. stoljeća pokušavala je raznim zakonskim i ustavnim instrumentima postići samostalnost, međutim izbijanjem Prvog svjetskog rata 1914. godine homogonezerala je politička mišljenja u Dublinu postavivši prioritet pobjedi Antante u ratu (oko 200 000 Iraca sudjelovalo je u ratu, dok ih je poginulo 27 405). Dok su stariji političari izražavali lojalnost Londonu i kralju, mlađi građani počeli su osmišljavati planove za oružani ustanak iskoristivši okupiranost Velike Britanije ratom na kontinentu. Njemačka je ponudila pomoć u oružju i logistici svim antibritanskim vojnim postrojbama, uključujući i irske nacionaliste.²¹¹

U Dublinu je 24. travnja 1916. godine započela pobuna irskih republikanaca protiv britanske uprave na otoku. Pobunu je predvodio Patric Pearse, (prvi predsjednik privremene vlade i glavni zapovjednik pobunjenika), te nekoliko vođa “Irskog republikanskog bratstva” (revolucionarno društvo unutar nacionalističke organizacije “Irski dobrovoljci” s oko 16 000 pripadnika) naoružanih prokrijumčarenim njemačkim oružjem, a potpomognuti “Irskom građanskom vojskom” koju su pretežito sačinjavali radnici. Ustanak se planirao diljem zemlje, ali takav plan neće biti ostvaren. Naime, britanska vlast saznala je za planirani oružani ustanak pa je poslala vojne i policijske snage da uspostave red. Istog dana pobunjenici su proglasili "Irsku Republiku." Ubrzo su u Dublinu započele krvave ulične borbe ali je 29. travnja 1916. godine ustanak ugušen, a njeni vođe zatvoreni i pogubljeni. Bez obzira što većina Iraca nije podupirala oružani ustanak, bili su jedinstveni u mišljenju kako su Britanci činom smaknuća vođa ustanka zapečatili sudbinu vlasti u Irskoj.²¹²

Na izborima za parlament 1918. godine nacionalistička politička stranka *Sinn Fein* osvojila je 73 od 105 mjesta u britanskom parlamentu, čineći je najjačom političkom opcijom u Irskoj. U siječnju 1919. godine parlamentarni zastupnici *Sinn Feina* sastali su se u Dublinu i proglasili republiku s

²¹⁰ Robert Fisk, In Time of War: Ireland, Ulster And the Price of Neutrality 1939.-1945., 1983. str. 220.

²¹¹ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 34.

²¹² <https://www.britannica.com/event/Easter-Rising/> (pregledano 2. lipnja 2020.)

Eamon de Valerom na čelu. Reakcija britanske vlasti je bila munjevitpa je represijom započeo “Irski rat za neovisnost”. *IRA* (Irska republikanska armija) je pod vodstvom Michaela Collinsa primjenjivala gerilske taktike i sabotaze (konvekcionalnim ratovanjem nisu bili dorasli uvježbanoj britanskoj vojsci) kako bi prisilila britansku vladu za pregovarački stol.²¹³ U tome su i uspjeli jer su Britanci pod pritiskom popustili pa je 6. prosinca 1921. godine potpisan sporazum o uspostavi “Slobodne Irske Države.” Nova Irska država imala je dominionski status poput Kanade, Australije ili Novog Zelanda. Sporazumom se irska strana odrekla šest okruga na sjeveru otoka s većinskim protestantskim stanovništvom (800 000 protestanata naspram 400 000 katolika) koja je postala autonomna pokrajina u sastavu Ujedinjenog Kraljestva (Sjeverna Irska, Ulster). Važno je napomenuti kako između Slobodne Irske Države i Sjeverne Irske nema utvrđenih zakonskih prijelaza, već su demarkacijske linije činile farme, sela, okuke, ceste i sl.

Međutim, ubrzo su započeli frakcijski sukobi unutar *Sinn Feina*, a razlog su potpisani uvjeti primirja. Sukobi će rezultirati izlaskom de Valere iz stranke 1923. godine te osnivanjem nove političke opcije, *Fianna Faila* (Vojnici sudbine). De Valera će 1932. godine postati predsjednikom vlade te unijeti nove planove o ustavnim promjenama koju bi Irsku učinilo potpuno nezavisnom od Londona.²¹⁴ Ustavne promjene ostvarit će se 1937. godine promjenom imena države u *Irska*, proglasit će se neovisnost od Ujedinjenog Kraljestva, te urediti položaj predsjednika republike (za prvog predsjednika izabran je Douglas Hyde). Međutim, zbog ovakve unilateralne odluke irske vlade i parlamenta, Britanci će i dalje smatrati Irsku članicom Commonwealtha. Sukladno sporazumom iz 1921. godine, Velika Britanija je na korištenje dobila tri irske luke (tzv. Treaty ports), Berehaven, Cobh i Lough Swilly, koje su bile strateški važne zbog kontrole ulaska brodova u Atlantik, kao i kontroliranje protoka robe kroz Sjeverno more. Međutim, britanski premijer Neville Chamberlain će 1938. godine ustupiti spomenute luke Irskoj kao znak dobre volje budućih Anglo-irskih odnosa. Chamberlain je naivno vjerovao da su, ukoliko dođe do ratnog sukoba sukladno članku 7. sporazuma iz 1921. godine, Irci pravno obvezatni luke ponovno ustupiti Britancima dok traje ratno stanje. Takva odluka će se u budućnosti pokazati pogubnom za Ujedinjeno Kraljestvo. Predviđajući rat u Europi, de Valera je

²¹³ <https://www.britannica.com/topic/Sinn-Fein/> (pregledano 2. lipnja 2020.)

²¹⁴ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 37.

smatrao da bi neutralni status Irske mogao bi biti kompromitiran ukoliko bi Britanci koristili spomenute luke.²¹⁵

7.1. Početak rata

Irska je otočna država na sjeverozapadu Europe koja graniči s Ujedinjenim Kraljestvom (s Velikom Britanijom je dijeli prekomorska granica i kopnenom granicom sa Sjevernom Irskom, autonomnom regijom u okviru Ujedinjenog Kraljestva). Po državnom uređenju je republika, oblik vladavine koji je suprotan monarhiji u kojoj šef države na svoju funkciju dolazi izborom, podliježe pravnoj i političkoj odgovornosti te vlada određeno vrijeme (mandat).²¹⁶ Irska je za vrijeme Drugog svjetskog rata bila parlamentarna monarhija (formalno članica Commonweltha, zajednica država bivšeg Britanskog Carstva koje britanskog monarha smatraju vrhovnim poglavarom), iako je jednostrano ustavnim promjenama uvela funkciju predsjednika (što je praksa parlamentarne republike ili mješovitog predsjedničkog sustava).

De Valera je po izbijanju Drugog svjetskog rata najavio kako Irska u nadolazećim sukobima neće sudjelovati (1. rujna) te je idući dan mobilizirao rezervne snage protuzračne obrane. Aktivinije je bilo u šest okruga Sjeverne Irske, pod jurisdikcijom Ujedinjenog Kraljestva. Vojska je zajedno s građanima Belfasta započela pripremati improvizirane bunkere te postavljati protuzračnu obranu. *New York Times* je procijenio kako će područje Ulstera biti neprijateljska zona njemačkom ratnom zrakoplovstvu.²¹⁷ *Dail* (donji dom irskog parlamenta) proglasio je 2. rujna 1939. godine irsku neutralnost u europskom sukobu, međutim, postavilo se pitanje kako će irska ekonomija preživjeti nadolazeća razdoblja s obzirom na činjenicu da je bila ekonomski ovisna o britanskoj robi, a Ujedinjeno Kraljestvo je tada proglasilo ratno stanje.²¹⁸

Dva dana nakon njemačkog napada na Poljsku, njemačka podmornica je potopila britanski putnički brod "*Atheniu*" u kojoj je život izgubilo 112 osoba. Prvi čovjek britanske mornarice Winston Churchill smatrao je kako će se glavnina njemačkih napada događati upravo u irskim teritorijalnim vodama, ponajviše zbog odluke britanske vlade (1938.) da tri luke (Berehaven, Cobh

²¹⁵ Ibid., str. 39.

²¹⁶ Nikola Visković, op. cit., str. 58.

²¹⁷ *New York Times*, *Eire Mobilizing*, 2. rujna 1939.

²¹⁸ *New York Times*, *Neutrality Voted by Dail In Dublin*, 3. rujna 1939.

i Lough Swilly) ustupi Irskoj.²¹⁹ Britanci su zahtijevali povratak spomenutih luka na korištenje dok traje ratno stanje, međutim irska je vlada odgovorila je kako nema političkog ni zakonskog okvira kojim bi britanska vlada prisilila Irsku da promijeni odluku. Međutim, nakon potapanja britanskog vojnog broda "Royal Oak", prvi čovjek admiraliteta Winston Churchill zatražio je da se pod svaku cijenu spomenute luke moraju vratiti pod britansku kontrolu. De Valera je simboličnom gestom prešutno dopustio Kraljevskoj mornarici potjeru za njemačkim podmornicama i brodovima u irskim teritorijalnim vodama. Dublin se složio da će irska obalna straža alarmirati britansku mornaricu ukoliko budu viđeni njemački brodovi u njenim vodama, no da spomenute luke neće ustupiti. Smirenju strasti pridonio je utjecajni britanski diplomat, Anthony Eden, koji je uvjerio vladu kako takav jednostrani potez može ugroziti buduće Anglo-irske odnose, te naštetiti Anglo-američkim odnosima (zbog velike irske manjine u SAD-u).²²⁰ Naime, za vrijeme Drugog svjetskog rata američki državljani irskog podrijetla imali su veliki utjecaj u odnosima između SAD-a i Irske, vjerojatno zbog činjenice da su oko 15 % američke populacije činili Irci, među kojima su bili istaknuti političari i poduzetnici koji su podupirali vladajuću Demokratsku stranku. Međutim, katolici u SAD-u smatrani su diskriminiranima u odnosu na protestantsku većinu, posebno u političkom životu. Prvi katolik nominiran na predsjedničkim izborima bio je guverner New Yorka, Alfred E. Smith (njemačko-irskog podrijetla) koji je na izborima 1928. godine poražen od republikanskog kandidata Herberta Hoovera. Nadalje, irski Amerikanci kontrolirali su moćne lokalne ogranke Demokratske stranke u New Yorku, Philadelphiji, Bostonu, Chicagu i St. Louisu. Važno je za napomenuti kako su dva od tri američka kardinala, William O'Connell iz Bostona i Denis Dougherty iz Philadelphije,²²¹ bili potomci irskih doseljenika.²²²

Inače, većina irskih Amerikanaca bili su pacifisti, pa se tako u časopisu *Irish World* iz New Yorka mogao pročitati tekst u kojem se sugeriralo američkoj vladi da se ne upliće u europski sukob, ističući kako time nebi bili povrijeđeni američki interesi. Slični tekstovi su objavljivani i u časopisu *Gaelic American* podsjećajući na pogrešku američkog ulaska u Prvi svjetski rat 1917. godine, zbog solidariziranja s državama članica Antante.²²³

²¹⁹ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 101.

²²⁰ Ibid., str. 102.

²²¹ Thomas Ryle Dwyer, *Behind the Green Curtain: Ireland's Phoney Neutrality During World War II*, 2010., str. 35.

²²² Ibid.

²²³ Ibid., str. 37.

Britanska vlada je procijenila da bi u slučaju njemačke invazije na irski teritorij, britanske ekspedicijske snage te ratna mornarica morale biti angažirane u obrani otočja. Naime, Irska je bila vojno vrlo slaba da se samostalno obrani, jer je njezina vojska brojila tek 37 560 vojnika, s rezervistima oko 90 000 podijeljenih u dvije divizije. S druge strane, njemačka je vojska brojila 136 divizija kada su izvršili napad na Francusku, dok je Irska od vojne tehnike na raspolaganju imala samo dva tenka, 21 oklopno vozilo (od kojih su većina bili zastarjeli), 24 zrakoplova od kojih su 10 bili modernijeg tipa, biciklističku vojnu grupu popularno nazvanu “Piddling Panzers”, a nisu posjedovali ni mornaricu. ako se izuzmu mali brodova obalne straže. U takvom neravnompranom srazu ne bi imala nikakve šanse protiv moćnih njemačkih “panzera” (tenkovi).²²⁴

Ipak, postojali su planovi njemačkog napada na Irsku, pod nazivom *Operation Green* (“Operacija Zeleno”). Zanimljivost je da su Nijemci prilikom vojnih vježbi običavali nazivati bojama potencijalne vojne akcije, npr. *Operation Red* je označavala rat na dvije fronte, *Operation Yellow* sugerirala je invaziju Belgije i Nizozemske, *Operation Black* kao plan zauzimanja Italije 1943. godine, dok je *Operation Green* prethodno korišten u planu zauzimanja Čehoslovačke 1938. godine, zbog čega su Irci bili opravdano uzmemireni. Nijemci bi prilikom napada koristili okupirane francuske luke (Lorient, St. Nazaire i Nantes) i to tako da bi se 3900 padobranaca spustilo na jugoistočni dio Irske između Wexforda i Dungarvana.²²⁵ Nakon završetka “lažnog rata” (termin korišten za razdoblje između kapitulacije Poljske 1939. i nastavka rata 1940. godine) u travnju 1940. godine, Njemačka je započela napad na zapadne europske države. Ubrzo nakon kapitulacije Francuske, Irska je mobilizirala vojne snage i pričuvne sastave pripremajući se za potencijalnu invaziju.²²⁶

²²⁴ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 112.

²²⁵ Robert Fisk, op. cit., str. 221.

²²⁶ Ibid., str. 159.

7.2. Diplomatska predstavništva u Dublinu

Tri najvažnija diplomatska predstavništva za vrijeme Drugog svjetskog rata u Dublinu bili su njemačko, britansko i američko, s diplomatskim predstavnicima koji su uvelike oblikovali bilateralne odnose država šiljateljica s državom primateljicom.

Njemački ministar za Irsku, Eduard Hempel, bio je profesionalni diplomat, koji je na dužnost stupio 1937. godine te je za vrijeme rata s irskom vladom i premijerom održavao korektne odnose. Bio je jedini diplomatski predstavnik Trećeg Reicha akreditiran u državi članici Commonwealtha tijekom rata (vjerodajnica predana od britanskog monarha), a sjedište veleposlanstva nalazilo se u Northumerlandskoj cesti 58 u Dublinu, ispred koje se čitavo vrijeme vijorila zastava Nacističke Njemačke (za razliku od britanskog veleposlanstva kojemu nije bilo dozvoljeno izvjesiti *Union Jack*).²²⁷ Prilikom izbivanja rata, Hempel je u ime njemačke vlade pozdravio proglašenje irske neutralnosti, te ministru vanjskih poslova, Joachimu von Ribbentropu, poručio kako Njemačka mora biti oprezna u odnosima s Irskom da ne bi Ujedinjenom Kraljestvu dala povoda za invaziju ili ekonomske sankcije. Važno je napomenuti kako Hempel prilikom preuzimanja dužnosti diplomatskog predstavnika u Dublinu nije bio član Nacističke stranke.²²⁸

Ujedinjeno Kraljestvo Velike Britanije i Sjeverne Irske dugo vremena nije imala diplomatskog predstavnika u Irskoj. Razlog su bili neriješeni međudržavni odnosi dviju zemalja oko statusa Irske (s obzirom da je Irska jednostrano uvela ured predsjednika, što nije praksa država članica Commonwealtha). London je odbijao uspostaviti diplomatsko predstavništvo na razini veleposlanstva, jer bi takvim činom priznao irsku unilateralnu ustavnu odluku (u državama Commonwealtha, Whitehall je slao niže diplomatske predstavnike na razini poslanstva). Međutim, prilikom izbivanja rata, u rujnu 1939. godine, britanska vlada je popustila i imenovala 27. rujna 1939. godine sir Johna Maffeya za diplomatskog predstavnika u Dublinu.²²⁹

Uz njemačko, dva kontroverna diplomatska predstavništva bili su japansko i talijansko. Vincenzo Berardis bio je talijanski diplomatski akreditirani predstavnik, dok je Japan predstavljao konzul,

²²⁷ Ibid., str. 157.

²²⁸ Jerrald M. Packard, op. cit., str. 107.

²²⁹ *New York Times*, First British Envoy To Ireland Is Named, 28. rujna 1939.

Satsuya Beppu ²³⁰ (za vrijeme rata u Irskoj je boravilo samo četiri Japanca, konzul, njegova supruga, vicekonzul, ribar čiji je brod bio nasukan).²³¹

Američki ministar za Irsku za vrijeme rata bio je David Gray, koji je zamijenio Johna Cudahya, koji je za vrijeme svog mandata pokazivao malo interesa za Američko-irske odnose (njegova zapaženija aktivnost bila je izvlačenje američkih građana iz Irske početkom rata).²³² S druge strane, Gray, koji je na mjesto američkog predstavnika u Irskoj stupio 6. travnja 1940. godine, zalagao se za aktivnu pomoć Sjedinjenih Američkih Država europskim državama koje se bore protiv nacističkog vojnog stroja.²³³ Bio je uvjeren da bi SAD postao sljedeća meta Trećem Reichu ukoliko bi Saveznici bili poraženi.²³⁴

7.3. IRA

Irška republikanska armija osnovana je 1919. godine kao paravojna organizacija s ciljem zbacivanja britanske vlasti u Irskoj te uspostavljanja republike. *IRA* je aktivno sudjelovala u borbama tijekom *Irskog rata za nezavisnost* (1919.-1921.), primjenjujući taktiku gerilske borbe protiv britanske vojske i policije. Nakon završetka rata i stjecanjem irske nezavisnosti, *IRA* se posvetila pitanju Sjeverne Irske koja je bila pod britanskom upravom. Organizacija se na kraju podijelila u dvije frakcije, s jedne strane bili su protivnici sporazuma s Ujedinjenim Kraljestvom koje je predvodio Michael Collins, a s druge strane bili su pristalice sporazuma koje je zastupao Eamon de Valera. Ubrzo nakon raskola započeo je kratkotrajni građanski rat, u kojoj su protivnici sporazuma bili poraženi te prisiljeni djelovati u ilegali (1931. godine *IRA* je zabranjena).²³⁵

“Irška republikanska armija” je za vrijeme Drugog svjetskog rata brojila oko 7500 pripadnika, s 15 000 (ili manje) simpatizera. Par mjeseci prije izbijanja rata, *IRA* je zahtijevala od britanskih vlasti da napuste teritorij Sjeverne Irske, što su ovi odbili, pa su paravojne postrojbe započele sa serijom terorističkih napada.²³⁶ Tijekom siječnja 1939. godine, *IRA* je postavila niz eksplozivnih naprava: u Manchesteru (jedna osoba poginula, dvije ranjene), Londonu, Liverpoolu,

²³⁰ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 110.

²³¹ Thomas Ryle Dwyer, op. cit., str. 229.

²³² Ibid., str. 110.

²³³ *New York Times*, U.S. Envoy To Dublin Welcomed, 7. travnja 1940.

²³⁴ Thomas Ryle Dwyer, op. cit., str. 53.

²³⁵ <https://www.britannica.com/topic/Irish-Republican-Army/> (pregledano 2. lipnja 2020.)

²³⁶ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 114.

Birminghamu i Belfastu.²³⁷ U gradu Blackpoolu, 25. kolovoza 1939. godine, na taj je način usmrćeno petero osoba (uključujući i jednu bebu), dok je u Coventryu pedeset ljudi bilo ranjeno.²³⁸ S tim u vezi britanske su vlasti privedle trojicu osumnjičenika od kojih su dvojica u veljači 1940. godine bila i obješena.²³⁹

Hitler se divio terorističkim akcijama *IRA-e* protiv Ujedinjenog Kraljestva smatrajući ih prirodnim saveznicima (Njemačka je s *IRA-om* pokušavala uspostaviti suradnju još od 1937. godine). *Abwehr* (njemačka vojna obavještajna služba) je tijekom studenog i prosinca 1939. godine planirao podmornicom poslati agente u Irsku, s ciljem dogovora o suradnji (pritom bi Irci dobili obećanje o uspostavi cjelovite irske države), ali Hempel je u studenom iste godine upozorio nadređene u Ministarstvu vanjskih poslova kako *IRA* nije samostalno sposobna za složenije vojne operacije opisujući je kao izrazito heterogonu organizaciju bez pravog vodstva. Također je naglasio i kako bi takvi postupci njemačke vlade mogli prouzročiti britansku vojnu intervenciju u Irskoj.²⁴⁰ *IRA* je zatim u travnju 1940. godine tajno poslala svog izaslanika Stephen Helda u Berlin, koji je zatijevao da Njemci pošalju “časnika za vezu” u Irsku, kako bi zajedno koordinirali teroristične napade na Britance, te pripremali uvjete za njemačku invaziju na Sjevernu Irsku (operacija “Kathleen”). Spomenuta operacija podrazumijevala je njemačko iskrcavanje u “Ulsteru” prilikom čega bi pozvali irske nacionaliste da im se pridruže. Ovaj plan će propasti zbog nemogućnosti prevlasta nad morem i propasti operacije “Morski lav” (pokušaj njemačke invazije na Veliku Britaniju). Uskoro je u Dublinu irska policija, prilikom pretresa stana Stephena Helda, pronašla dokumente o spomenutoj akciji te ga privela.²⁴¹

IRA je 23. prosinca 1939. godine izvršila noćni prepad u skladištu oružja u Phoenix Parku te otela ogromne količine oružja, nanijevši irskoj vladi veliki udarac s obzirom da je njemačka invazija (čak i britanska) bila upitna.²⁴² Irska vlada oštro je odgovorila poslavši 5000 pripadnika specijalne policije u pronalasku okrivljenika kako bi ih privela pravdi. Ubrzo je pronađena većina ukradenog oružja te je privedeno dvadeset osoba. Vlasti Sjeverne Irske upozorile su da će vojno odgovoriti ukoliko ukradeno oružje bude korišteno u terorističkim napadima na njenom teritoriju (nije jasno

²³⁷ *New York Times*, Bomb Blasts Shake Cities In Britain, 17. siječnja 1939.

²³⁸ *New York Times*, Another British Bombing, 26. kolovoza 1939.

²³⁹ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 115.

²⁴⁰ Ibid.

²⁴¹ Thomas Ryle Dwyer, op. cit., str. 63.

²⁴² Jerrold M. Packard, op. cit., str. 116.

da li protiv *IRA*-e ili irske vlade).²⁴³ *IRA* je u Belfastu organizirala špijunsku mrežu u cilju prikupljanja informacija o britanskim vojnim kapacitetima koje bi slali u Dublin. Međutim, njihovi agenti bili su neinformirani o ratnim zbivanjima u Europi i neutralnoj ulozi Irske. Kada su Nijemci “slučajno” bombardirali irski teritorij (o tome više u sljedećem poglavlju), sjevernoirski *IRA*-ni agenti smatrali su kako je Ujedinjeno Kraljestvo odgovorno, te kako postoji britanski plan inavazije na južni dio otoka. U znak protesta zapalili su gas maske, pisali grafito po zidovima i uzvikivali pronacističke slogane. Iako postoji malo dokaza o njemačkim kontaktima sa sjevernoirskim *IRA*-nim agentima, svjesni moguće kolaboracije *IRA*-e i Trećeg Reicha, britanska vlada podržala je odluku Belfasta da bez suđenja internira osumnjičene pripadnike “Irske republikanske armije” (do 1942. godine 802 osumnjičenika bilo je zatvoreno po britanskim zatvorima).²⁴⁴

7.4. Nastavak rata

Nakon kapitulacije Francuske u lipnju 1940. godine, među Ircima je vladala zabrinutost prijeteće britanske invazije s ciljem osiguranja zračnih i pomorskih baza na otoku. Uslijedila je vladina naredba o stanju pune vojne pripravnosti. Otegotna okolnost je bila i u informaciji “Dominionskog ureda” u Londonu, 16. srpnja 1940., kojom je obavijestio de Valera o planiranom njemačkom napadu na Irsku koji je trebao započeti šest dana ranije. A četiri dana kasnije, London je ponovno alarmirao irsku vladu zbog opasnosti od njemačkog napada, predviđajući invaziju za sljedeći dan. De Valera je sumnjao u takve informacije s obzirom na to da je vjerovao kako bi Britanci u tom slučaju imali povoda poslati ekspedicijske snage u Irsku koje su stacionirane u Ulsteru (“Plan W”, dogovor britanske i irske vlade sklopljen 1940. godine o britanskoj vojnoj pomoći u slučaju njemačke invazije na irski teritorij). Međutim, irska vlada je ipak nevoljko pristala na takav plan, svjesna slabosti vlastitih oružanih snaga (irska vlada je tijekom njemačkog napada na Francusku bezuspješno preklinjala američku vladu da joj pošalje oružje za obranu).²⁴⁵ Nakon predaje Francuske, njemačka mornarica (ponajviše podmornice) koristile su francuske luke pri napadima na konvoje i savezničke vojne brodove. Hempel je ponudio irskoj vladi obećanje kako njemačka mornarica neće blokirati irske luke i napadati brodove koje plovo pod irskom zastavom, pod

²⁴³ *New York Times*, Dublin In Fight To Smash I.R.A., 31. prosinca 1939.

²⁴⁴ Robert Fisk, op. cit., str. 377.-378.

²⁴⁵ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 174.

uvjetom irskog prestanka slanja sirovina u Veliku Britaniju (uključujući Ulster).²⁴⁶ Prisutne su bile britanske glasine o njemačkom korištenju irskih luka kao pristaništa za podmornice (no takvi navodi nisu dokazani).²⁴⁷ Neke od neutemeljenih glasina bile su o njemačkim mornarima viđenim u irskom pubu, te redovito iskrcavanje Nijemaca na irsko tlo zbog nabavke svježih namirnica. Američki diplomatski predstavnik u Dublinu, David Gray, izjavio je novinarki *Chicago Daily Newsa*, Heleni Kirkpatrick da njemačke podmornice koriste zabačene irske zaljeve kako bi promijenili baterije u podmornicama, kao i postojanje improvizirane radiostanice pomoću koje se šalju informacije o kretanju “Kraljevske ratne mornarice” Berlinu. Helen Kirkpatrick je iz Belfasta također izvjestila o povećanju broja njemačkog diplomatskog osoblja u Dublinu s ciljem špijunaže. No, većina glasina nije bila točna.²⁴⁸

Njemačka vlada bezuspješno je pokušavala pridobiti Irce na svoju stranu, pa im je u tom cilju Berlin ponudio velike količine zarobljenog britanskog oružja iz Dunkirka kako bi učvstila obranu od potencijalne britanske invazije, a u zamjenu za povećanje broja njemačkog diplomatskog osoblja u Dublinu. De Valera je takvu ponudu procijenio rizičnom i da bi britanski odgovor bio nepredvidiv.²⁴⁹ No, Hempel je upozorio de Valeru kako bi njemačka vlada teško prihvatila negativan odgovor. To se uskoro pokazalo točnim, pa su se Hempelove prijetnje i ostvarile. Tijekom 1. i 2. siječnja 1941. godine neidentificirani zrakoplov (kasnije se utvrdilo njemački) je bacio osam bombi na County Louth pri čemu su oštećene tri farme. *The United Press* istog je dana objavi informaciju o bombardiranju Dublina kao i County Wexforda. U zračnim je napadima ukupno 24 osobe bilo ozlijeđeno, dok je troje poginulo (uključujući i šesnaestogodišnju djevojku).²⁵⁰ Nijemci su poricali odgovornost predbacivajući je Britancima. “Naši zrakoplovi nisu bili poslani u Irsku. Netko drugi bi morao objasniti bombardiranja”, priopćeno je iz njemačkog Ministarstva vanjskih poslova.²⁵¹ A njemačka bombardiranja su se nastavila. Između 8. travnja i 6. svibnja 1941. godine Belfast je nekoliko puta teško bombardiran. Najteži napad dogodio se u noći 16. svibnja iste godine u kojoj je stradalo više ljudi nego u bilo kojem njemačkom napadu izvan Londona.²⁵² Zračni napad trajao je oko četiri sata, a irska je vlada koristila i vatrogasne

²⁴⁶ Ibid., str. 175.

²⁴⁷ *New York Times*, Irish Here Deny Nazis Get Ship Fuel In Eire, 10. studenog 1940.

²⁴⁸ Thomas Ryle Dwyer, op. cit., str. 91.

²⁴⁹ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 180.

²⁵⁰ *New York Times*, Fears On Irish Rise, 3. siječnja 1941.

²⁵¹ *New York Times*, Nazi Say Bombs In Eire Are “English Or Imaginary”, 4. siječnja 1941.

²⁵² Thomas Ryle Dwyer, op. cit., str. 157.

postrojbe u gašenju požara.²⁵³ Dublin je ponovno bombardiran (31. svibnja 1941.), ovog puta s još većom žestinom. *New York Times* je 2. lipnja izvjestio kako je 30 osoba poginulo, 31 nestalo, te oko 100 ozlijeđeno.²⁵⁴

Unatoč poteškoća u kojima se Irska nalazila, to britanskog premijera nije spriječavalo da je ponovno pokuša privoljeti kako bi mogla koristiti njihove luke. S tim u vezi, britanski diplomatski predstavnik Maffey je, 19. veljače 1941. godine, (po napatku Winstona Churchilla) zaprijetio irskoj vladi kako Ujedinjeno Kraljestvo ne može dati garanciju da u budućnosti britanska vojska neće napasti Irsku. Maffey se pravdao mogućim “preventivnim zauzimanjem” irskih strateških luka kojim bi se zaštitili interesi Ujedinjenog Kraljestva.²⁵⁵

U proljeće 1941. godine zahladili su odnosi između Irske i SAD-a oko pitanja irske neutralnosti. Naime, ministar za koordinaciju obrambenih mjera Irske, Frank Aiken, sastao se u Washingtonu s američkim predsjednikom Franklin Delano Rooseveltom kako bi zatražio američku pomoć u sirovinama i oružju. No, američkom je predsjedniku prethodno priopćeno (posebno su to poticali David Gray i Winston Churchill) kako je Aiken pronjemački orijentirani političar te kako bi jedino Njemačka imala koristi od irske neutralnosti (koju najgorljivije zagovara upravo Aiken). Predsjednik ga je ipak 7. travnja 1941. godine primio u Bijelu kuću. Već na početku razgovora, Roosevelt je Aikenu prigovorio u vezi njegove izjave kako se Irci ne moraju bojati njemačke pobjede, što je on oštro demantirao, pravdajući se kako se radi o zlonamjernoj glasini (Roosevelt se našao u nezgodnoj situaciji jer nije mogao dokazati svoje navode). Sve u svemu, na sastanku se ništa nije dovorilo mada je Aiken stalno ponavljao kako je Irska u opasnosti od britanske invazije.²⁵⁶

Ratno stanje dovelo je do nestašice goriva te je irska vlada od 1. svibnja 1942. godine odlučila smanjiti distribuciju benzina za motocikle.²⁵⁷ U drugoj polovici iste godine čak su i vozila hitne pomoći i traktori teško pronalazili zalihe goriva. Da situacija bude gora, nedostajalo je i hrane.

²⁵³ *New York Times*, Belfast A Defense Area, 21. travnja 1941.

²⁵⁴ *New York Times*, Irish Accuse Nazis Of Bombing, 2. lipnja 1941.

²⁵⁵ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 183.

²⁵⁶ *Ibid.*, str. 184.-185.

²⁵⁷ *New York Times*, Eire Restricts Gas And Sugar, 17. ožujka 1942.

Irska je zbog ratne situacije teško uvozila sirovine prijeko potrebne industriji te su farmeri morali improvizirati smišljajući nove metode sijanja polja.²⁵⁸

Nove trzavice između irske i američke vlade uslijedile su u vezi dolaska američkih vojnika u Sjevernu Irsku. Prvi korak je učinio američki predsjednik Roosevelt u studenom 1942. godine, kada je posjetio Belfast i izjavio: “Između američkih vojnika i sjevernoirskih građana prijateljstvo postoji”.²⁵⁹ Uskoro su u Ulster, u trećem tjednu siječnja 1943. godine, došli prvi američki vojnici, koje je srdačno dočekaao premijer Sjeverne Irske, John M. Andrews (do kraja 1943. preko 120 000 američkih vojnika nalaziti će na teritoriju Sjeverne Irske). De Valera je ismijao dolazak Amerikanaca tvrdeći da je tim činom priznata “kvislinška vlada” u Sjevernoj Irskoj. Irski diplomatski predstavnik u SAD-u, Robert Brennan, prosvjedovao je *State Departmentu* zbog ovakve odluke američke vlade, naglašavajući kako su svojim dolaskom priznali legitimitet sjevernoirske vlade, kao i zajedničke pripreme za invaziju na Irsku.²⁶⁰ Američki predsjednik Roosevelt demantirao je irske navode naglašavajući kako SAD nema namjeru povrijediti irsku suverenost i sigurnost, na što je Dublin odgovorio kako je “Ulster irski”, te kako su Britanci uljezi bez pravno-političkih osnova na teritoriju Sjeverne Irske.²⁶¹

U drugoj polovici 1943. godine de Valera je postigao dugoročan uspjeh u stabilizaciji zemlje, pa je *IRA* bila spriječena u namjeri da mobilizira veći dio građana, te je veći dio Iraca izgubio interes za podršku *IRA*-i. Do kraja rata, prestala je biti destabilizirajući faktor u odnosima s drugim državama, ali nakon što je riješila problem *IRA*-e, pojavio se novi (stari) problem. Naime, krajem 1943. godine, pogoršali su se odnosi između Saveznika i Irske te pali su na najnižu točku od početka rata. Za takve loše bilateralne odnose ponajviše je bio odgovoran američki ministar za Irsku, David Gray. Kao diplomatski predstavnik, predlagao je američkoj vladi “tvrđu liniju” prema Ircima, dok je Churchill sugerirao da uvede jače ekonomske sankcije prema irskoj vladi.²⁶² Gray je također isticao postojanje njemačkog i japanskog diplomatskog predstavništva u Dublinu, što je predstavljao “kamen spoticanja” od prvog dana rata. Pismo američkog predsjednika osobno je uručio irskom premijeru 21. veljače 1944. godine, u kojem je američka vlada zahtijevala zatvaranje

²⁵⁸ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 263.

²⁵⁹ *New York Times*, Mrs. Roosevelt Flies To Northern Ireland, 11. studenog 1942.

²⁶⁰ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 271.

²⁶¹ *Ibid.*, str. 272.

²⁶² *Ibid.*, str. 329.

njemačkog i japanskog diplomatskog predstavništva u Irskoj, s obrazloženjem kako se isti koriste za špijunske djelatnosti. Prema Grattanu O'Learyu, (kanadskom novinaru i budućem članu kanadskog Senata), njemačko veleposlanstvo u Dublinu je brojilo pet zaposlenika (uključujući Hempela), a Nijemaca u Irskoj gotovo nije ni bilo, te je njemačkom veleposlanstvu bilo onemogućeno diskrecijski komunicirati s Berlinom bez otvaranja diplomatske valize od strane Britanaca ili Amerikanaca, što je bio dovoljan argument da irska vlada takve prijedloge odbije.²⁶³ Dana 22. veljače 1944. godine sir John Maffey je uručio pismo sličnog sadržaja britanske vlade. De Valera je bio razočaran, s obzirom da je Irska u mnogo navrata pokazala da simpatizira Saveznike, spašavajući njihove mornare i pilote (što je iritalo Nijemce), prešutno odobravajući boravljenje britanskim i američkim brodovima u irskim teritorijalnim vodama, zapljena njemačkih radiostanica kao i dopuštanje služenja tisuće Iraca u britanskoj vojsci.²⁶⁴

Procjenjuje se da je ukupan broj irskih dobrovoljaca u redovima savezničkih vojski (uključujući Ulster) iznosio oko 150 000, od kojih su 10 000 poginuli u borbama, dok su samo dvojica Iraca, James Brady i Frank Stringer (oboje pripadnici SS-a), služila u njemačkim postrojbama.²⁶⁵ U ožujku 1944. godine, Saveznici su započeli provoditi embargo na irsku ekonomiju, nedopuštajući brodovima pod irskom zastavom isplavljanje na kontinent. Takvo stanje teško će pogoditi irsku ekonomiju kojoj je nedostajalo osnovnih zaliha sirovina potrebnih za normalno funkcioniranje gospodarstva. To su pokušale iskoristiti razne opozicijske političke stranke s ciljem osvajanja mandata. Parlamentarni izbori održali su se tijekom 1943. godine u kojoj je Laburistička stranka (najjača opozicijska stranka) uvidjela priliku za uništenjem De Valerine vlade i preuzimanje vlasti. Vladajuća stranka, Fianna Fail nije uspjela osvojiti većinu u Dailu, međutim, zbog nemogućnosti koalicijskog dogovora oporbenih stranaka, De Valera je ponovno sastavio vladu (trebao je ukupno 71 glas da oporba formira vlast).²⁶⁶ Iduću godinu, izbori su ponovljeni te je Fianna Fail dobio većinu u parlamentu (76 mjesta, 14 više nego ostale političke stranke skupa). Uspjeh vladajuće stranke na izborima može se protumačiti kao odgovor irskih građana na savezničke pritiske na Irsku. Ubrzo su nevolje bile završene, jer je Hitler 30. travnja 1945. godine počinio samoubojstvo. Zanimljivo je da je de Valera u njemačkom veleposlanstvu izrazio sućut dr. Eduardu Hempelu

²⁶³ *Collier's*, No Bases In Eire, 21. veljače 1942.

²⁶⁴ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 330.

²⁶⁵ <https://www.historyireland.com/20th-century-contemporary-history/the-forgotten-volunteers-of-world-war-ii/> (pregledano 2. lipnja 2020.)

²⁶⁶ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 332.

zbog Hitlerovog samoubojstva. Tim povodom je njemačko veleposlanstvo u znak žalosti izvjesilo zastavu na pola koplja u centru Dublina.²⁶⁷ Irski ministar vanjskih poslova upozorio je premijera da je takav potez, iako diplomatski ispravan, moralno upitan, na što je De Valera odgovorio da bi neodlaženje u njemačko veleposlanstvo predstavljalo duboko nepoštovanje prema njemačkom narodu. Savezničkim vladama je također odgovorio kako je slično postupio i kad je službeno objavljena smrt američkog predsjednika Franklina Delana Roosevelta, kojemu je uz posjet predstavnika vlade američkom veleposlantvu održana i službena komemoracija u Dailu.²⁶⁸

²⁶⁷ *New York Times*, De Valera Proffers Sympathy To Reich, 3. svibnja 1945.

²⁶⁸ Jerrold M. Packard, op. cit., str. 334.

8. ZAKLJUČAK

Diplomski rad se temelji na dvije hipoteze pet europskih država (Irska, Portugal, Španjolska, Švedska i Švicarska).

Državna uređenja i politički sustavi neutralnih europskih država nisu imali nikakvog utjecaja u očuvanju statusa neutralnosti, zbog toga što su Portugal i Španjolska pripadale autoritarnim političkim sustavima, a Irska je bila republika u okviru Commonwealth-a te je pripadala demokratskom političkom sistemu. Švedska je bila ustavna monarhija i pripadala je demokratskom političkom sistemu, a Švicarska demokratskom političkom sistemu. Stoga se prihvaća prva hipoteza H1 koja glasi: “Državna uređenja i politički sustavi neutralnih europskih država nisu imali nikakvog utjecaja u očuvanju statusa neutralnosti”.

Svih pet neutralnih europskih država je kršilo odredbe međunarodnog prava o neutralnosti.

Švicarska je dopuštala protok sirovina iz Njemačke u Italiju preko svog teritorija te time prekršila odrebu međunarodnog prava kojom se zabranjuje prijevoz oružja ili opskrbe za vojsku zaraćenih.²⁶⁹

Švedska je dopustila njemačkoj vojsci slobodni prijelaz preko svog teritorija u Finsku te time prekršila odrebu međunarodnog prava kojom se zabranjuje postrojbama zaraćenih strana prolazak kroz teritorij neutralne države. Prema običajnom pravu časnici vojske neutralne države ne smiju se kao dobrovoljci prijavljivati u postrojbe zaraćenih država, no, unatoč tome švedski časnici prijavljivali su se u redove zaraćenih država (Finska, Njemačka). Nadalje, opskrbljivala je finsku vojsku vojnim sirovinama, čime je prekršila odrebu u kojoj se zabranjuje izvoz oružja kao i djelovanje na tijek ratnih operacija.²⁷⁰

Španjolska je dopustila korištenje svojih luka njemačkim ratnim brodovima i podmornicama pa je na taj način prekršila odrebu prema kojoj se ratnim brodovima zaraćenih država zabranjuje zadržavanje u lukama i vodama neutralnih država dulje od 24 sata. Uz to, dopustila je regrutaciju dobrovoljaca na svom teritoriju koji su se borili u redovima njemačke vojske u Sovjetskom Savezu (Plava divizija), čime je prekršila odrebu prema kojoj se neutralnim državama zabranjuje da na

²⁶⁹ Juraj Andrassy, Božidar Bakotić, Maja Seršić, Budislav Vukas, Međunarodno pravo 3, 2007., str. 189

²⁷⁰ Ibid, str. 189

svom teritoriju organizira novačenje boraca ili otvaranje ureda za novačenje u korist zaraćene strane.²⁷¹

Portugal je ustupio integralni dio svog teritorija (Azorsko otočje) Sjedinjenim Američkim Državama i Ujedinjenom Kraljestvu i na taj način im omogućila gradnju vojnih baza, pa je takvim postupkom prekršena odredba međunarodnog prava o neutralnosti koja obvezuje neutralnu državu da na svom teritoriju spriječi aktivnosti koji neposrednu utječu na tijek ratnih operacija.²⁷²

Irska je Kraljevskoj ratnoj mornarici dopustila korištenje njenih teritorijalnih voda kako bi joj olakšala provedbu ratnih operacija (npr. potjera za njemačkim podmornicama u irskim teritorijalnim vodama kao i obavještanje Britanaca od strane irske obalne straže o položajima njemačkih bodova), te je time prekršila odrebu koja ukazuje kako se u teritorijalnim vodama ne smiju provoditi neprijateljstva ni pravo plijena ni pljenidbenog sudovanja.²⁷³ Iz svega navedenog prihvaća se hipoteza H2: “Sve su neutralne države kršile odredbe međunarodnog prava kako bi očuvale neutralni status.”

²⁷¹ Ibid, str. 190

²⁷² Ibid, str. 189

²⁷³ Ibid, str. 189

POPIS IZVORA I LITERATURE

Novinski izvori:

New York Times

1. New York Times, To Respect Swiss Neutrality, (11. rujna 1939).
2. New York Times, Swiss Fire on Planes, (23. rujna 1939.).
3. New York Times, Full Mobilization Ordered by Swiss, (2. rujna 1939.).
4. New York Times, Swiss Order Visas for All Foreigners, (8. rujna 1939.).
5. New York Times, U.S. Bombers Kill 50 Swiss As Fliers Mistake Target, (2. travnja 1944.).
6. New York Times, (We Pay Swiss \$ 1,000,000 In Reparetion Installment, (12. travnja 1944.).
7. New York Times, Sweden Jails Hitler's Accuser, (31. prosinca 1939.).
8. New York Times, To Question Foreigners, (11. siječnja 1939.).
9. New York Times, Scandinavian Bloc Firm in Neutrality, (8. listopada 1939.).
10. New York Times, Finns Place Faith in Britain on Pact, (31. srpnja 1939).
11. New York Times, Moscow Regrets Bombing Sweden, (3. ožujka 1940.)
12. New York Times Poll of Swedes Is 96 % to Continue Neutrality (30. lipnja 1944.).
13. New York Times, Paris Sees Sweden Next Nazi Victim (25. travnja 1940.).
14. New York Times, Sweden Nervous over Hitler Plans (13. svibnja 1940.).
15. New York Times, 100 Miles of Mine Guard Stockholm (9. svibnja 1940).
16. New York Times, Sweden's Neutrality a Test (28. srpnja 1940.).
17. New York Times, Swedish Permission to Nazis Defended (30. lipnja 1944.).

18. New York Times, Britain Protests Sweden's Nazi Aid (28. lipnja 1941.).
19. New York Times, War Costs Sweden 109 Ships (3. kolovoza 1941.).
20. New York Time, New Swedish – Reich Deal (20. prosinca 1941.).
21. New York Times, Swedish Ship Sunk in Territorial Seas (24. lipnja 1942.).
22. New York Time Neutrality Stressed (6. travnja 1942.).
23. New York Times, Nazis Charge Sweden Helps Communists (9. rujna 1942.).
24. New York Times, Nazi Plane Over Sweden Hit by Defense Battery (18. studenog 1942.).
25. New York Times, Swedish Nazi Chief Dies (11. siječnja 1943.).
26. New York Times, Reich Regrets Loss of Swedish Submarine (4. svibnja 1943.).
27. New York Times, Bomb Drop on Sweden (30. travnja 1943.).
28. New York Times, 12 Reich Soldiers Desert in Sweden After Leave (25. ožujka 1943.).
29. New York Times, Sweden Suspends Nazi Troop Traffic (6. kolovoza 1943.).
30. New York Times Sweden Refuses to Sell Chlorine to the Germans (16. kolovoza 1943.).
31. New York Times Sweden Said to Fear German Protection (30. svibnja 1944.).
32. New York Times, Germans to Cross into Sweden Today (8. svibnja, 1945.).
33. New York Times, Sweden Breaks Ties with Reich (8. Svibnja, 1945.)
34. New York Times, Spain Cheeks Army Rising As Morocco Forces Rebel; 2 Cities in Africa Bombed (19. srpnja 1936.).
35. New York Times, Spain is Expected to Remain Neutral (2. rujna 1939.).
36. New York Times, Franco Asks Foes to Localize War (3. rujna 1939.).
37. New York Times, Franco Proclaims Strict Neutrality, (5. rujna 1939.).

38. New York Times, Italy And Spain Seen Staying Reich's Hand (19. studenog 1939.).
39. New York Times, Franco Offers Aid To Restore Peace (4. listopada 1939.).
40. New York Times, Spain And The Allies (2. siječnja 1940.).
41. New York Times, Spain Amazed by Nazis (10. travnja 1940.).
42. New York Times, Nazi Air Line For Spain (19. travnja 1940.).
43. New York Times, Nazi Invite Spain To Peace Parleys (18. lipnja 1940.).
44. New York Times, Nazi Units Reach Spanish Frontier (28. lipnja 1940.).
45. New York Times, Spanish Press Backs Nazi Move (8. travnja 1941.).
46. New York Times Spain Is Undecided On Fighting Soviet (24. lipnja 1941.).
47. New York Times Britain Protests Attack In Madrid (26. lipnja 1941.).
48. New York Times, British Allow Fuel To Spain, (1. srpnja 1941.).
49. New York Times, Spain Fears Nazis On North Frontier (13. srpnja 1942.).
50. New York Times Spanish Generals Flee As Plot Fails (26. ožujka 1943.).
51. New York Times Franco Is Reported Requested To Resign (29. listopada 1943.).
52. New York Times, Spain Reaffirms Neutrality Stand (13. listopada 1943.).
53. New York Times French Paper Says Franco Has Resigned (9. prosinca 1944.).
54. New York Times, Spain Forbids Entry Of Nazis By Plane (19. travnja 1945.).
55. New York Times, Portuguese Want Freer Government (10. srpnja 1932.).
56. New York Times, Portugal Recognizes Franco (12. svibnja 1938.).
57. New York Times Portugal Will Try To Remain Neutral (3. rujna 1939.).
58. New York Times, Portugal Reaffirms Loyalty To Britain, (10. listopada 1939.).

59. New York Times, Portugal Reported Closing Her Border (21. svibnja 1940.).
60. New York Times, Demands By Japan At Macao Reported (31. ožujka 1940.).
61. New York Times Macao Incidents Denied (16. travnja 1940.).
62. New York Times, Azores a Danger Spot (19. prosinca 1941.).
63. New York Times, Portugal Faces Food Shortage (17. studenog 1941.).
64. New York Times, Lisbon Protests Timor Occupation (22. veljače 1942.).
65. New York Times, Eire Mobilizing (2. rujna 1939.).
66. New York Times, Neutrality Voted by Dail In Dublin (3. rujna 1939.).
67. New York Times, First British Envoy To Ireland Is Named (28. rujna 1939.).
68. New York Times, U.S. Envoy To Dublin Welcomed (7. travnja 1940.).
69. New York Times, Bomb Blasts Shake Cities In Britain (17. siječnja 1939.).
70. New York Times, Another British Bombing (26. kolovoza 1939.).
71. New York Times, Dublin In Fight To Smash I.R.A. (31. prosinca 1939.).
72. New York Times, Irish Here Deny Nazis Get Ship Fuel In Eire (10. studenog 1940.).
73. New York Times, Fears On Irish Rise (3. siječnja 1941.).
74. New York Times, Nazi Say Bombs In Eire Are “English Or Imaginary” (4. siječnja 1941.).
75. New York Times, Belfast A Defense Area (21. travnja 1941.).
76. New York Times, Irish Accuse Nazis Of Bombing (2. lipnja 1941.).
77. New York Times, Eire Restricts Gas And Sugar (17. ožujka 1942.).
78. New York Times, Mrs. Roosevelt Flies To Northern Ireland (11. studenog 1942.).

Collier's

79. Collier's, No Bases In Eire (21. veljače 1942).

Literatura

1. Agičić, N. M.: Druga Republika (Poljska u međuraću (1918.-1939.)), Srednja Europa, Zagreb, 2018.
2. Andrassy, J., Bakotić, B., Seršić, M., Vukas, B.: Međunarodno pravo 3, Školska knjiga, Zagreb, 2007.
3. Dwyer, R. T.: Behind the Green Curtain (Ireland's Phoney Neutrality During World War II), Gill and Macmillan, Dublin, 2010.
4. Ferro, M.: Sedmorica zaraćenih, Zagreb, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2007.
5. Fisk, R.: In Time of War (Ireland, Ulster And the Price of Neutrality 1939-1945.), Gill and Macmillan, Dublin, 1983.
6. Golson, B. E.: The Economics of Neutrality: Spain, Sweden and Switzerland in the Second World War, The London School of Economics and Political Science, London, 2011.
7. Gyllenhaal, L., Lennart, W.: Swedes at War (Willing Warriors of a Neutral Nation, 1914.-1945.), the Aberjona Press, Bedford, 2004.
8. Halbrook, P. S.: Target Switzerland (Swiss Armed Neutrality in World War II), Da Capo Press, Cambridge, 1998.
9. Halbrook, P. S.: The Swiss and the Nazis (How the Alpine Republic Survived in the Shadow of the Third Reich), Casemate, Philadelphia, 2010.
10. Hatton, B.: The Portuguese: A Modern History, Signal Books, Oxford, 2011.
11. Hodges, A. G.: Franco: A Concise Biography, St. Martin's Press, New York, 2002.

12. Jurado, C. C.: Blue Division Soldier 1941.-45. (Spanish Volunteer on the Eastern Front), Osprey Publishing Limited, New York, 2009.
13. Kershaw, I.: Do pakla i natrag (Europa 1914.-1949.), Fraktura, Zagreb, 2017.
14. Larsson, T. L.: A History of the Swedish Volunteers of the Waffen SS, Helion and Company, Solihul, 2014.
15. Leitz, C.: Nazi Germany and Neutral Europe During the Second World War, Manchester University Press, Manchester, 2000.
16. Packard, M. J.: Neither Friend Nor Foe, Macmillan publishing company, New York, 1992.
17. Pain, G. S.: Franco and Hitler (Spain, Germany and World War II), Yale University Press, New Haven & London, 2008.
18. Visković, N.: Teorija države i prava, Birotehnika, Zagreb, 2006.

Mrežni poveznice:

1. <https://www.britannica.com/event/Easter-Rising/> (pregledano 2. lipnja 2020.)
2. <https://www.britannica.com/topic/Irish-Republican-Army/> (pregledano 2. lipnja 2020.)
3. <https://www.britannica.com/topic/Sinn-Fein/> (pregledano 2. lipnja 2020.)
4. <https://www.historyireland.com/20th-century-contemporary-history/the-forgotten-volunteers-of-world-war-ii/> (pregledano 2. lipnja 2020.)
5. <https://historija.info/2019/12/01/zimski-rat-sovjetsko-finski-rat-1939-40/> (pregledano 21. travnja 2020.)
6. <https://nordicpoint.net/svedska/povijest-svedske/> (pregledano 21. travnja 2020.)

SUMMARY

With the aim of not being drawn into the conflicts of war during World War II, some European countries declared neutrality. To achieve the role of observer rather than an active participant in the war, most self-proclaimed neutral states saw an opportunity in their own resources and by placing goods and raw materials on the "hungry" market. Some of them, like Ireland, managed to completely preserve their integrity and territorial independence without almost participating in the war or being drawn into interest relations (despite some provocations), while, say, Sweden did not stop from negotiating with the Nazis with which, moreover, it developed a highly fertile relationship, which was their price of neutrality. After the civil war, Spaniards were wary of any new conflict, so they declared neutrality by emergency, while the proverbial Switzerland defended its neutrality by protecting its wealth and proved to be a big bite for any occupier. On the other hand, Portugal, like Sweden, maintained the status of a neutral country during the bloody war with the help of trade, with tungsten, an important raw material that all warring parties needed.

But the fact is that no neutral country was completely deprived of war time and was not part participant in the war. It is evident that the common characteristics of most European neutral countries such as Portugal, Spain, Switzerland and Sweden during World War II were trade relations with both warring parties that they maintained for the duration of the war, and the military's readiness in the event of an eventual attack.

Key words: role of observer, territorial independence, neutrality, trade, trade relations